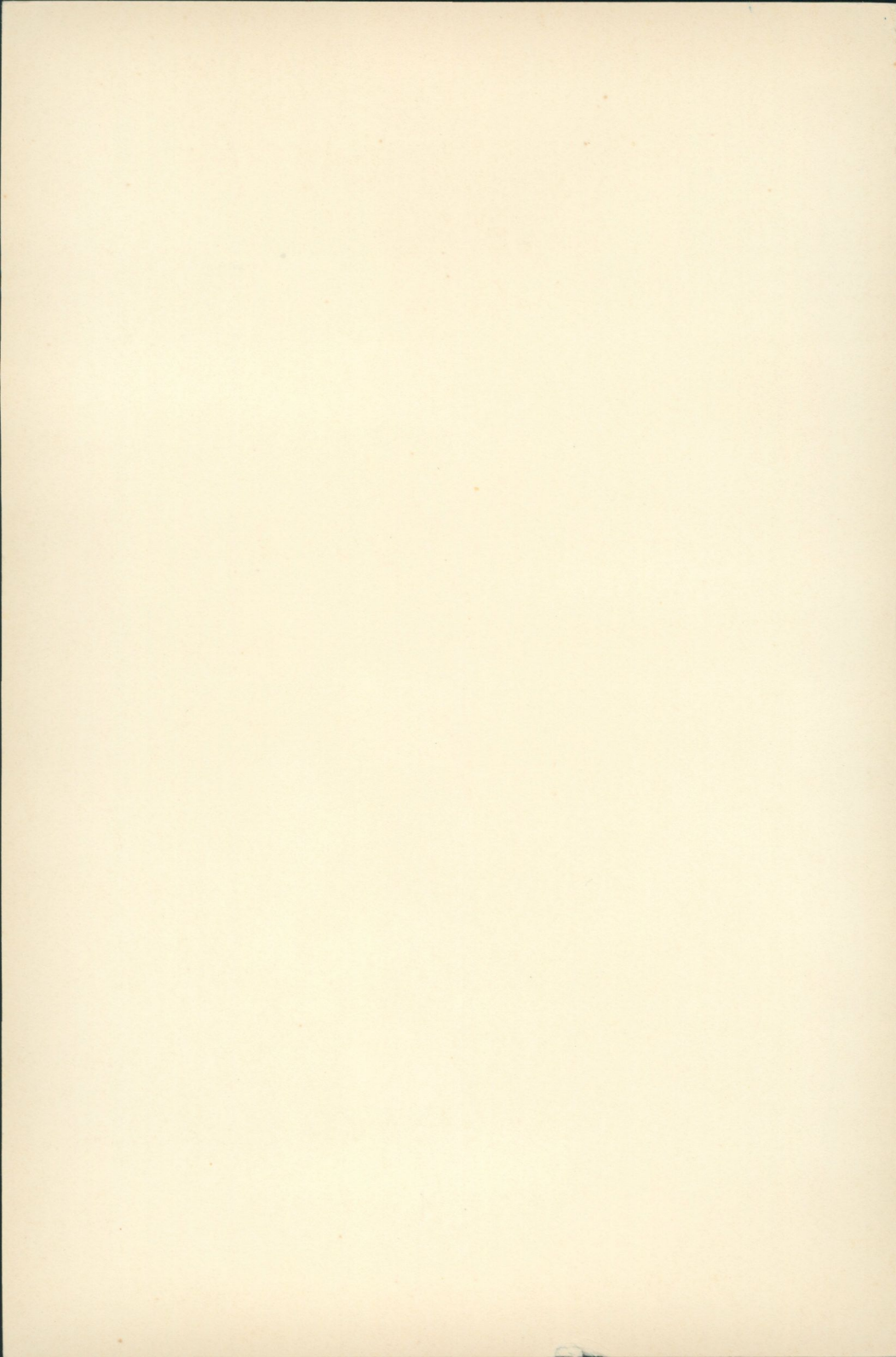

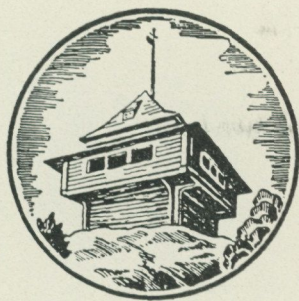
**NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK 1957**

*Täcke, sytt av en stubb från 1700-talets förra del.
Broderier av ylle i klara färger på linnelärjt.
Gåva 1956 av Nordiska museets väänner.*

FATABUREN

NORDISKA MUSEETS OCH
SKANSENS ÅRSBOK

1957

Redaktion:

GÖSTA BERG · BENGT BENGTTSSON

Redaktör: Bengt Bengtsson

*Omslagsbilden återger trädgården på Julita
med Stora huset i bakgrunden*

*Trycket hos Tryckeri Aktiebolaget Thule, Stockholm 1957
Djuptrycksplanscher från Nordisk Rotogravyr*

INNEHÅLL

SIGURD WALLIN, Museidamm	7
GÖSTA BERG, Om ostron	15
MARSHALL LAGERQUIST, Julita gård i Södermanland	29
AGNES GEIJER, Från Jönköping till Bahamas	57
JOHN BERNSTRÖM, P. A. Wästfelt och Belvédèren på Tallbacken	61
STEN LUNDWALL, L. J. von Röök	77
INGA WINTZELL, Hallandsstickning	93
LAURITZ GENTZ, Kristus avbildad såsom apotekare	107
BRITA STJERNSWÄRD, En Bellmansbild på Björnstorp	114
BENGT BENGTSOON, En Abc-bok med silverpärmar	119
EINAR ALMGREN, Svindersvik	125
MARIANNE OLSSON, Borgerlig möblering i Stockholm på 1600-talet	137
BENGT BENGTSOON, Skulptur i vestibul	147
MARSHALL LAGERQUIST, Svenskt konsthantverk från dess guldålder	157
BO LAGERCRANTZ, En kanna i "flamandska genren"	161
ALBERT ESKERÖD, Den dansk-skånska gården och Hinterpomerns fyrkantgårdar	165
Nordiska museet och Skansen under år 1956:	
Allmogeavdelningen	190
Lapska avdelningen	196
Högreståndsavdelningen	197
Skansen	203
Högtidligheter, fester och övriga programinslag	215
Tyresö	220

Julita gård	220
Svindersvik	222
Arkivet	222
Biblioteket	223
Undervisningsavdelningen	224
Den Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folk- livsforskning samt Institutet för folklivsforskning vid Nordiska museet och Stockholms högskola	225
Utställningar	228
Fältarbeten	233
Förvaltning	236
Publikationer	239
Styrelseberättelse för år 1955	247
Revisionsberättelse för år 1955	259
Förteckning över personer och institutioner som 1955—1956 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen . . .	261

MUSEIDAMM

av *Sigurd Wallin*

Dammsugaren, förkroppsligad i en heltidsanställd museifunktionär, var en av nyheterna i museivärlden när porten 1907 öppnades till Nordiska museets Djurgårdspalats. Det var en liten säker dal-karl utrustad med en stor lådformig apparat på hjul, med vilken han sög igenom sak för sak och rum för rum och icke stoppade sin vandring när museets fyra våningar voro avverkade, utan bara fortsatte från början igen. Nyheten var signifikativ för förnyelseprogrammet. En period av museets tillvaro hade avlösts av en ny. Den sagolika tiden för uppbyggandet på förut obruten mark var genomlöpt. En period bräddfylld av uppslag, överfylld av deras genomförande intill, ja över det otroligas gränser, men framför allt burens av en profetisk helhetssyn av ett nationellt historiskt räddningsverk hade resulterat i jättesamlingar på helt nya områden och i helt nya, förut osedda museiformer.

Samlingarna, som varit hopträngda i rader av bostadsrum vid Drottninggatan, där de täckt inte bara rummens väggar utan t. o. m. deras tak, fingo nu breda ut sig i för ändamålet byggda rumssviter. Formrikedomens sattes in i ett system, som skolad arkeologisk metod uppställde med föremålets egenskaper som direkt underlag. Vårt eget lands kultur, sådan den ännu levde i ärvda former in på knutarna av en förvandlande nutid, fick värdigheten av vetenskapligt objekt lagd till sin minnesdignitet. De nationella minnenas nya tempel organiserades kring idén om en den inhemska kulturens fakultet. Samlingarna, det systematiserande tankearbetets material, flöto alltjämt rikligt in i stenhusets fasta förvaringsrum och kunde där tas emot av en uppväxande museiteknik, ett sigillbevarareämbete med funktion av vetenskapens hembiträde. En ingrediens i det departementet var dammsugaren.

Med avståndsperspektivets förenkling kan kanske ett förnyelseförlopp te sig på det sättet för den som ej var med då, och som nu saknar möjligheten att utfråga de då agerande.

Museidammet i och för sig skulle väl inte ägnas så många ögonblicks uppmärksamhet, om det ej gått in som ett slagord i allmänna språkbruket och där växt ut till ett slags värdeämätare, ett karakteristikon på museiverksamhet över huvud taget. Det är en sak som åtminstone berör yrkesmannen och stämmer honom till en smula eftertanke. Är just hans yrke neddammat?

Men låt oss inte ens inför den situationen försjunka i teori — själv grå som dammet — utan i stället ta en titt på verkligheten. Dammet i verkligheten möter genast rikligt i form av dammet i hemmet. Vad är det eljest som trognast och dagligast följer nutidens husmor ända in i den mest rationellt ordnade moderna bostad om inte diskandet och dammandet! Vad gjorde mormödrarna i idealfruns levnadskall mer oavblåtligt än att kontrollera sina husor i deras ständiga fäktande mot det tyst men oavbrutet fallande dammet på 1800-talshemmets tätmöblering! Oräkneliga arbetstimmar! Oöverblickbara kvantiteter av omtanke och bekymmer! Man får en skymt av en föreställning om sådant, om man en gång fått uppleva något så undantagsmässigt som ett stort hem, *som* genomlevt en talrik och mångintresserad familjs umgängesfyllda levnadsperiod, *som* bibehållits i full utsträckning av sin ensamblivna husfru såsom — förutom bostad — en förankring i det genomlevda och en uppsamlingsplats för mängden av ärvda släktminnen, och *som* i det läget krävt av sin ägarinnas dag ett allt för stort stycke till det oavbrutna dammkriget, så att hon just för sina många intressens skull — och bland dem inte minst upptecknandet av ett stort förråd av minnen — lagt ned dammvippan. Inte en våning med allting överbrett och undanstuvat och med neddragna rullgardiner bakom kritmålade fönsterrutor, som en gamla dagars stockholmsvåning, när familjen flyttat på sommarnöje. Nej, en svit av sällskapsrum i full dager, med varje sak på sin plats i fullgod ordning med hela småsaksparaden stående framme! Men också med allting täckt av helt naturligt fallet damm, inte lite utan ymnigt, men inte heller

jämntjockt överallt utan med skiftningar, som visade var ingrepp gjorts då en eller annan sak skulle begagnas, sår som i sin ordning vallats över.

Det är väl utan vidare kommentarer klart att ett sådant renodlat fall kunnat locka museiögon att vidgas inför dammets tysta musgrå majestät, lätt uppfladdrande för att fylla luften, lika lätt och omärkligt sjunkande ned för att lägga sig först som en tunn hinna, som släcker högglasen på blanka ytor, småningom tätande till en den mjukaste tänkbara kroppslighet, ogenomsiktig men utan sammanhållande enhetlighet, som ett kroppslöst skuggväsen, utan form, utan yta, obestämt skugglikt också till färgen men ändå i stånd att fästa sin egen karaktär på ett avgörande sätt över en miljös helhet och alla detaljer.

Se saken på närmare håll. Läg dammet under mikroskop. Det dimmigt okroppsliga materialiseras till en jättetrave av växlande ting, pinnar, trådar, stenar, blanka små korn, eggskarpa stenflisor, nålvassa spetsar, allt som Gulliver kunde förundrat sig över, om han fått titta ned i skrotgården till en mekanisk verkstad hos Lilleputtarna. Och det är väl detta eggskarpa hos plåt- och sten-skrotet som fångar vår uppmärksamhet allra mest, den fjunlätta avfallsmaterialiens mordarsenal i minimalaste format och oräkneligaste antal. Det för direkt över till det fackmässigt så centrala kapitlet om dammet som förstörelsemedel bland alla slags textilvaror, otänkbart att gå förbi, om man vill det minsta tränga in i den sidan av dammets roll i den museala föremålsvärden.

Kåsören konstaterar — och drar sig tillbaka till hemmets damm. Man berättar om den respekterade prostinnan med dammkontrollen så automatiserad, att hon även på älskvärd förmiddagsvisit inom sockenumgänget kunde dra ett kontrollerande drag med fingret över hörnet på en polerad bordskiva — dvs. fungera på samma sätt som kavalleriofficerens vita handskfinger mot hästskänkels insida vid inspektion av rykten. Men även om prostinnans inspektion inte kunde resultera i extra stallvakt eller annan påtaglig form av näpst, kan den betyga vanans djupgrundade fasthet, då den förmodade en person i dygdemönsterklass till ett så flagrant brott mot artighetens bud och mot kontrollen över sin mönstergilla umgängesvandel.

Och så gäller det hur dammtorkandet inverkar på en hård och blank yta, när det löper fram över den, ideligen och under långa kompakta perioder av exemplarisk hemskötsel. När man känner dammets skarpeggade ingredienser, blir man uppfordrad att göra jämförelser med ämnen som formats avsiktligt som slip- och putsmedel. Silverpjäserna i Loheskatten gävo oss ett åskådningsmaterial på det området. Orörda av användning och putsning hade de från 1700-talet legat i sin gömma intill vår tid. Den växling mellan blankpolerade och mätterade ytor, som guldsmeden givit dem, framträdde bjärt då de lades bredvid sina samtida likar, som under motsvarande tid gjort sin tjänst under ständig putsning. Hos dessa senare funnos ej spår av de matta ytorna, men också den höga glansen efter guldsmedens polerstål var borta och allt förbytt i en enhetlig glans av lägre dignitet. Noga räknat består en så behandlad blankyta av oändligt många ytterligt små repor, tät och i alla riktningar fyllande ytan. Så, men mycket lättare måste ju dammhanddukens glidande över polerat trä eller slipad marmor sakta verka med dammet som ett mycket mjukare reppningsmedel än silverputsen. Men ett sekel har 100×365 dagar och litet till. Och så mycket har redan 1850-talets bohag hunnit genomgå.

Bromsar man upp slutledningståget här, så lämnar man frågan öppen om det är ett brott eller en dygd att damma museiföremål, bestämda som dessa äro för den timliga oföränderligheten intill dennas yttersta gräns. Och efter allt att döma har den frågan alltför uppenbar vikt för att få skjutas så helt åsido. Man kan spekulera i förbättrade damningsmetoder som efter hand eliminera slipningsfaran. För femtio år sedan hette teknikförbättringen dammsugare. Dammtäta förvaringsrum för utställda museiföremål ha fyllt det halva århundradet sedan dess med experiment och tekniska spekulationer. Vad hindrar vår upplysta tid att gå vidare mot fullkomligheten, och vad kunna vi ej vänta av framtiden!

Men medan detta försiggår, råka grupper av museiföremål eller hela stora museer in i perioder, då dammet får ett ofrånkomligt övertag eller då det utan olägenhet kan få lägga sig i frid och ro.

Genomgripande byggnadsarbeten kunna fylla huset med skarpt stendamm. En långvarig period av magasinering kan hölja en samling saker i en torr och välsittande pälsdräkt av damm. I sådana fall kan dammet rent av förvandlas till ett välvilligt skyddsmedel, så länge det ensamt och ostört får utöva den tjänsten och förutsatt att avskedet ur tjänsten kan ordnas riskfritt för uppdragsgivaren. Det skulle då bli en parallell till den gamla metoden att uppehålla bödelstjänsten genom tidsfrist för livdömda.

Eftersom särskilt dammet i museerna är det aktuella ämnet, bör man väl rimligen fråga sig om just det har något säreget innehåll jämfört med det som alstras runt om människan, var och hur hon uppträder. Svaret måste väl bli att allt är samma materia, småpartiklar av det som gnids mot vartannat och som rörs omkring av luftdraget runt allt rörligt liv och som faller när luften är stilla. Museidammet kommer både från publiken och från samlingarna, och det innehåller alltså åtminstone i sitt senare parti faktiskt delar av museiföremålen, låt vara mycket små. Grovhugget påtagligt kan detta illustreras av den stora samlingen av krigstroféer, flera tusental av fanor och standar, erövrade under krigiska århundraden, som tillbringade ett hundratal år under Ridderholmskyrkans valv, hopade i täta knippen. Avbildningar av de enskilda fanorna före och efter denna stämningsfulla förvaringsperiod visa förluster av duk, målning och broderier i förvånande omfattning. Flingor av uttorkad duk ha lossnat i luftdraget, fallit till golvet och bokstavligen gjort minneskyrkans luft "av segerfanor full". Damm och sopor blevo där dryga procent av en minnesskatt med synnerligen nära anslutning till personliga kraftprestationer med livet som insats. Den sköra återstoden gick till förvaring inom Nordiska museets nyuppförda murar, där Livrustkammarens museala sakkunskap gav den första vården och samtidigt blottade dennas stora svårigheter. Av en från begynnelsen väldig sidenduk fanns kvar framför allt sömmarna på ett infällt monogram av speciellt historiskt intresse, men också vissa stycken av duken. Detta breddes ut på en tyll av fanans storlek och fästades med träckelstygn av silke. Duken

hängdes ut slätt från en stång i horisontalläge i museihallens luft-rymd och hängde där till synes i betryggande stillhet. Men snart hade ett eller annat årtionde gått och en detaljgranskning visade att tyllen hade hela fält med tråckeltråd utan fänduksrester. Tylldukens omärkliga rörelser hade varit tillräckliga för att bräcka de uttorkade silketrådarna. De hade dammat bort, hamnat i dammsugaren. Ej under att den ansvarige museivårdaren spetsade öronen för ryktena om försök med ett icke textilt ämne, nog mjukt att kunna bära sjuka vävnadsrester lufttätt instängda och möjligt att avlägsna utan att efterlämna spår eller skador. För femtio år sedan — då troféerna lagrades — var detta knappast ännu rykten. Nu börjar en så revolutionär förnyelse av textil museivård räknas som åtminstone en nära möjlighet, även bland dem som kräva genomexperimenterad erfarenhet av nya smörjmedel i ungdomskvarnen. Glöm ej ett bergtrolls smädliga trut!

Renässansutsmyckning intill gränsen av prålighet och en tornrikeredom som t. o. m. väckte viss förargelse karakteriserade exteriören till det nya museipalatset på Lejonslätten. Nyuppställningen i dess inre var bräddfyllt av nyheter.

Den äldre tidens föremålssamlingar hade man varit van att se som rumssviter helt uppfyllda likt bibliotekens boksalar av täta rader av glasskåp, bestående från golv till tak av rutor och spröjsar, fulla med uppstoppade djur, vart och ett på sin fotplatta eller träsockel, stora och små om varandra som i den tidens zoologiska skolatlas, en veritabel Noaks ark med tigrar och lamm tillsammans i paradisk endräkt och med besökaren som en Daniel bland lejongropens tamda bestar.

Det zoologiska systemet hade gått i arv till kulturmuseerna och brukats för utomeuropeiska etnografiska, inhemska stenyxor och senast för de Skandinaviska Etnografiska Samlingarna. Men här, om inte förr, hade trångboddheten och samlingarnas ymnighet och mångsidighet hjälpts åt att stryka under systemets avigsidor. Längtan efter en effektiv nyuppställning hade sannerligen svept som en trånande skugga kring byggnadsplatsen vid Djurgårdsentrén åren igenom. Till uppfyllelsens dag leddes den vid händerna av en ivrigt systembyggande vetenskap och en frejdigt

nyhetsladdad museiteknik. Museidammet fick inte mycken plats att falla på.

Och det nya mönstret slog igenom och gick sin modevandring bland landets kulturhistoriska museer. Det har under det gångna halvseket följts i spåren av våg på våg av tekniska landvinningar, materialiserade som modeformer med lång eller fort övergående varaktighet, och av kunskaps- och spekulationsförnyelser, som i sin mån gett museerna del av sin friska andedräkt. Museidammet har för var gång fått en anledning att lyfta — och kanske lägga om sig.

Just vår nation beskylls ofta för ovanan att ständigt modernisera sin omgivning och inte minst de lokaler där allmänheten rör sig i det dagliga livet, butiker, näringsställen, teatrar etc. Man har ej ro att ge sig till tåls medan en lokal arbetar sig in i medvetandet och hinner förbi omoderniteten fram till ålderns värde och okränkbarhet. Resultatet är att vi leva mitt inne bland byggnader från försvunna sekel men i dem blott med stort besvär kunna preparera fram en en gång traditionsrik krog eller en tidigare generationers erkänt ledande butikslokal, för att ej tala om banker eller apotek. Allt görs om och förnyas beständigt.

Ja, se där, säger en icke museiman, vem är närmare till att sörja för sådant än museimannen. Och vad skall han allra först värna om, annat än just sitt eget museums oföränderlighet. Det är ju helt enkelt centrum av hans yrkesområde. Rätt! Utan tvivel bör just det minnesvårdande yrket ta vara på sitt yrkes minne, lika visst som detsamma rimligtvis tillhör varje yrkes intresse och plikt. Och ändå — t. ex. läkarvetenskapens historia är otvivelaktigt av stor vikt för läkaren, men blir trots allt aldrig det centrala i hans kall. Och skall minnet vara värt att visas fram, så skall inte bara dammet vara bortblåst utan också förtidens egen ande inblåst.

Museet är inte enbart en grav för gravfynd från andras gravar, individens eller hela kulturers. I gravvalvet skall allt stå stilla och i bästa fall bör dammet där i frid och ostördhet sakta falla intill domedagen. Ett museum som fungerar på det sättet — och exempel saknas visst inte på sådana stillastående samlingar där allt, även samlandet stillnat av — kan knappast producera något

annat än näring åt talet om museidammet. Till museet hör produktivitet i form av både utläsande ur föremålssamlingarna av kunskaper, som endast de förmå att skänka, och utlärande av föremålens kunskapsresurser, där åskådningsmaterialet består av idel vittnesgilla originalsaker. Lärdom, och även rent boklig lärdom, hör samman med museet. Bokdammet kan hälsa museidammet som sin kusin. Men bokdammet ligger tjockast på snitten till de böcker som icke läsas och på den lärdom som tappat samhörigheten med levande liv.

Förflugna funderingar äro inte ägnade att mynna i entydiga slutsatser. De kunna också blanda bort begrepp som egentligen äro mycket enkla. Här skulle man ju ha velat förvisa funderingarnas föremål helt resolut till museifiendernas tropp eller till gänget av förtalare. Men i stället befinnes det vara så att damm i materiell bemärkelse kan förmås att gå så långt som in i den konserverande museitjänsten, och att det i sin bildliga betydelse också kan få lov att ses som tecken på liv, ju mer virvlande dess livligare, rikligare ju mer museet kommer i beröring med den levande generationen och ju direktare det förmår att sätta denna i kontakt med de gångna.

Renässanskulturens spetsfundiga emblematiser borde kunnat fånga in museidammet i en vitter antites:

Det fallande dammet = stillastående, kvävning, död.

Det flygande dammet = rörelse, verksamhet, liv.

Kanske ha de också gjort det och därav format en tvåsidig penning. Med ännu en sidoblick på Nordiska museets första halvsekel i stenhuset vid Lejonslätten skulle man i så fall kunna kasta krona och klave med den penningen, och kanske skulle ödet godhetsfullt kunna bestämma sig för att vingla upp sidan med det flygande museidammet.

OM OSTRON

av Gösta Berg

” — — — tänck, hur’ liufligt ostror smaka — — — ”

Johan Oedman 1745

”En högst märkvärdig omständighet, Sir”, sade Sam Weller till mr. Pickwick, när de på resa till Ipswich passerade det smutsiga Whitechapel, ”att fattigdom och ostron alltid tycks följas åt”. Och på en förvånad fråga förklarade han sig närmare: ”Vad jag menar, Sir, är att ju fattigare en plats är desto större efterfrågan tycks det vara på ostron. Se bara, Sir, här går det ett ostronstånd på vart sjätte hus. Gatan är kantad av dem. Förbanne mig, tror jag inte att när en karl är riktigt fattig rusar han ut och äter ostron i ren förtvivlan.”

The Pickwick Papers kom ut 1836—37 och översattes till svenska 1861. Läsekretsen i vårt land, där det läckra skaldjuret vid denna tid nästan uteslutande hörde hemma i de mera exklusiva köken, måste ha stått ganska främmande för Sam Wellers yttrande. Men även i Dickens eget hemland hade förhållandena redan ett årtionde efter bokens utgivning helt förändrats. Ostronen hade, kanske på grund av den våldsamt stegrade efterfrågan, vid århundradets mitt blivit både svåråtkomliga och dyra. Detta har gjort Sam Wellers yttrande om fattigdom och ostron till något av ett bevingat ord i engelskan.

Den rikliga tillgången på ostron i London berodde på en nästan outtömlig tillförsel från relativt närbelägna fångstplatser. Användningen av ostron i mathållningen är nämligen i första hand ett transportproblem. I närheten av ostronbankarna har det inte heller hos oss rätt någon brist på dem. På Ragnhildsholmens borg vid Kungälv, som var i bruk under 1200-talets senare hälft och 1300-talets början, fann man vid utgrävningen i senare tid flera lass ostronskal. I mindre antal förekommo de också i det tvärt över älven belägna augustinerklostret.

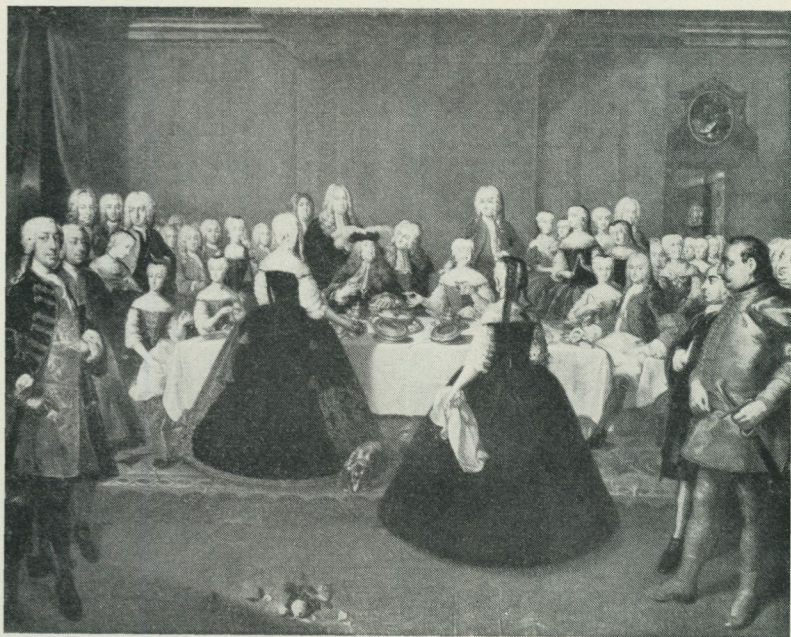
Stilleben med ett fat med öppnade ostron, oljemålning av Osias Beert II (1622—ca 1678). Privat ägo.

Från medeltid och äldre vasatid veta vi däremot ingenting om användningen av ostron i det dåvarande Sverige. I Norge stadgar stadslagen 1270 att "färsk lax och annan färsk fisk och ostron skall man köpa i båtarna eller på bryggorna, om man vill, och inte föra till salu i bodar". Redan formuleringen synes antyda en viss lokal anknytning till produktionsorten. Men förhållandena ändra sig sedermera, som vi skola se, ganska radikalt. Sannolikt sammanhänger det vidgade bruket av ostron i de högsta samhällsklasserna med det italienska kökets segertåg genom Europa under 1500-talets andra hälft. På måltidsscenerna i senrenässansens konst spela dessa havets frukter jämte andra sådana en framträdande roll. Troligen var det i medveten anslutning till antiken som ostronen kommo att få denna viktiga användning både som ingrediens och i dekorativt syfte.

Man kan få intrycket att ingen bankett i det gamla Rom med några pretentioner ansågs fullständig utan ostron. De åtos både färska och beredda på olika sätt. Till en del kommo de från

italienska fångstplatser, bl. a. från den berömda ostronodlingen i Lucrinosjön i Campanien, anlagd redan 108 f. Kr., men ostron importerades också, delvis från så avlägsna platser som Britannien och Hellesponten. De främmande ostronmärkena blevo så populära, att man redan under republikansk tid utfärdade en överflödsförordning för att begränsa importen. Romarna måste ha funnit på metoder för att hålla ostronen levande och friska under de långa transporter, möjligen i särskilda tankar i skeppen. Men även landvägen genomfördes sådana transporter. När Trajanus kämpade i det inre av Persien fick han mottaga en sändning omsorgsfullt packade ostron, som man vet nådde honom levande. Det är då inte alls överraskande, att man funnit talrika spår av ostronmåltider vid de romerska militärlägren i Tyskland och Schweiz (Alfred D. Andrews i *Classical Journal* 1947/48).

Ingenstädes inom gammalt svenskt territorium hade man tillgång till några ostron. De bohuslänska fångstplatserna, främst belägna i norra delen av landskapet, räknades liksom de sydnorska som en särskild tillgång för det danska kungahuset. Redan Peder Claussøn Friis (1545—1614) anmärker, att de bästa ostronen togos på berg och sandgrund. "De bliffwe udførde ved Kongens Schib oc ned till Kongelig Maytz Behoff, nogen Lester huer Aar." Åtskilliga kungliga brev äro också bevarade härom från 1500-talets senare del. Frederik II höll sig med en särskild jakt för transporten av ostronen, som han dels brukade vid den kungliga taffeln, dels skickade som gåvor till befryndade furstehus på andra håll i Europa. Redan före freden i Knäred 1613 förstod emellertid det svenska hovet att på dunkla vägar skaffa sig bohuslänska ostron för eget behov. Sålunda utfärdades den 23 april 1610 en fullmakt för en kurir, som skulle fara ner till Michel Pedersson på Dal och föra hem från honom sex tunnor levande ostron. Samme Michel Pedersson fick i november samma år uppmaning att sända "så många ostron han kunde åstadkomma i tunnor med vatten, såsom han plägar". Det fanns alltså en viss tradition, när man senare uppdrog åt fogden på Dal att göra sådana inköp och den 19 februari 1615 till och med anslog åt en bonde i Ryrs socken i Sundals härad sex tunnor spannmål årligen, "så länge han låter bruka sig till att hämta ostrer från Norrige". Eljest tyckes det

Festmåltid vid hovet i Wien 1734. Man ser kejsaren, Karl VI, och hans bordsällskap i full färd med att äta ostron. Bland dem som stå vid bordet förekomma flera svenskar, bland dem Karl Gustav Tessin. Oljemålning av G. Lundberg efter N. B. Belau. Statens porträttsamling på Gripsholm.

även i fortsättningen ha ingått i uppgifterna för fogden att framskaffa denna och andra delikatesser från Västkusten. Den 13 november 1616 befalldes denne sålunda att sända konungen fem fjärdingar ostron och den 23 december ytterligare två eller tre tunnor (Riksregistraturet).

Den inhemska tillgången på ostron var emellertid inte tillräcklig, och liksom man på andra håll, även i Danmark, redan tidigt importerade sådana från Skottland — de från Colchester blevo särskilt berömda — förekom även en icke ringa införsel till Sverige, såsom de bevarade importlistorna visa. Det synes ha gällt både ”friska” dvs. färska och insaltade ostron. För att nämna ett exempel importerades 1725 till Stockholm 11 500 ostron och 63,5

tunken, dvs. små tunnor, saltade sådana, till Gävle 16 tunken, till Norrköping 1 890 stycken och 9 tunken, till Uddevalla 2 tunken, till Åbo 1 000 stycken och till Fredrikshamn 1 tunken. Sådan import av saltade ostron förekom långt tidigare, fastän vi endast ha fragmentarisk kunskap därom. Så infördes över Dalarö 1645 915 tunken och 1661 2 372 tunken — en onekligen överraskande hög siffra. En del av importen var tullfri, vilket varslar om att den var avsedd för det kungliga hovets behov.

Varifrån dessa ostron kommo veta vi icke, men den engelske ambassadören Bulstrode Whitelocke berättar i sin dagbok för den 11 februari 1653, att han haft besök av Gabriel Oxenstierna och därvid tackat denne för de stora ostron som han hade fått sig tillsända dagen förut och som voro en stor sällsynthet i denna landsända, där sådana mestadels importerades från Holland. Det svenska hovet vistades vid detta tillfälle i Uppsala, och det var där Whitelocke fick ostronen. Men sådana infördes vid denna tid till många av de smärre provinsstäderna från Gävle i norr till Ystad, Malmö och Hälsingborg i söder. Säkerligen kommo en del av ostronen från Holstein, som var vida berömt för sina utsökta ostron. Sedermera Peter III av Ryssland, själv hertig av Holstein-Gottorp, räknade, som vi kunna se i Katarina II:s dagboksanteckningar, ankomsten av en forä med färska ostron från hans hemland som en viktig händelse, särskilt när den såsom skedde 1750 inföll i fastan!

De färska ostronen voro uppenbarligen på 1600-talet förpackade i tunnor och såldes per hundrade. De andra rensades och inlades med salt, peppar och lagerblad i kaggar, som det skildras i de äldre handböckerna och varulexikonerna. Enligt Hugh Plats berömda verk *Delights for ladies* 1609 kunde de på detta sätt stå sig i sex månader och behålla sin naturliga smak. ”Detta är ett utmärkt sätt att forsla ostron till städer i inlandet och att medföra dem på långa resor.” Allmänt skildes på flera kvaliteter, av vilka de som fiskades på berggrund och kallades bergostron ansågos för finast. Tidvis var handeln med ostron privilegierad. En borgare i Stockholm Ewert Haas fick 1664 privilegium för ett år att importera och handla med ostron. Han skulle då vara förbunden att ständigt om höstar och vårar, så ofta ske kunde,

Ostronfrukosten, Le déjeuner d'huîtres, av Jean Baptiste François de Troy 1737. I förgrunden är betjäningen sysselsatt med att bryta upp ostronen. Condémuseet i Chantilly.

anskaffa färska ostron, så att ingen brist kunde märkas, och sälja dem för högst 5 daler kopparmynt per hundrade. Härför skulle han erlägga en årlig avgift av 200 daler.

Den mest kända fångstplatsen i Sverige var Stigsfjorden, och Uddevalla blev redan i gammal tid den ledande staden, när det gällde export av ostron till andra orter. 1686 kontrakterades med rådmannen i Uddevalla Anders Kock, att han för ett pris av 12 daler silvermynt per tunna årligen från höst till vår var fjortonde dag skulle leverera färska ostron till hovets förtäring. Andra affärsmän skaffade sig emellertid liknande privilegier, och när Kock 1698 sökte förnyelse, avvisades hans framställning och

En av kavaljererna insuper på stående fot med välbehag saften ur ett ostron och bjudes flera av lakejen i förgrunden. Detalj av de Troy, Le déjeuner d'huitres 1737.

förklarades ostronhandeln fri för var och en som hade lust att idka den.

Allt vad vi veta talar för att särskilt inom de högre kretsarna i huvudstaden ostron under vintermånaderna, när de kunde fraktas den långa vägen från Bohuslän, spelade en relativt stor roll i mathållningen. Icke blott upptagas ostron i de kungliga matordningarna, utan även tidens kokböcker visa att ostron ingingo i varje finare måltid. De förekommo i färskt tillstånd som dekoration på borden, varvid tallrikarna med ostron kommo igen i de olika "anrättningarna", av vilka 1600-talsmåltiderna regelbundet voro sammansatta. Man kan se detta t. ex. på de dukade borden i Nordiska museets avdelning för Mat och dryck, anordnade i noggrann anslutning till samtida uppdukningsplaner. Därjämte serverades ostron också i lagad form. I Katarina Elisabet Kurcks handskrivna Kooke Book 1688, som tillhör Nordiska museet, rekommenderas sålunda en ostrontårta med rivet bröd, kapis, citron etc., och Åke Rålams Adelig Öfningz Fiortonde Tom, tryckt 1690, ger ett recept på "Ostror uthi Ragoust: Lägga Ostror innan två Faat medh Smör, en Pacquet, Muskot, lijtet Miöhl, lijtet af Oranie-safft, hwijt peppar, och när man anrättar

stoffera dem med Citroner". Ett annat sätt att "steka" — eller vad vi snarare skulle kalla gratinera — ostron beskriver Reinerus Broocman i En fullständig Svensk Hus-Hålds-Bok 1736: "Sedan the äro upbrutne tager man the största skalen och lägger them uti, sedan tager litet bröd, Muskotblomma och Smör, när the äro vtkokade ther med sätter man Renskt Win på elden och låter blifwa warm, när thet kokar vp, öser man ther af på them, efter hand, men achtar at the intet blifwa torra, och så länge får man ösa på them till thes the blifwa bruna kring om skalen, och tå äro the färdiga."

Ur en annan handskriften kokbok i Nordiska museet, som av stilen att döma även den stammar från 1600-talet hämtas följande:

"Steekt Höna eller Capun medh Ostron.

Friska Ostron ståppas uthi honom med färskt smör och sömma så wäll igen, ståppa också Ostron emillan hull och skin med färskt smör öfwer, steek dhett på speet och dröp then wäll med smör."

"Koka Giädda medh Färska Ostron.

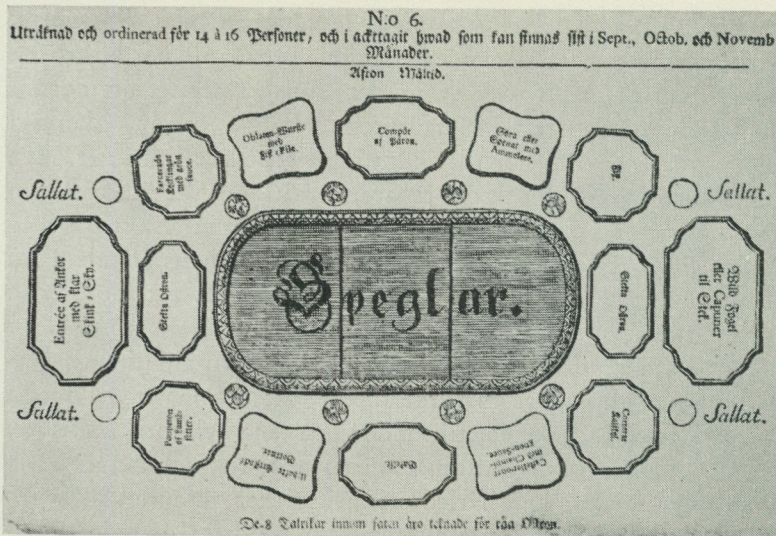
Först kokas giäddan i salt watten, så tages ostron och kokas i en påtta för sigh sielf, ther ibland smör rifwit brödh peppar och murklor som är förwälldha i kiöttsåppa. Muskåtteblommer, neglikor och när det är koket, så legges fisken ther uthi så är det färdigt."

Smaken var emellertid redan vid denna tid olika, och professorsdottern Christina Valleria, som nedskrivit en kokbok omkring 1700, däri hon bland annat rekommenderar stuvade ostron, nämner att hon själf inte uppskattade färska sådana: "Det kan hända, att du sitter till bords och der komma rå ostror fram, dem du, äfwen som iag, intet kan äta, då tag dig något smör, som godt och färskt är, uppå en tallrick eller lijtet fat: tag så ostrorna utur sina skal, så många du kan få och lägg dem till smöret: strö lijtet peppar uppå: skiär utaf en simla miuka brödskanter, ju så många som ostrorna äro, der uti: hwälf en tallrick öfwer, och sätt det på fyrfat eller elliest på elden om fatet tål: lätt det wäl stufwas tillsammans. — — — NB men ett will iag säija dig:

när det nu blir färdigt och Pagen kommer in med din tallrik, måste du gifwa alla dem med dig, som sittaa till bords fast de förr ha ätit rå ostror, och då är det största förtretet att du har intet qwar för dig själf." Härförutom användes ostron redan vid denna tid såsom tillbehör till andra rätter, särskilt fiskrätter. Men finsmakare funnos då liksom senare, vilka inte ville äta ostronen annat än som färska, och det kunde röra sig om inte så små kvantiteter. Johan Ekeblad skriver i april 1663, att hans frände Tord Bonde skulle resa från staden, "så snart han fått detta brev och vi ha fått ätit opp en 50 ostror tillhopa".

Egentligen är det eljest märkligt med hänsyn till tidens uppfattning om allt vad som rörde dieten, att ostron även i färskt tillstånd tolererades. Dietetiken dominerades helt och hållet av den s. k. humorala uppfattningen, som hade sitt ursprung i antik filosofi och särskilt kan härledas från Galenus, ännu under 1600-talet den nästan obestridde auktoriteten på detta område. Varje slag av föda hänfördes till en bestämd klass och ansågs stå i ett visst förhållande till de fyra elementen jord, luft, eld och vatten. Varje element hade sin speciella karaktär: jorden var torr, vattnet fuktigt, luften kall och elden het. En tillförsel av födoämnen, som hade en viss kvalitet, kunde förskjuta de proportioner, av vilka en människas hälsobalans var uppbyggd. Eftersom ostronen hade samband med vattnet och även förvarades och förtärdes kalla, böra de utan tvivel enligt denna lära särskilt för flegmatiska människor ha varit mindre lämpliga. Vår äldsta egentliga sundhetslära, utgiven 1642 av drottning Kristinas och Karl X Gustavs livmedikus Andreas Sparrman, adlad Palmcron, säger också om ostronen, att de "falla wäl Maghan och beswärlighare, hwarföre stekias the i sina Skaal, medh Spanskt Wijn, Smör, Peppar och litet rijfwit Brödh, så försmältes the bätter och opwäckia så appetiten. Råå eller Insyltade äre ey så godhe".

Dessa märkliga läror, som under århundraden dikterade människors uppfattning om vad som var lämpligt att äta eller inte, fingo sin dödsstöt vid 1700-talets början, även om encyklopedisterna ännu ansågo sig nödsakade att polemisera bland annat just beträffande ostronen. De hävdade med stöd av erfarenheten att människor, som äta 100—150 ostron som entré även till en

En av bordsplanerna i Johan Winbergs Kok-bok 1761. Den visar en supé för 14—16 personer i slutet av september, i oktober eller november. På de åtta tallriksarna mellan spegelplattan och faten ligger råa ostron. Stekta ostron serveras på två av faten vid bordsändarna.

stadig måltid och detta tämligen regelbundet, inte tagit någon skada till sin kropp.

Under alla förhållanden voro ostronen alltfört eftersökta läckerheter, inte minst vid hovet. Magistraten i Uddevalla hade ofta jämnt arbete med att ordna transporter, t. ex. 1711 till Sala, där hovet då vistades på grund av pesten, och till Lund, sedan Karl XII återkommit från Turkiet. Vid varje kungligt besök ser man, att ostron- och hummerförrådet måste kompletteras. Men handeln med ostron blev samtidigt för staden ett ganska viktigt näringsfång, även om omfattningen kanske inte var så stor. Johan Oedman beräknar den i sin *Chorographia Bahusienensis* 1746 till 200 tunnor per år men säger samtidigt, att de finaste "öfvergå både Holsteinska och alla andra ostror". Särskilda ostronfarare transporterade dem ut över landet, främst givetvis till Stockholm, men även till åtskilliga andra orter, och fingo god betalning, "om the allenast råka uti godt åkeföre, wäder och wägelag". Enligt

gästgivareordningen 1734 ägde de rättighet att använda gästgivareskjuts, ett privilegium som de delade med hummerfararna och de norrländska fågelbönderna. Det är dessa ostronfarare som Bellman med sin skarpa iakttagelseförmåga har lagt märke till på gästgivaregårdarna och som han bland annat omnämner i sin märkliga delirantfantasi, tryckt av Carlén som Fredmans testamente nr 1, "Hvad behagas?" När Petter Bredström rusar ned till källaren Lilla Victoria träffar han några "ostronhandlare med flera, som alltid pläga uppehålla sig derstädes dygnet om — — —. Midt emot utåt gårdssidan, sutto ett par ostronhandlare i svarta läderkapprockar med skälskinns-karpuser, och pimplade gammalt franskt med Hofrådet". Det fanns t. o. m. ett särskilt ostronfararekvarter i huvudstaden. Dessa transporter fortgingo från Uddevalla ända till Herrljungabanans tillkomst 1863, och själva resan till Stockholm beräknades ta omkring sex dagar. Skaldjuren fingo packas i is, för att kunna hålla sig färska till framkomsten (Uddevallasläkten Sanne, 1952). Åtskilligt tyder på att ostronfararna vid sidan av sin egentliga uppgift på grund av sin rörliga tillvaro användes som ett slags expressbud för andra försändelser och för spridning av nyheter. I Carl Anders Roths makabra berättelse över krögareåldermannens i Arboga sista sjukdom och död 1785 får den döende genom en ostronhandlare från Stockholm den dystra underrättelsen om det nya brännvinsförbudet (Hanselli, Svenska Vitterheten X).

I en överflödsförordning, som utfärdades 1731, bestämdes att i vissa fall en ämbetsman, då vederbörande var nödsakad att hålla öppen taffel, utom det begränsade antalet rätter också hade rätt att servera "rå och stekte ostror". I en samma år utfärdad förordning, som prolongerades några år senare, infördes emellertid också en särskild lyxskatt, som gick till Rasp- och spinnhuset i Stockholm, nämligen att för varje hundratal utländska ostron säljaren utom tullen hade att betala en daler. Huruvida denna bestämmelse har inskränkt användningen av delikatessen ter sig ovisst. Ostron annonseras i de dagliga tidningarna även i landsortspressen, och Johan Fischerström nämner i sin uppräknings av svenska fiskdelikatesser vid sidan av "Strömstads hummer" "Uddevalla ostron". Till adelsdamer, som sutto ensamma ute på

"Ostron!" Konstnären synes rätt väl återge de stridiga känslorna hos gästerna, när plötsligt ostron i en eller annan form inbäras och få konkurrera med vad som står framdukat på bordet. Litografi efter teckning av Johan August Kullberg (1817—81) i *Samling af Croquier i blandade ämnen*.

sina herrgårdar, sände deras makar, t. ex. den chevalereske Claës Julius Ekeblad, med ostronfarare ett trä ostron, ett nytt mått, som i 1739 års förordning om mått, mål och vikt efterträtt de tidigare tunnorna. Ett sådant trä rymde 16 kannor eller 42 liter och uppges ha innehållit 16 till 18 tjog ostron allt efter storleken. När Carl Tersmeden till julen 1749 skulle resa hem till Larsbo i Dalarna bjöd han till avsked sina stockholmska vänner på ostron-supé, varvid 14 personer konsumerade 300 stycken. Han tar sedan med sig hem till Dalarna ett trä, och på själva juldagens afton kalasade man på dem, varvid "alla — mot svensk vana — följde mitt inrådande att intet dricka annat på ostronen än det sköna Larsboölet, varaf de funno sig admirabelt, så att jag fick tack för mitt råd".

Även i 1700-talets kokböcker spela ostronen en viktig roll, inte minst såsom stekta och stuvade. Johan Winberg (1761), som meddelar åtskilliga dukningar vid finare tillställningar, visar att man fortfarande använder fat med färska ostron som dekoration, men

här förekomma även lagade sådana, stekta eller i form av raguer, pastejer etc. Han meddelar ett tiotal recept på tillagning av ostron. Hans mera ryktbara föregångare Cajsa Warg uppehåller sig särskilt vid de stuvade och stekta ostronen. Vissa värdshus kunde få rykte om sig som speciella ostronställen, såsom fallet var med Kaknäs vid Stockholm. När Bellman skriver sitt Divertissement på Herr Hofgulddragaren Widmans 52-dre Födelse-Dag 7/12 1787, skildrar han, hur värden var på väg till sitt lantställe på Lidingö:

Nu på Elfvikens isar
Hans skrinde böljan skär,
På Kakenäs han spisar
Och ostrona förtär.

Ibland användes ostronen rent av som reskost, såsom när kyrkoherden P. P. Ekelund från Ed i Dalsland i slutet av februari 1797 var på väg till jubelfesten i Uppsala, då han skriver från ett skjutshåll i Värmland och tackar sin maka för att hon har skickat efter honom ett ostronträ, som "var synnerligen välkommet". Vid sådana tillfällen fick man lämna kaggen kvar utanför stugknuten under nätterna.

Märkligt nog förefaller det som om ingen egentlig import av ostron eller andra skaldjur skett till Sverige vid 1800-talets mitt. Måhända erhöll man vid denna tid tillräckliga leveranser av svenska ostron. Att användningen av dem i matlagningen icke minskat nämnvärt framgår av memoarer från tiden, av de nu införda tryckta matsedlarna och av många andra omständigheter. Om den kände tidningsmannen och gourmeten Johan Kristofer Askelöf berättas 1838, att han, när ett nytt nummer av Svenska Minerva utkom, anordnade måltider som kunde bestå t. ex. av "tryffel, ostron, kronärtschocker, björnkött och sköldpaddssoppa". Den berömde läkaren Charles Emil Hagdahls 1879 utgivna kokbok ägnar mycken uppmärksamhet åt ostron i olika former och anser att få födoämnen äro "på en gång så lättsmälta och så närande". Samtidigt säger han emellertid, att "det är betecknande för detta födoämne att känslan av mätthet kommer så sent, att en övad ostronätare med lätthet uppäter 144 stycken

(12 dussin) och därefter helt obesvärat griper sig an med den egentliga måltiden, alldeles som om ingenting passerat”.

På menuerna vid de stora middagarna från den tiden saknas nästan aldrig ostron, åtminstone i form av såser eller garnityr. Vid en sådan på Finspång den 19 september 1874 serverades sålunda piggvar med ostronsås som en av de 12 rätterna, men man kunde också äta ostron tillsammans med kyckling, kokt järpe och oxfilet. På en middag, som anordnades av den kände fabrikören L. O. Smith på Reimersholm den 13 december 1874 förekom som en av sju rätter hummer à la daube med ostron. Och olika slag av chauxfroid serveras nästan alltid aux huîtres, dvs. med ostrongarnering. Vilka kvantiteter det kunde röra sig om se vi t. ex. av de uppgifter Rut Liedgren har lämnat från en stor middag i Stockholm 1870 i högre borgerlig miljö. Sjuotiofem personer deltog och för framställningen av en av rätterna, nämligen fågelfärsen, åtgick bl. a. till garneringen två trän ostron, dvs. enligt i det föregående antydd beräkning omkring 700 stycken (Fataburen 1956).

Ostronen och deras användning i mathållningen är endast en detalj i det svenska kosthållets historia. Den relativt ringa tillgången på inhemsk vara liksom de svåra och dyrbara transportförhållandena gjorde att de trots allt fingo en rätt begränsad användning. Från att ha varit kungars föda blevo de allmännare kända och uppskattade under 1700-talet. På 1800-talet kan man visserligen se att rätter med garnering av ostron blevo vanligare hos ståndspersoner och i den burgnare medelklassen. Förtäringen av skaldjuren au naturel hörde däremot i huvudsak hemma i gourmeternas exklusiva kretsar. Här höllos väl många borta även av en bestämd smakriktning, som man kan möta än i dag och som präglar redan Linnés ord i hans märkliga dietetiska föreläsningar:

”Ostror äta wi lefwande, som är en oerhörd gjerning.”

JULITA GÅRD I SÖDERMANLAND

av Marshall Lagerquist

Med en bildserie av ÅKE GRUNDSTRÖM

Av olika anledningar har under de senaste decennierna ett icke obetydligt antal äldre slott och herrgårdar kommit att överföras i museala föreningars och stiftelsers ägo. Svaneholm i Skåne äges sålunda av Vemmenhög's härads fornminnesförening, Löfstad i Östergötland av Östergötlands museum, vidare Stjärnsund i Närke av Kungl. Vitterhets-, Historie- och Antikvitets Akademien samt Tyresö och Julita i Södermanland av Nordiska museet. Av dessa är det blott en enda egendom, nämligen Julita gård, som trots museal uppgift förblivit en fullt ut levande herrgård, medan de övriga nämnda tvingats föra en i grund och botten konstlad existens genom att slottsbyggnaderna jämte omgivande trädgårds- och parkområden avskilts från den naturligt och av hävd tillhörande jorden och skogen med dess livgivande arbetsrytm. — Vad beträffar den lilla gårdsanläggningen Svindersvik strax utanför Stockholm — sedan en tid likaledes i Nordiska museets ägo — så har den alltsedan sin tillkomst på 1730-talet ej haft karaktär av lantegendom i samma mening som de förut nämnda utan i egenskap av "solitude" blott omgivit sig med ett avskärmande parkområde.

Det var den 1 januari 1944 som Nordiska museet med äganderätt tillträdde Julita gård genom ett år 1929 upprättat testamente av den siste private godsherren, löjtnant Arthur Bäckström. Redan 1943 hade emellertid dödsboets utredningsman — löjtnant Bäckström hade vid nyss fyllda åttio år avlidit den 5 december 1941 — ställt huvudbyggnaden på herrgården till Nordiska museets disposition för att kunna göras tillgänglig för besökande fortast möjligt till fullföljande av testators intentioner. Stora huset, som huvud-

byggnaden av ålder kallats, öppnades för allmänheten pingstdagen detta år och under de fjorton somrar som detsamma regelbundet visats har i runt tal 275 000 personer passerat genom dess salar.

Anledningen till att Nordiska museet insattes som arvtagare till den gamla gården var ytterst den, att löjtnant Bäckström ville se tryggade för framtiden de museala anläggningar, på vilka han under ett livslångt, entusiastiskt arbete nedlagt både stor möda och ansevärd kostnader. Han var tidigt i likhet med Gustaf Ankarcrone och Karl-Erik Forsslund i Dalarna gripen av de nationalromantiska strömningarna i början av 1900-talet, vilka till stor del hade sin upprinnelse i Artur Hazelius' ivrande för bevarandet av vårt folks andliga och materiella kulturs relikter. I sådant syfte började löjtnant Bäckström insamla ålderdomligt bohag, gamla redskap och annat från böndernas gårdar i Julita och angränsande socknar samt utvidgade under hand denna verksamhet till att omfatta också herremanskulturen i västra Sörmland. Även tillvaratagandet av kulturhistoriskt värdefulla byggnader ute på godset ingick i hans program.

Redan 1907 kunde han inrätta den gamla gårdssmedjan vid stranden av Öljaren till ett litet museum, som nu ingår i det efter Hazelius' Skansen uppkallade friluftsmuseet och som med sitt bestånd av gamla värdefulla ting ur traktens bondehem och romantiska accessoarer av skiftande slag i allsköns blandning står närmast som ett monument över tidens ännu rätt så primitiva hembygdsvård. På 1920-talet hade samlingarna hunnit växa till den storleksordning, att de icke med fördel kunde rymmas i friluftsmuseets stugor. Därför började löjtnant Bäckström år 1926 uppföra en särskild museibygnad inom området, till vilken sedermera anslöts ett litet kapell med fristående klockstapel. Den väldiga, timrade byggnaden, rödfärgad och täckt med tjärat spåntak, har lånat sin säregna arkitektur från en planerad, men aldrig uppförd huvudbyggnad på Julita gård, återgiven på en numera i Rijksmuseum i Amsterdam förvarad oljemålning från omkring 1660 av den ryktbare holländske målaren Allart van Everdingen. Med bistånd av ett antal fackmän från Nordiska museet lät löjtnant Bäckström här installera samlingarna omkring 1930.

Gårdens äldre historia är väl dokumenterad, beroende på att den tidvis befunnit sig i offentlig ägo. Några glimtar av dess händelserika förflutna kan måhända här vara på sin plats.

Erik den heliges son, konung Knut Eriksson, är Julita gårds förste kände ägare. Gården hette då Säby. Omkring år 1180 överlämnade denne kungsgården med dess, som det heter, byar, åkrar, fiskevatten, skogar, ängar och beteshagar till cisterciensermunkarna i Viby vid Sigtuna i utbyte mot Viby. Transaktionen innebär grundläggandet av det sedermera så ryktbara Julita kloster eller Saba, som det med en latinisering av gårdens gamla namn också kallades.

Namnet Julita, som på 1100-talet synes ha uttalats Julöt, går med visshet tillbaka till hednisk tid. Det är bildat av de fornordiska orden "jor" och "laut", som betyder häst respektive sidlänt ängsmark. Julita var således platsen där byamännen släppte sina hästar på bet. Än i dag kallas den stora, bördiga och lågt liggande slätten nordost om huvudgården för löten.

Klostret anlades på den plats, där herrgården nu ligger, vid stranden av Öljaren och alldeles intill allfarvägen. Delar av abbotshuset, beläget utanför klausuren, och rester av västflygeln i anläggningen är vad som nutilldags återstår ovan jord av all härlighet. Den måhända mest lysande perioden i klostrets historia infaller vid medeltidens slut. År 1461 deponeras i Julita en del av den i Sverige insamlade avlatssumman och i gengäld tillerkännes Saba kloster rang av vallfartsort i paritet med den heliga graven i Jerusalem. På sommaren 1526 förlänar Gustav Vasa klostergodset till sin betrodde fogde Nils Smed och en epok är därmed till ända.

Julita gård blev nu återigen kungsgård under något mer än ett århundrade framåt och innehas som livstidsförläning av åtskilliga framstående personer. Kända namn i svensk historia förknippas med Julita. Den beryktade Göran Persson, Erik XIV:s gunstling, skrev sig friherre till Julita och den store krigaren Karl Karlsson Gyllenhielm upplevde här på 1580-talet några lyckliga barndomsår som skolpilt. — Den österrikiske artilleriofficeren i svensk tjänst Melchior Wurmbrandt erhöll 1627 godset som förläning och skrev sig friherre till Julita. Med honom börjar en ny

era på gården, nämligen styckebrukets. Den första tillverkningen utgjordes av de s. k. läderkanonerna, en av Wurmbrandt införd artilleriteknisk nyhet, som dock visade sig oduglig i fält. Bruket ägnade sig därför i fortsättningen åt framställningen av järnkanoner i traditionellt utförande. Det är Julita styckebruk, som omkring 1660 återgavs på van Everdingens förut omtalade målning, av vilken en god kopia finnes i Stora huset på Julita. Masugnen har legat vid nuvarande Mo kvarn, där vattnet från sjön Aspen kunde utnyttjas för att driva en borrhvind, dvs. en anordning för urborrnig av kanonämnena i vertikal montering. Där herrgården Fogelstad nu ligger och där Aspån bildar ett fall fanns ytterligare två sådana borrhvindar. Träkol fick man från de omgivande stora skogarna och malmen hämtades från flera gruvhål i trakten. I början av 1660-talet hade man emellertid gjort slut på både malmen och skogen med följd att bruksdriften måste nedläggas — för alltid.

Wurmbrandt försvann redan efter tio år i den europeiska krigsteaterns kulisser och efter honom tar en annan österrikare Julita i besittning, nämligen den högättade Paul Khewenhüller från Kärnten. Han kom hit till Sverige av två skäl, dels som flykting för sin evangeliska tros skull, dels som fordringsägare hos svenska kronan. Han hade försträckt Gustav II Adolf betydande penningsummor och som ett slags pant erhållit Julita kungsgård. I folkmun har han icke haft det bästa rykte och lär ha fått vedernamnet bondeplågaren. I det avseendet var han väl varken bättre eller sämre än sina samtida gelikar på sätesgårdarna. Han steg till ärones tinnar, blev både friherre, riksråd och generalguvernör. Med sin familj ligger han begravnen i Österåkers kyrka på andra sidan Öljaran och i kyrkans sakristia är hans porträtt upphängt. Ätten Khewenhüller är utgången i Sverige för mycket länge sedan, men likväl är namnet på något sätt välbekant för många. Den beläste erinrar sig helt säkert den geniale greven-urmakaren i Karlstad, vilken Selma Lagerlöf i Gösta Berlings saga låter figurera bland kavaljererna på Ekeby och som — *mirabile dictu* — skall ha företagit en färd mellan Karlstad och Stockholm i ett motorfordon redan för hundrafemtio år sedan. Att denne kavaljer fick namnet Khewenhüller har sina särskilda orsaker. Författa-

Besökande i väntan på nästa gruppvisning i Stora huset på Julita.

Stora husets huvudfasad ger prov på en icke ovanlig sörmländsk herrgårdsarkitektur från 1700-talets senare hälft.

Aftonstämning vid Öljaren har inspirerat till en populär smekande valsmelodi.

Det delvis medeltida klosterhuset ger en påminnelse om cisterciensermunkarnas tid på Julita.

I södra flygelns källare finnes bevarade intressanta rester av det en gång betydande Julita kloster.

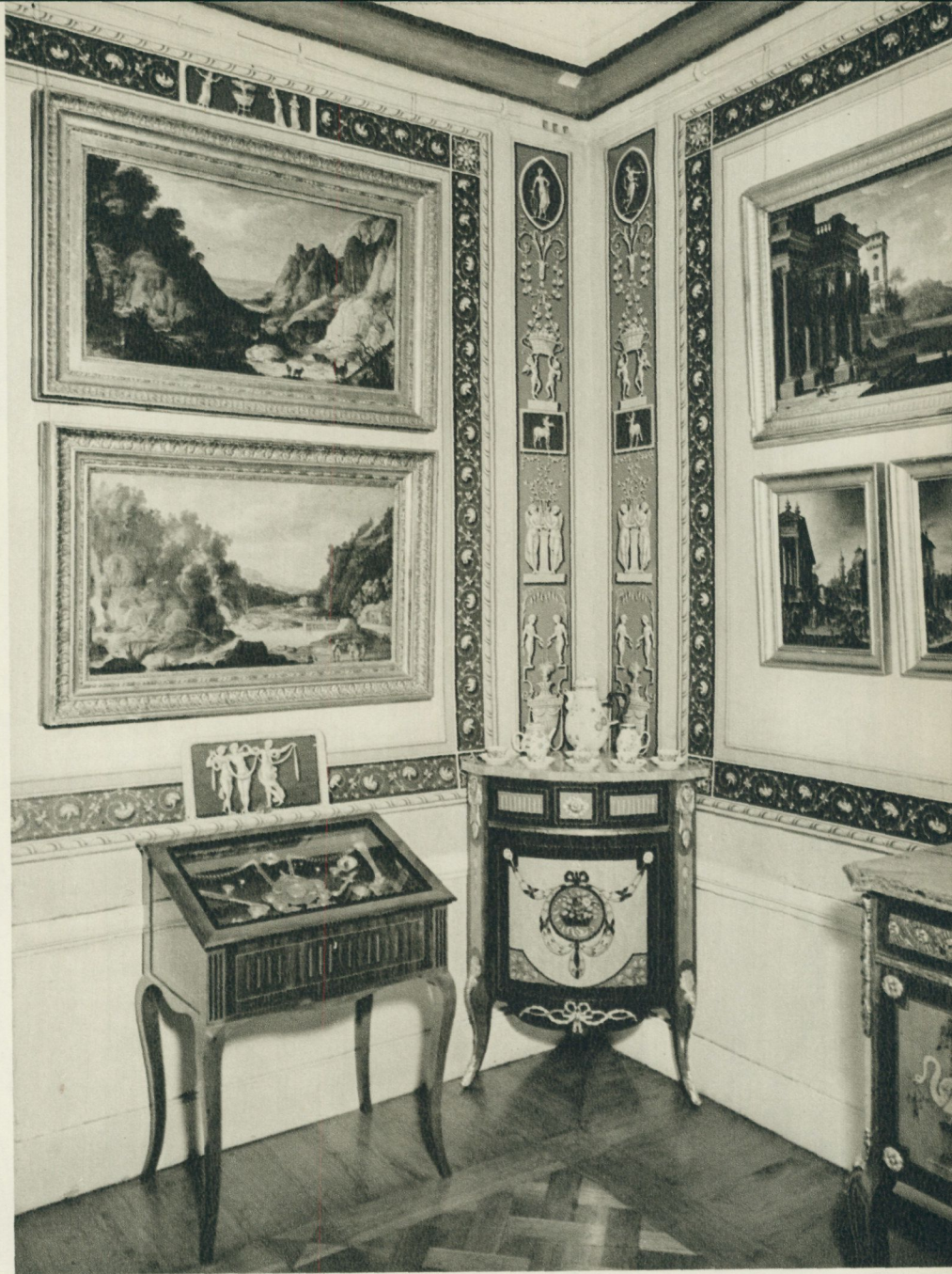
»År 1518 dog Thomas Lärsson» lyder den latinska inskriften på den i södra flygelns sockel inmurade gravstenen.

Lustträdgården i sträng tukt enligt gammal svensk tradition har anlagts av den siste herren till Julita i början av detta århundrade.

Löjtnant Arthur Bäckströms skrivrum i Stora husets bottenvåning står i stort sett som det befann sig under donatorns senare levnadsår.

Blå salongen i Stora husets mellanvåning har fast inredning från 1700-talets slut och är delvis möblerad med möbler av gårdssnickare Henning Forssman.

I Stora husets sal fångar det dukade middagsbordet de besökandes intresse.

Matsalen med sina rokokomålningar tillkom på 1760-talet. Middagsbordet är dukat enligt tradition från »Löjtnantens» dagar.

År 1941 fördes Arthur Bäckström till gravens ro invid det museum han själv skapat.

Den mästerlige hantverkaren, snickaren Henning Forssman, gick bort 1956 efter ett långt liv av idogt skapande. Möblerna i Stora huset och i museet må tjäna som hans äreminne.

Det lilla gårdskapellet i anslutning till museet har blivit en uppskattad bröllopskyrka och en plats för stilla andakt.

*Kapellet med tillhörande klockstapel tjänar också den kristliga ungdoms-
rörelsen, som har ett hem på Julita.*

I denna gamla gårdssmedja inrymdes redan 1907 de av Arthur Bäckström hopbragta samlingarna av redskap och bohag från traktens bondehem.

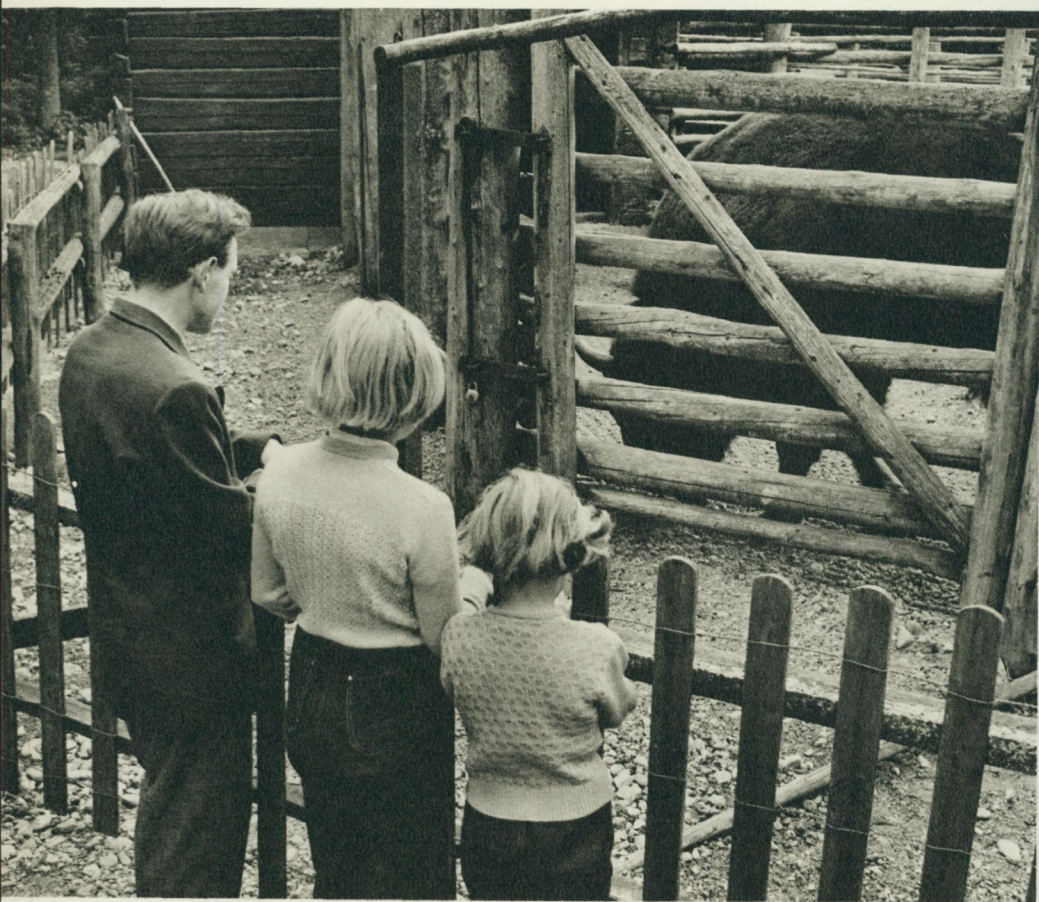
Överst: Torpstuga i parken vid museet. — Nederst: Fattigstugan vid Nybble, uppförd 1742 av friherre Axel Gottlieb Palbitzki.

Framför orangeriet florerar perenna växter i mångfald. Gräsplanen mellan blomsterlisterna har tjänat som scen för romantiska festspel med ämnen ur Julita gårds historia.

Överst: Sexhundra tunnland yppig åkerjord skötes rationellt. Mekanisering har här som annorstädes blivit en tvingande nödvändighet. — Nederst: Godsarrendatorn tror icke på kreaturslöst jordbruk. Hans djurbesättning hör till de yppersta i länet.

Tre granna exemplar av den sällsynta europeiska bisonen går i hägnader på Julita. De många skolresorna vår och höst försummar sällan att se dessa underliga djur.

rinnan bodde nämligen vid tiden för sitt epos' tillkomst som gäst hos disponenten för Kantorps gruvor i grannsocknen Sköldinge och har då fått höra talas om Julita gård och dess forna främmande herrar. I boken Löwensköldska ringen nämner hon en passant också spökerierna på Julita.

Från 1670-talets första år, sedan Paul Khewenhüllers änka gått ur tiden, var hennes svärson Mathias Palbitzki d. ä. herre till Julita. Därmed inleddes en tvåhundraårig period, under vilken år lades till år utan att mera betydelsefulla händelser timade än att döden lät son träda i faders ställe eller någon gång, då bröstarvingar saknades, en yngre broder efterträdde en äldre. Baronerna Palbitzki levde genom tiderna i allmänhet ett stilla liv på gården som idoga lantushållare och myndiga familjefäder. År 1851 dog den siste Mathias Palbitzki och slöt sin ätt på svärdsidan, men först 1872 utslocknade ätten i och med att hans änka, Beata von Ungern-Sternberg, avled på sitt änkesäte Fiskeboda under Julita.

Dynastins grundare i Sverige, Mathias Palbitzki d. ä., var född 1623 och dog 1677. Han är ovedersägligen den märkligaste av släktens medlemmar, ity att han var en sällsynt fint bildad man, rikt konstnärligt begåvad och dessutom en konstkännare av yppersta slag. Hans mångsidiga talang togs i anspråk av drottning Kristina, som anförtrodde honom viktiga diplomatiska missioner och använde honom som sin konstagent. Uppdragen förde honom vida omkring i Europa och långt bort i Orienten. Som en symbol för hans dokumenterade dyrkan av antiken står i hans vapensköld Cestiuspyramiden i Rom. Man anser numera, att det är Mathias Palbitzki som omkring 1660 i form av skisser informerade målaren Allart van Everdingen om Julitabygdens topografi och bebyggelse för dennes återgivning av Julita styckebruk och vidare, att han illustrerat italienaren Lorenzo Magalottis märkliga berättelse från 1674 om stormaktstidens Sverige. Mathias Palbitzki d. ä. tillbragte, mätt av ära, sina sista sju år i lantlig ro på Julita gård.

Mathias Palbitzkis son Alexander, som levde under den stora ofredens år, synes ha ägnat sig helt åt skötseln av sin arvedel. Av hans aderton barn blev två söner efter varandra herrar till Julita.

Den äldste hette Axel Gottlieb, av allt att döma en varmt religiös man, och det är under hans tid den nuvarande huvudbyggnaden på gården jämte de båda bostadsflyglarna uppfördes, möjligen under medverkan av hans ungdomsvän, den berömde arkitekten Carl Hårleman. Axel Gottlieb Palbitzki är känd som en sällsynt god husbonde. För sina underhavandes barn inrättade han 1742 på godset en skola med regelbunden undervisning, ett slags folkskola jämnt hundra år äldre än den första svenska folkskolestadgan. För de gamla och orkeslösa sörjde han genom att samma år låta uppföra en fattigstuga och inrätta en fond för dess framtida underhåll och drift. Ännu i dag vittnar skolhuset vid Risinge och fattigstugan vid Nybble, ehuru icke längre använda för sitt ursprungliga ändamål, om godsherrens omsorger. Han avled 1750 och efterträddes så småningom av yngste brodern Gustaf Adolf, om vilken man ej vet stort mer än att han hugnades av Gustav III med den nyinstittade vasaorden, sannolikt för sina förtjänster som lanthushållare.

Det lugna lantlivet på Julita under 1700-talet stördes emellertid ett par gånger av händelser, som helt borde ha hört familjen till men som av olika omständigheter låtit tala om sig. Det var döttrarna som gav sina fäder och förmyndare anledningar till bekymmer genom att beträda vägar, som på grund av de unga fröknarnas höga börd var förbjudna för dem. År 1726 lyckades Axel Gottlieb Palbitzkis enda helsyster Eva Amalia efter en pinsam rättegång ingå ett nödvändigt giftermål med inspektoren på gården, den högst ofrälse Erik Giers. Kärlekssagan fick således för kontrahenternas del ett lyckosamt slut, något som icke blev fallet då Charlotta Christina Palbitzki 1758 sökte upprepa sin fasters romans. Kärleksförhållandet mellan den nittonåriga välborna fröken och studenten Pehr Hofverberg, informator i det friherrliga huset, fick ett brått slut genom resolut ingripande av fadern Gustaf Adolf Palbitzki. Han uppsnappade nämligen informatorns brev till dottern, innehållande en detaljerad plan till enlevering, och lyckades därigenom förhindra en ny familjeskandal. Den stackars flickan tvingades av den obarmhärtige fadern in i ett brådstörtat, förhatligt äktenskap med en i flera avseenden osympatisk kusin, från vilken hon likväl snart lyckades bli skild.

— Skalden Johan Gabriel Oxenstierna, som växte upp på sina föräldrars gård Skenäs på andra sidan Öljaren, har som tjugoföråring i sin dagbok 1770 lämnat en liten, icke helt smickrande karakteristik av Charlotta Christina Palbitzkis yngre syster Ulrica Augusta, som måhända ej var så olik sin olyckliga syster. "Hon har så yra och vilda ögon, att de kunna skrämma bort alla små lustar", skriver han och fortsätter: "När man känner hennes släkt, varest ingen är som ej kunde giva ämne till en roman, och ser hennes egna ystra ögon och föga belevade manér, kan man lätt tro qu'elle chasse de race" (att hon brås på sin far). Charlotta Christinas olycksöde har på grundval av det famösa kärleksbrevet, som i original är bevarat i gårdsarkivet, skänkt stoff åt ett romantiskt skådespel, kallat Enleveringen från Julita, av den numera bortgångne friherre Knut Bonde på Gimmersta. Det uppfördes på platsen av yrkesskådespelare och amatörer vid mitten av 1940-talet och väckte stort intresse vida omkring.

Då friherrinnan Beata Palbitzki avled 1872, sedan hon överlevt sin make i mer än två decennier, ärvdes godset av hennes svägerskas barn och barnbarn. Dessa sålde gemensamt Julita 1877 till grosshandlaren Johan Bäckström i Stockholm. Under hans tid anlades rätt betydande tobaksplanteringar på gården, om vilka en tobakslada inom herrgårdsområdet ännu minner. Vid grosshandlare Bäckströms död 1902 övergick Julita genom arv till en av hans fyra söner, nämligen Arthur Bäckström, kulturminnesvårdsentusiast och donatorn.

Löjtnanten, som den siste herren till Julita alltid brukade kallas — han hade tidigt tagit avsked från sin beställning vid Södermanlands regemente — lever alltjämt i mångas minne. Han var en generös man i många stycken och den gästfrihet han enligt gammal svensk herrgårdstradition utövade har blivit smått legendarisk. Genom modern, den betagande sköna Lilly von Ehrenclou, som han för övrigt innerligt dyrkade livet igenom, hade han redan i ungdomen gripits av musikens trollmakt och han utövade själv med framgång denna konst. Porträttet av honom, vilket Bernhard Österman målade 1935 och som nu har sin plats i museet på Julita, visar honom medan ålderns krämpor ännu icke bundit honom fast vid sjuksängen. Löjtnant Bäckströms stoft vilar under

en anspråkslös granithäll på kullen invid museet så som han själv önskade.

Julita gård har så oändligt mycket att berätta både från fordom och från nu. Men allt kan ej rymmas på dessa fåtaliga sidor. Den som vill veta mera kan finna det i lättillgängliga skrifter, vilka här nedan meddelas till ledning vid sökandet.

Litteratur om Julita

- Eneroth, O.*, Herregårdar uti Södermanland. Sthlm 1869.
- Essén, R.*, Sörmländskt herrgårdsliv vid mitten av 1800-talet. (Rig 1926.)
- Fries, C.*, Julitabygden. (Fataburen 1943.)
- Gustafsson, I.*, Ur Julita sockens krönika. Anteckningar. Katrineholm 1938.
- Hall, F.*, Bidrag till kännedomen om cistercienserorden i Sverige. I. Munk-klostren. Akad. avh. Ups. 1899.
- Jansson, A.*, Ett naturreservat under Julitagodset. (Fataburen 1952.)
- Julita*. En kort historik och vägledning 1935. Utg. av Julita museum. [Utarb. av S. Svärdström och F. Sällström.] Sthlm 1935.
- Julita*. Kort historik och vägledning. 3:e omarb. uppl. Norrköp. 1947. (Sista uppl. 1956.)
- Lagerquist, M.*, Det karolinska Julita. (Fataburen 1955.)
- Lagerquist, M.*, En Julitarapsodi. Godsherren som filantrop och patriark. (Fataburen 1948.)
- Lagerquist, M.*, Julita i Sörmland. Ett levande förflutet på historisk mark. Norrköp. 1945.
- Lagerquist, M.*, Julita gård i Södermanland. (Svensk bygd och folkkultur. Del 2. Sthlm 1947.)
- Mästerverk* ur samlingarna på Julita gård.. Utg. av Julita museum. Sthlm 1936.
- Nisser, W.*, Mathias Palbitzki som connoisseur och tecknare. Upps. 1934.
- Ortved, E.*, Cisterciordenen og dens klostre i Norden. Khvn 1927—33.
- Schnell, I.*, Julita socken. Nyköp. 1948. (= Södermanlands hembygdsförbunds sockenbeskrivningar för hembygdsundervisning. 5.)
- Stensland, P. G.*, Julita klostrets godspolitik. 1945. (= Nordiska museets handlingar 22; Sörmländska handlingar 10.)
- Sundquist, N.*, Julita kloster. (Fataburen 1951.)
- Svärdström, S.*, En Julitasommar. (Fataburen 1942.)
- Svärdström, S.*, Julitavilan. (Svenska kulturbilder. N. f. Bd 5:10. Sthlm 1937.)
- Upmark, G.*, Julita. (Svenska slott och herresäten. Södermanland. Sthlm 1908—14.)
- Wallin, S.*, Julitadonationens karaktär, ändamål och möjligheter. (Fataburen 1943.)
- Vägledning* för besökande i Stora huset på Julita gård. Sthlm 1943.

FRÅN JÖNKÖPING TILL BAHAMAS

av Agnes Geijer

Indianer med gammal kultur och spanska emigranter skapade en gång Santa Fé, huvudorten i den del av Mexiko som nu utgör en av Amerikas Förenade Stater. I pueblo-indianernas byanläggningar däromkring ser man förebilderna till den stilfulla "adobi"-arkitektur som fortfarande karakteriserar den moderna staden och som ivrigt omhuldas av dess skönhetsråd. Det är helt naturligt att denna plats blivit en berömd turistort.

Men här ha också många "anglos" på allvar slagit sig ned för att njuta av den storslagna naturen och det härliga klimatet. Det är lätt att förstå att dessa inflyttare ofta gripits av intresse för den egenartade och fascinerande konst som utövas av olika indianstammar.

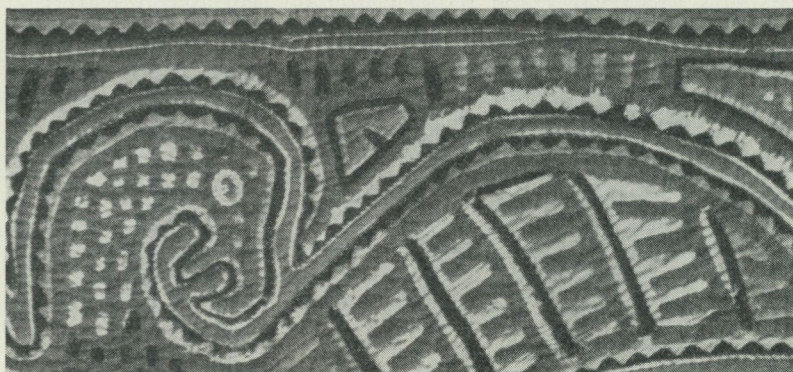
Slumpen förde den som här har ordet samman med miss Phyllis Crawford, som hade samlat många sköna ting. Däribland var ett indianbroderi från Bahamaöarna, vilket ur svensk synpunkt har ett alldeles speciellt intresse. Miss Crawford berättade, att hon förvärvat saken på den lilla ön San Blas i Karibiska havet, där hon hade legat och målat någon gång omkring 1940.

Stycket är rektangulärt, i format ungefär 60 × 40 cm, och uppges vara avsett som ryggstycke till en kvinnojacka. Broderiet är utfört i applikation och tycks ha varit tämligen nytt då det förvärvades; åtminstone hade det icke varit i bruk. Ägarinnan berättade, att denna applikationsteknik var gammal på ön men också att på San Blas då hade funnits en enda symaskin — den som hade använts för att sy en del av ornamenten på detta plagg.

Stycket har en praktfull färgverkan, skimrande i gula, röda, vita och några blå toner, fördelade som ett mosaikarbete med små ytor i växlande färger. Aldrig en hel obruten yta. Ett charmrande exempel på den primitiva konstens "skräck för tomrum".

Broderi från San Blas, Bahamaöarna.

Detalj av broderiet, visande fågelhuvudets utformning.

Etikett till "grosspaket" från Svenska Tändsticks Aktiebolaget, Jönköping.

Konstverket är utfört i applikation med smidigt bomullstyg av något varierande slag, omsorgsfullt nedsytt ("fållat") i alla konturer. Ofta har man sytt flera lager, det ena ovanpå det andra, för att få den önskade färgeffekten. För att fullända det hela har brodösen slutligen här och var satt in små krumelurer, sydda med vit sytråd på symaskinen!

Men vad kan nu detta föreställa? Med sinnet fyllt av gammal mexikansk konst och något även med tanke på spanska emigranter tycker sig den svenska besökaren först urskilja en heraldisk örn med utbredda vingar. Djurets kontur är starkt markerad, och ytorna äro fyllda med upprepningsmönster liksom på ett bysantinskt emaljarbete. Se fig. 1. Men så får besökaren syn på bokstäver, vilka t. o. m. gå att läsa! Där står: PARROT SAFETY MATCH, MADE IN SWEDEN och MADE BY JONKOPINGS & VULKANS T F AB SW. Några bokstäver äro lite missformade men det är knappast något språkfel, utom i de övre hörnen, där bokstäverna äro svåra att få något sammanhang uti.

Svenska Tändsticks Aktiebolaget i Jönköping tillfrågades efter återkomsten till hemlandet. Resultatet syns på fig. 3: ett plakat i format 24×35 cm, vilket uppges ha använts för att klistra utanpå "grosspaket", dvs. stora paket med tändsticksaskar, vilka också hade samma granna etikett. Man vet också att denna etikett registrerades i Sverige 1898. Följande exportmarknader nämnas: Gambia, Nigeria, Guldkusten, Guinea samt Bermudasöarna; om Bahamas äro uppgifterna motsägende men denna sak bevisar ju att våra tändstickor också kommo dit.

Plakatet är ett grovt trefärgstryck i gult, rött och blått. Jönköpingskontoret meddelar också, att de stora paketen brukade ställas upp på hyllorna i butikerna. I en sådan har väl alltså en kvickögd indianska fått syn på den granna etiketten och på ett eller annat sätt fått den med sig.

Med artistisk känsla och skicklig hand har hon sedan omformat de främmande figurerna till ett mönster för det galaplagg hon ville ha. Färgingredienserna gult-rött-blått-vitt behöll hon, men hon delade upp dem i små ytor, vilket gav en mycket vackrare effekt. De underliga små tecknen, vilka hon inte förstod men som hon anade ha en viktig, kanske magisk innebörd, kopierade hon noga. Med den banalt tecknade, naturalistiska papegojan stiliserade hon om så radikalt, att man gärna vill tro att det var mycket medvetet. Det skulle ha varit intressant om man kunnat jämföra detta stycke med exempel på "ordinarie" textilarbeten från samma trakter. Tyvärr har tillgänglig litteratur föga att ge i detta sammanhang.

Detta genom en ren slump, åtminstone ungefärligt, fixerade händelseförlopp är väl sannolikt i sig självt ett tillfällighetsfall, en slump. Men är det inte just sådana slumpartade företeelser, vid sidan av den "normala" utvecklingen, man oftare borde räkna med då det är fråga om folkkonst? Folkkonsten är — när den är som bäst — att likna vid en bördig mylla, som ger samma skörd år efter år, men som också kan ta upp främmande frön och få dem att gro och växa. Resultatet blir en korsning, ibland mer, ibland mindre lyckad och utvecklingsmöjlig.

Litteratur:

Erland Nordenskiöld, Indianerna på Panama-näset, 1928.

F. A. WÄSTFELT OCH BELVÉDÈREN PÅ TALLBACKEN

av John Bernström

En solig dag i början av 1870-talet vandrade ej utan möda en ståtlig gråhårsman, regementsläkaren Fredrik Adolf Wästfelt, livmedikus hos hertigen av Östergötland, jämte sin yngste son upp till krönet av Tallbacken, Skansenbergets högsta del: han hade hoppats därifrån få avnjuta en härlig utsikt, men fann nu till sin besvikelse att denna helt skymdes av träd och vildvuxna buskar.

— Oscar, min gosse, sade han, lägg av dig vapenrocken!

Oscar avtog utan resonemang sin rödkragade och silvergalone-rade rock: en under-lieutenant vid Kongliga Andra Lif-Gardet vet sin dubbla plikt såsom subaltern och hörsam son.

— Klättra upp i den här tallen!

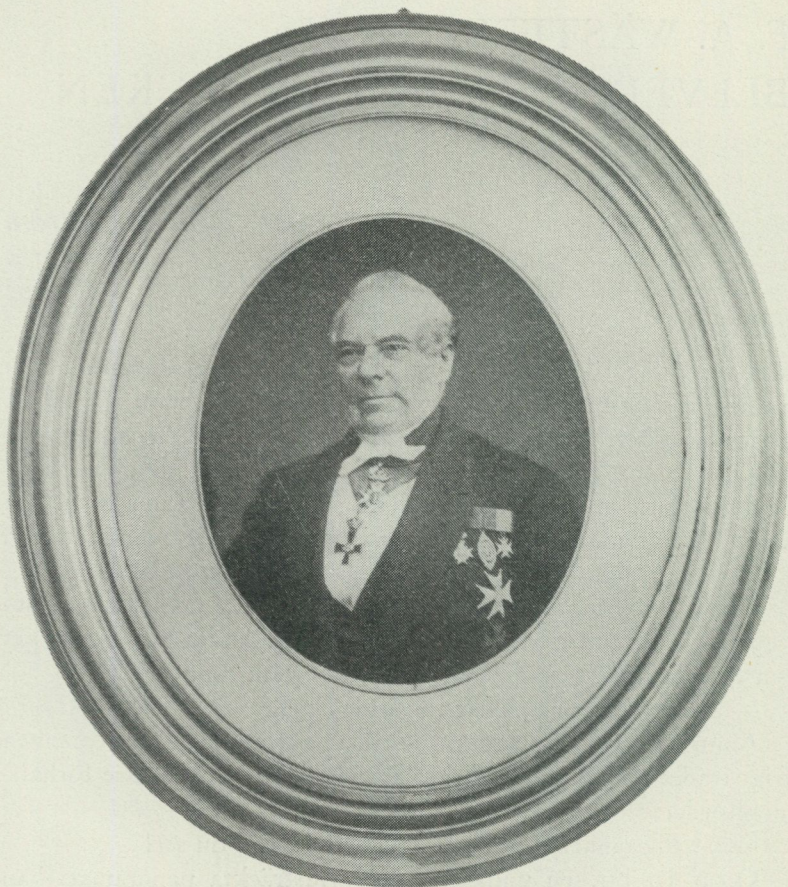
Ännu ovetande om faderns avsikter äntrade den unge mannen vigt trädet och satt snart i dess krona i väntan på vidare förhållningsorder.

— Se dig omkring och berätta för mig vad du ser!

Oscar lät blicken glida över det vidsträckta panoramat: han såg glittrande blå fjärdar och skenbart ändlösa gröna skogar, skepp på redden och Stockholms alla kyrkspiror. I den mån sonens utförliga rapport framskred, ljusnade faderns anlete; tankfull tog han en pris ur silverdosan, en nådig påminnelse om hans effektiva medverkan vid hertigens av Värmland födelse, och rätade sedan ryggen.

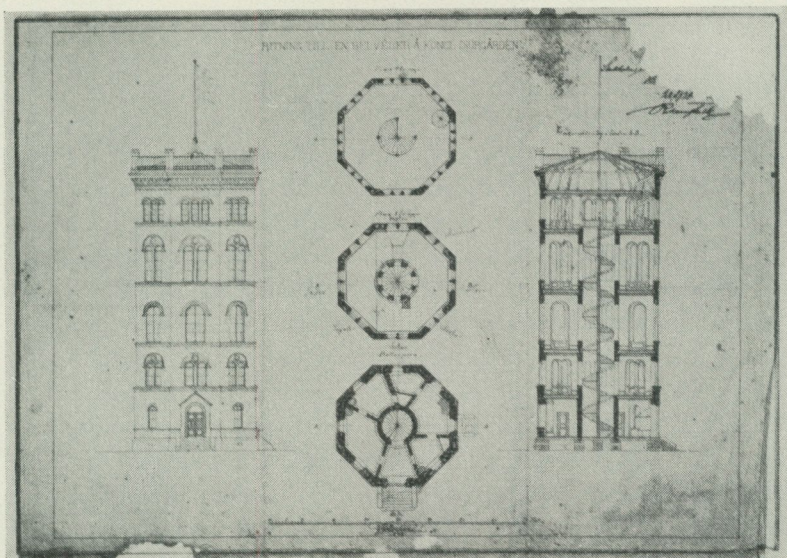
— Kom ner, min gosse! *Här skall belvédèren stå . . .*

Ungefär så hörde jag i min tidiga barndom berättas om min morfars far, kungens doktor som bott i Bredablick och om vilken jag för övrigt bara visste att han kunnat avbita småspik med

*Förste livmedikus Fredrik Adolf Wästfelt (1809—1881).
Foto från slutet av 1870-talet.*

tänderna, en kuslig färdighet, vars eventuella ärftlighet jag var strängt förbjuden att experimentellt söka utröna. Berättaren, min skäggige gudfar Oscar Alfred Wästfelt, i vars knä jag satt, var den forne underlöjtnanten, som nu hade hunnit bli pensionerad ogift överste och en av den oscariska stockholmssocietetens många rutinerade dinörer: hans imponerande samling genomtärna matsedlar förvarar jag ännu. Dessvärre hade jag vid farbror Oscars

Arkitekten Johan Erik Söderlunds ritning till Belvédèren 1873. Original i Nordiska museets arkiv.

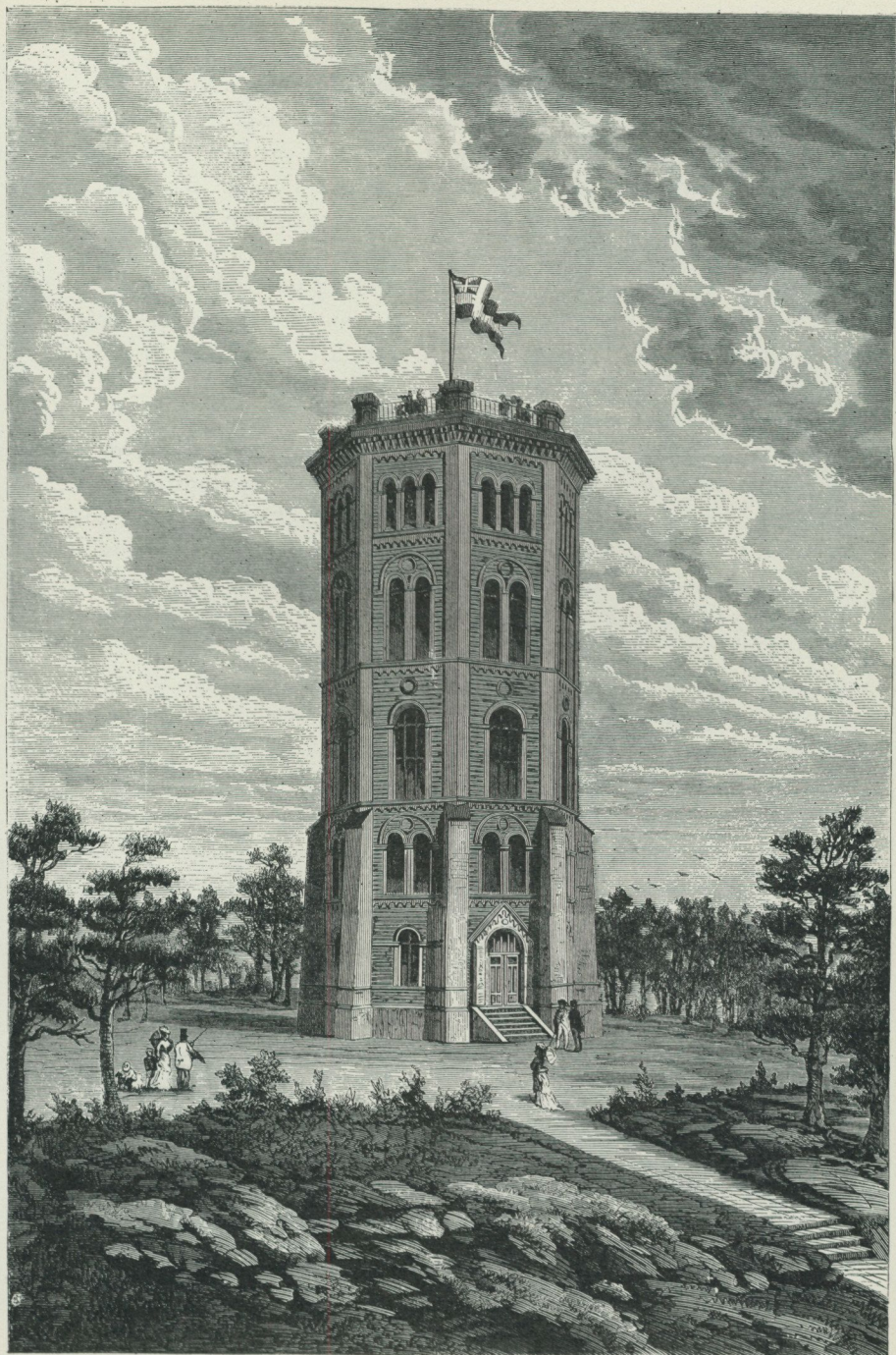
död 1908 ännu inte fyllt fem år; i annat fall hade jag måhända vetat mer än jag nu gör om den gamle doktorn och hans skådetorn.

Trots farbror Oscars berättelse var belvédèren på Skansenberget med all sannolikhet ingen improvisation: det förefaller långt ifrån otroligt att den ytterst går tillbaka på intryck från en minnesrik torsdag ett helt kvartsekel tidigare, den 18 mars 1847, då i prins Oscars svit den dåvarande uppbördsläkaren på fregatten Eugénie hade besökt Frascati i Albanobergen och hänförs av utsikten över Rom från en äldre *Belvedere*, Villa Aldobrandinis ryktbara balkong. "Konsten har på detta sköna ställe gått naturen till mötes", skrev doktorn i sin dagbok, "och de synas båda ha räckt hvarandra händerna för att tillsammans utträta så mycket man på jorden kan tänka sig." I det närmaste grannskapet låg under antiken Marcus Tullius Ciceros mångomskrivna Tusculanum, den idealiserade förebilden till alla senare vetenskapsidkares lantliga tillflyktsorter; utan att hårdraga lik-

heterna mellan Albanokullarna och Tallbacken, än mindre mellan Cicero och livmedikus Wästfelt, kan man objektivt konstatera att båda gubbarna ruinerade sig på sina byggen.

När hösten 1872 hertigen av Östergötland blev konung Oscar II, beforderades även Wästfelt, som sedan femton år varit hans livmedikus och i många avseenden även hans förtrogne. Såsom förste livmedikus tjänstgjorde han emellertid endast tio veckor och fick vid årsskiftet avsked med tillstånd att kvarbo i Arvfurstens palats; under den följande månaden blev han därjämte kommandör av Vasaordens första klass och riddare av Carl XIII:s orden. Ingen tanke var honom dock mera främmande än att tillbringa sin ålderdom i stilla lugn vid fönstret mot Fredsgatan. Trots att hans affärsbegåvning synes ha varit lika blygsam som hans ekonomiska ställning svag, hade han beslutat kombinera sitt otium med en så vidlyftig praktisk verksamhet, att den väl varit ägnad att inge betänkligheter hos mera realistiskt anlagda personer. Det förefaller sannolikt att han redan i god tid haft tillfälle att vinna den kunglige vännen och gynnaren för sina byggnadsprojekt, ty till hans ansökan om upplåtelse av den del av Kungliga Djurgården, där den drömda belvédèren skulle stå, hade bilagts såväl en nyupprättad lantmäterikarta som även t. f. hovintendenten Johan Erik Söderlunds ritningar till det "götiska" tornet; antagligen skulle han inte ha låtit utföra dessa arbeten utan att först ha försäkrat sig om en gynnsam resolution. Kung Oscar tycks ha godtagit hans påstående "att behofvet af en plats, från hvilken man beqvämt kan få en fullständig öfversigt öfver Stockholm med dess natursköna och herrliga omgifningar åt alla sidor, altmera gör sig gällande för den mängd utländingar och öfriga resande, som numera årligen besöka Hufvudstaden"; i vad mån denna motivering grundats på fakta undandrar sig bedömande, ehuru den senare utvecklingen snarast tyder på att den främst representerade den blivande skådetornägarens önsketänkande. Doktor Wästfelts planer sträckte sig emellertid längre än till enbart belvédèrebygget. Den ansträngande promenaden upp

"Det nya Stockholm: 'Westemansberg' på Djurgården. Tecknad af O. A. Mankell." Träsmitt ur Ny Illustrerad Tidning 1876.

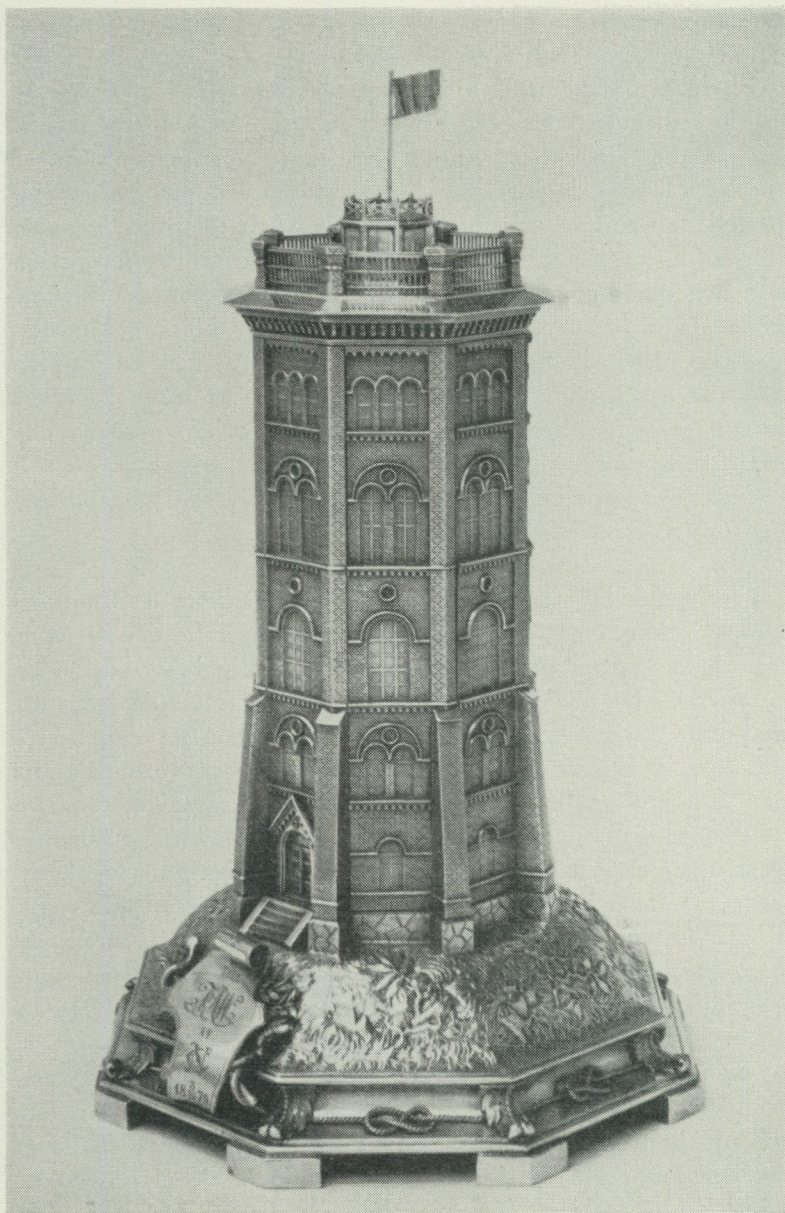
till det lilla bergets topp framstod för en åldrande gentleman som en snarast alpin prestation och Tallbackens glesa furor som en ozonmättad högländsskog: "området kan anses särdeles helsosamt under den varmare årstiden, i synnerhet för sjukliga personer", fastslog han med en fackmannaauktoritet som inte tålde motsägelse. Här vore således rätta stället att anlägga en kurort eller åtminstone en hälsobrunn efter kontinentalt mönster, "helst de inom staden dertill begagnade platserna genom sitt låga läge och brist på tillräcklig skugga under den varmare tiden icke äro för ändamålet särdeles lämpliga".

Den 28 oktober 1873 underskrev kung Oscar personligen den handling, varmed han för återstoden av sin regeringstid gav Wästfelt dispositionsrätt till Tallbacken: den fastställda årliga avgiften till djurgårdskassan, 100 riksdaler riksmünt, måste anses vara synnerligen skälig med tanke på att området innefattade nära 17^{1/2} hektar, dvs. mer än hälften av Skansens nuvarande areal. Doktorn fick tillåtelse att dels låta uppföra en belvédère i enlighet med Söderlunds i nåder gillade ritningar, dels anlägga "en s. k. Karlsbader-brunns-inrättning", dock med vissa av djurgårdsintendenten föreslagna inskränkningar i nyttjanderätten. Området skulle sålunda ej få omgivas med tätt plank, endast med ett genombrutet staket, och växande träd blott få fällas efter särskilt tillstånd; vidare skulle inga andra hus få uppföras än sådana som stodo i bestämt sammanhang med brunnsinrättningen, och detta först sedan byggnadsritningarna vederbörligen godkäfts. "Derest Karlsbader-inrättningen icke skulle komma att ega bestånd, skola de uppförda byggnaderna borttagas och platsen städad till Djurgården återlemnas."

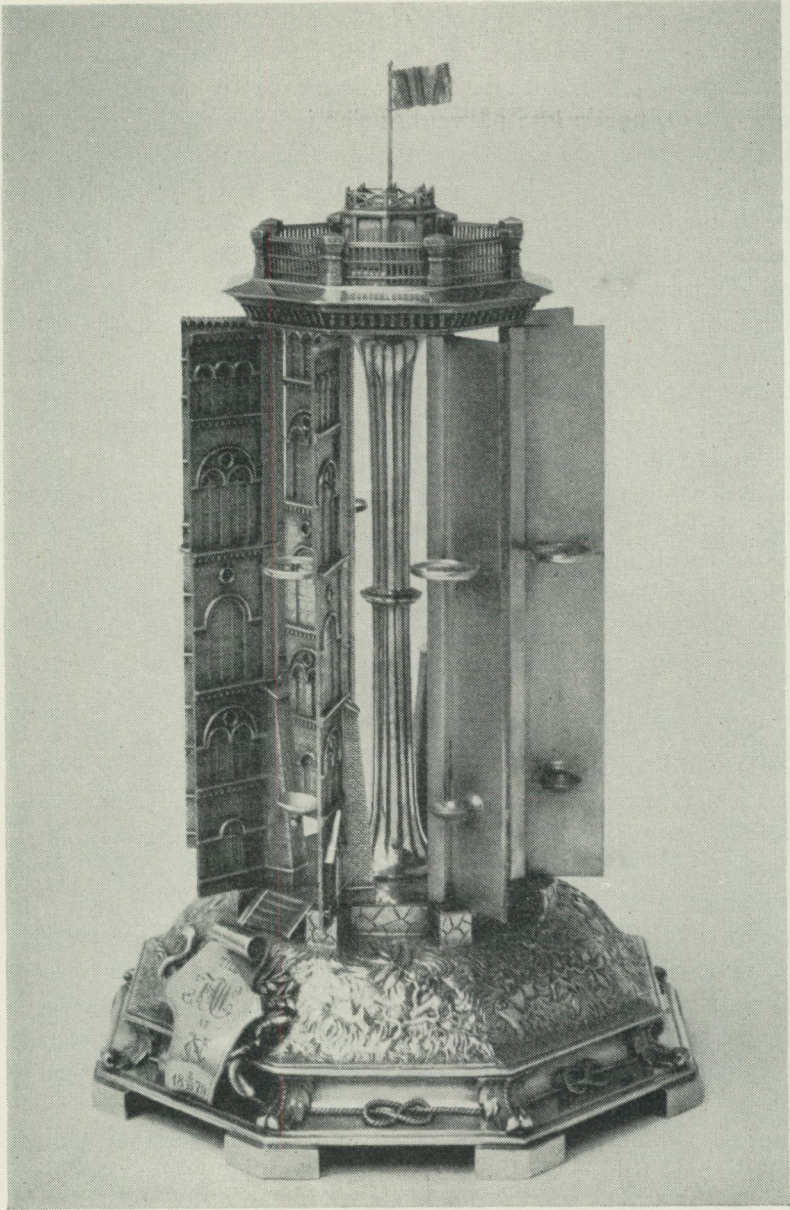
Tjugonio månader senare, våren 1876, stod det omkring 30 meter höga röda tegeltornet färdigt på sin granitsockel: en samtida tidningsnotis förklarar att det väckte undran redan på långt håll. Bland de undrande befunno sig även min morfar och hans bröder, som med oro sett byggnadskostnaderna stiga vida över de ursprungliga kalkylerna och sluka inte bara faderns besparingar utan också det blivande brunnsbolagets subskriberade driftkapital; byggmästaren, Axel Gotthard Jansson, ägde inte desto mindre en

betydande obetald fordran. Det är svårt att avgöra hur mycket som återstod av byggherrens optimism, när han från och med den 9 april gav allmänheten tillträde till det inhägnade området, nu omdöpt till Westemansberg efter hans 1666 avlidne stamfader, kämnären i Stockholm Anders Eriksson Westeman. Möjligen överraskade det honom att huvudstadsbornas och turisternas förmodade behov av en utsiktsplats, själva grundstenen i hans ekonomiska konstruktion, i verklighetens kalla ljus visade sig vara nära nog omöjligt att urskilja, under det att deras obenägenhet att betala inträdesavgiften, en hel krona, var pinsamt konkret: "besöken blefvo helt naturligt högst fåtaliga", skrev en samtida krönikör. För en krona kunde man för åttio år sedan förvärva tio goda cigarrer eller en halvbutelj punsch, och så mycket ville de flesta inte offra för att få se staden i fågelperspektiv, särskilt som man befarade svindel, "innan man hunnit vänja sig vid det ofantliga afståndet från fasta jorden".

Även sedan belvédèren fått stadgat rykte såsom en finansiell felspekulation och trots att det första bakslaget följdes av flera, vägrade doktorn i det längsta att erkänna sig besegrad av ett oblikt öde. Han sänkte entréavgiften till hälften, dock utan att intäkterna därigenom nämnvärt ökades, och han lät inregistrera en bolagsordning för "Aktiebolaget Westemansberg (brunnsinrättning)", men blott för att finna sina tidigare bidragsgivare ovilliga att kasta goda pengar efter dåliga. Som hans främste fordringsägare, byggmästare Jansson, vägrade att ytterligare utvidga hans kredit, var hans handlingsfrihet nu helt kringskuren. I stället för ett planerat och "af behovvet högt påkallat uthus" vid tornets fot måste han låta sig nöja med ett par i samband med bygget provisoriskt uppförda materialskjul av allt annat än götisk elegans, och om hus för de blivande brunngästerna kunde det inte ens bli fråga. Aktiebolaget trädde aldrig i verksamhet och Wästfelt blev personligen ansvarig för dess inbetalta och redan förbrukade kapital. När 1881 myndigheterna visade ett plötsligt uppflammande intresse för de stockholmska aktiebolagens verksamhet, erhöilo de på förfrågan beskedet "att något aktiebolag Westemansberg ej finnes".

Silvermodell av Belvédèren 1879. Enskild ägo.

Invändigt har pjäsen åtta hållare för havannacigarrer.

Tiden skred emellertid obevekligt mot avgörandets dag, all envis optimism till trots. Ingen ljusning kunde skönjas i den stackars doktors ekonomiska situation: skådetornet, som stod på ofri grund, kunde inte på vanligt sätt intecknas och gav nästan inga inkomster. Byggmästare Jansson kunde förvisso utan att överanstränga sitt skarpsinne fatta att han aldrig skulle komma helskinnad ur affären med mindre än att han övertog belvédären, som var hans gäldenärs enda kapitaltillgång. Det kan förmodas att doktorn, när detta projekt först nådde hans öron, inte ville höra talas om att uppge sin äganderätt, men så småningom nådde man dock fram till en överenskommelse: Wästfelt skulle sälja tornet utan att därför behöva avstå från sin framtida dispositionsrätt till området, och han skulle därjämte få hyra byggnaden på goda villkor. Kanske intalade sig den gamle mannen att transaktionen för honom innebar fördelar; säkert är att den inte gjort det för hans ättlingar. Hans hustru var vid denna tid dödssjuk, en omständighet som bidrog till att affären ännu någon tid uppsköts, men den 28 februari 1878, endast två veckor efter hennes frånfälle, blev Jansson tornets ägare. Försäljningssumman var 37 000 kr och torde ungefär ha motsvarat köparens fordran.

Sedan Wästfelt 1873 utnämnts till riddare av Konung Carl XIII:s orden, en dekoration reserverad för frimurare av högsta graden, tjänstgjorde han till sin död nio år senare såsom "ordförande mästare" i S:t Andreas Logen Nordiska Cirkeln. Till denna sammanslutning hörde även byggmästare Jansson liksom åtskilliga av den projekterade brunnsinrättningens bidragstecknare, vilka sålunda haft möjlighet att på nära håll följa belvédèreäventyret från den första entusiasmens glada dagar till den slutliga besvikelsens. Frimurarevännernas sympati för den av ödet slagne tycks helt ha undanträngt deras i och för sig berättigade förgärlighet över förlorade insatser, ty när Wästfelt den 3 december 1879 fyllde sjuttio år, fick han såsom hedersgåva en stor skalmodell av Belvédären, utförd i silver av juveleraren Gustaf Möllenborg och försedd med tillägnet från "NC", dvs. Nordiska Cirkeln. I logens protokoll och övriga bevarade handlingar från åren 1878—81 finnes dock enligt uppgift intet som kan direkt

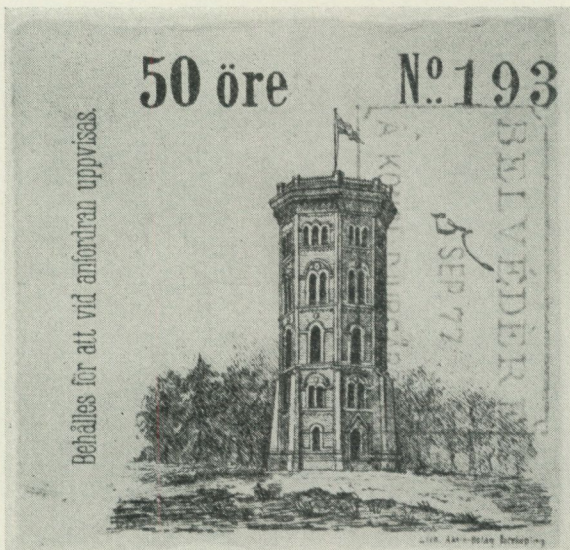
Karta över Södra Djurgården (detalj), utvisande de tre vägarna till Belvédèren på 1880-talet.

hänföras till denna dyrbara gåva, varför familjetraditionen måhända haft rätt, när den nämnt tornets nye ägare, den klipske byggmästaren, f. ö. samma år befordrad till vasariddare, såsom dess verkliga initiativtagare. Silvertornet, som ännu finnes i den

wästfeltska släktens ägo, är en god exponent för tidens smak: när man vrider unionsflaggan på modellens krön, öppna sig tornväggarna på dolda gångjärn och avslöja en rad särdeles praktiska, om också i sammanhanget något förbryllande hållare för havannacigarrer.

F. A. Wästfelts sista levnadsår fördunklades av ekonomiska bekymmer, men han tillhörde en gammal officerssläkt, vars medlemmar traditionellt betraktade det som en hederssak att åtminstone inför omvärlden uppträda såsom sin lyckas övermän. Det är därför inte lätt att avgöra hur han själv såg sin situation. Säkert är att han inte lät motgångarna bryta ned sig: så långt hans krafter stodo bi fortsatte han att sköta sin läkarepraktik jämte åtskilliga andra självpåtagna åligganden. Sin älskade belvédère, som han nu hyrde av byggmästare Jansson utan att dock vara alltför noga med betalningsterminerna, besökte han så gott som dagligen för att tillse att allt var i sin ordning. Där fanns förvisso mycket att övervaka och förbättra. Till turisternas tjänst funnos på den röjda och planterade lilla planen kring tornet två serveringsstånd med förfriskningar och ett stort tält med stolar och bord; barnen kunde gunga bräde eller mata duvor. Där fanns även ett slags gymnastikapparat av nu obekant konstruktion för dem som promenad och trappklättring inte gav tillräcklig motion, samt några burar med fångna djur. Farbror Oscar, som ofta följde sin fader till Westemansberg, har säkert i min barndom berättat mig mycket därom; dessvärre har allt vad han kan ha sagt fallit mig ur minnet utom det för ett litet barn mest intressanta, nämligen att vid belvédèren funnits snälla björnar. Möjligen skulle man kunnat tro att farbror Oscar med detta uttryck i själva verket avsett sin faders sällsamt välvilliga fordringsägare, men så var inte fallet: ett par björnar upptogs faktiskt som tillgångar i hans bouppteckning, liksom även rävar, uvar och en örn.

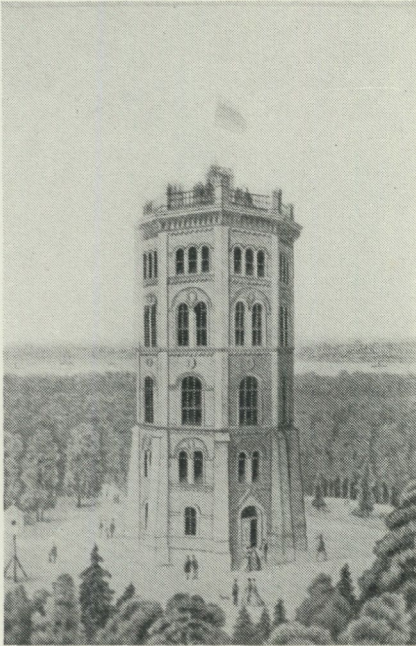
När doktor Wästfelt började finna färderna ut till Djurgården alltför tröttsamma, lämnade han definitivt sin våning i Arvfurstens palats och bosatte sig i belvédèrens ytterst spartansk möblerade bottenvåning, den enda som var uppdelad i smårum.

*Inträdesbiljett till Belvédèren 1877 5/9.
Stockholms stadsarkiv.*

Byggnadens fyra övre våningar jämte det platta taket voro under dagen upplåtna åt besökarna, som sålunda i varje étage gåvos tillfälle att hämta krafter till nästa trappa. På kartor, fästa på låga bord under fönstren, voro synkretsens märkligaste naturföremål och byggnader utmärkta, från Drottningholm i väster till Bogesund i nordost; från taket kunde man skåda ännu längre med hjälp av en stor marinkikare på stativ. Ännu några dagar före sin död tog sig doktorn upp på takterrassen.

När skymningen föll och belvédèrens "arbetare och tjenare" hade gått till sina hem nere i staden, låstes inhägnadens tre grindar. Ensam i sin enkla järnsäng kunde den gamle ligga och lyssna till bergets susande furor. Vad tänkte han? Man vill gärna hoppas att han försonat sig med sitt öde, att medvetandet om ekonomisk ruin för honom vägde lättare än vissheten om att det höga tornet, symbolen för hans längtan, dock blivit verklighet. Han var en erfaren och på sitt sätt vis man, väl förtrogen

Denna visikortsbild av Belvédèren är odaterad, men bör att döma av den krinolinbärande damen i förgrunden ha tillkommit senast i början av 1880-talet. T. v. ses ett duvslag, som omnämnes i bouppteckningen efter F. A. Wästfelt 1882 (se bilaga).

med livets realiteter och relativiteter: han hade sett de egyptiska forntidspyramidernas väldiga skönhet, koleraepidemiernas likkärror och drottningar i barnsnöd; kanske var han säker på att eftervärlden skulle döma honom efter annan mall än den borgerliga samtiden. Det är inte alldeles säkert att han snarare uppfattade sitt tornbygge som en personlig tragedi än som en andens seger över motsträvig materia och otillräckliga resurser. Det är inte alldeles säkert att det var en olycklig gammal man, som söndagsmorgonen den 30 oktober 1881 i ett ensligt tornrum slöt sina ögon för alltid.

Vid bouppteckningen den 22 januari 1882 visade sig livmedikus Wästfels ekonomiska ställning vara ännu sämre än t. o. m. hans söner fruktat: skulderna voro fyra gånger så stora som tillgångarna. Det var uppenbart att belvédèren in i det sista gått med

BILAGA

Egendom vid Belvédèren

24	Wiener-stolar	96.—
2	låndstolar	10.—
1	skrifbord med tillbehör	5.—
4	kartbord	8.—
	Diverse soffor och stolar af hassel	10.—
3	bord, fastskrufvade i golfvet	15.—
2	serveringsstånd	10.—
1	tält med golf och bord	100.—
1	gungbräde med bockar	5.—
1	runtt bord	3.—
1	koppar-reservoir till en jernspis	8.—
8	kaminer	32.—
2	vattunnor	8.—
1	marinkikare på ställning	300.—
2	mindre tuber	15.—
1	duflag med 20 dufvor	20.—
1	hönshus	15.—
2	klosetter	10.—
3	grindstugor	30.—
1	gymnastik	12.—
1	soffa med 3 trästolar	10.—
1	jernsäng	4.—
2	fönsterskåp	4.—
22	lufter gardiner	44.—
2	björnar	200.—
3	räfvar	30.—
2	bergufvar	18.—
1	örn	8.—
4	burar	40.—

[Utdrag av bouppteckning efter förste livmedikus F. A. Wästfelt 1882 22/1. RA, Svea hovrätts arkiv: Adliga bouppteckningar 1882.]

betydande förlust: hellre än att avstå från tornet hade doktorn sålt de flesta av sina värdefullaste ägodelar, belånat sina livförsäkringar, pantsatt sitt bordssilver och till sist av kung Oscar fått låna 5 000 kr mot reverser utan täckning. I likhet med nittiosju andra oprioriterade kreditorer fick Hans Majestät vid slutuppgörelsen med det insolventa dödsboet 10,4 % utdelning på sin fordran, men troligt är att han betraktade beloppet snarast såsom en gåva. När han några månader senare på egen bekostnad lät resa en minnessten över den västfELTSKA graven på Stockholms norra begravningsplats, så ville han helt visst därmed ha sagt att för honom den bortgångnes förtjänster betydde mer än hans mänskliga svagheter. Ett bättre eftermäle kan ingen människa få, det gällde då såväl som i dag, när ytterligare sjuttiofem vintrars snö har fallit över min morfars fars röda torn.

L. J. VON RÖÖK

EN MUSEIMAN UNDER ROMANTIKEN

av Sten Lundwall

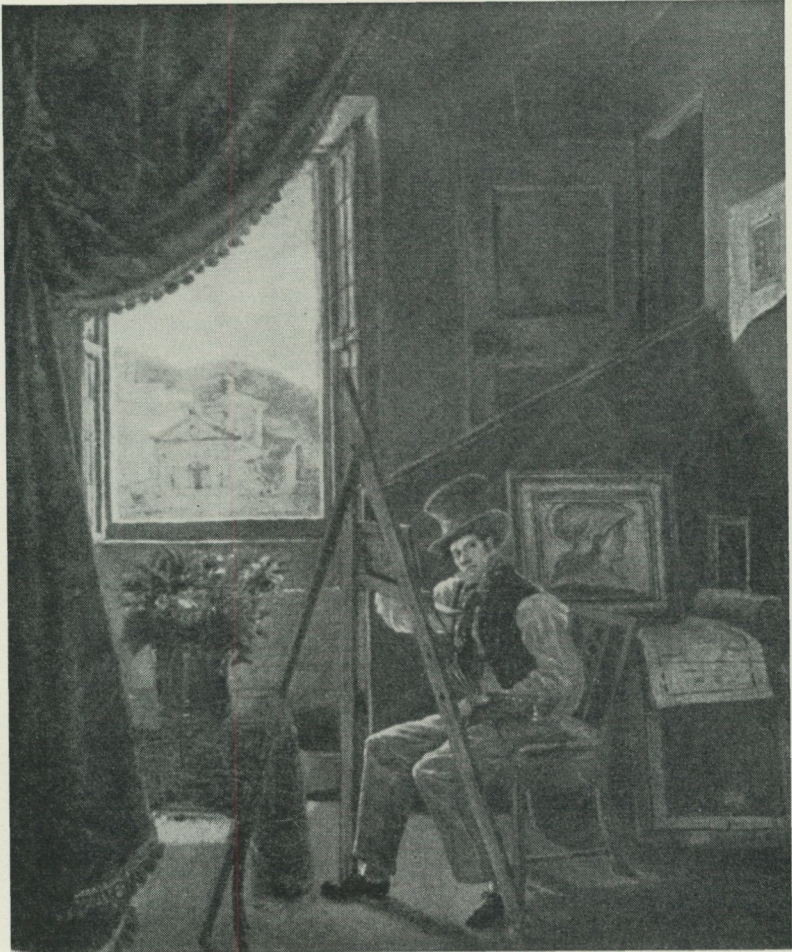
Bland personerna i Fritz von Dardels minnen från stockholmslivet möter man också hovintendenten L. J. von Röök, som Dardel hade träffat en vinter i början av 1840-talet hos den blinde excellensen Gustaf Trolle-Bonde och skildrar som "en egendomlig hvithårig gubbe i kalott med kvinnligt väsen och röst men med fin och spirituell konversation". På Trolle-Bondes Sävstaholm var Röök en ofta sedd gäst om somrarna, och från dessa besök finns det ett porträtt av honom som liknar det Dardelska: "von Röök, som i det allmänna var ökad för sin finfina fruntimmerslika röst och, som många, dock med orätt, tyckte, sjäpiga väsen, var långt ifrån ointressant; tvärtom var det ett riktigt nöje att höra honom ibland om kvällarna i en mindre krets omtala sina resor och övriga minnen från utlandet, och han berättade bra och sanningsenligt." Den bekante stockholmsforskaren Carl Forsstrand mindes Röök från sin barndom i början av 1860-talet, när den gamle hovmannen gästade hans farfar i Indebetouska huset vid Slottsbacken.

"Han intog emellanåt söndagsmiddagarna hos farfar, och hans bild står tydligt för minnet, trots det sedan dess förflutna halvsekel: en liten herre med gulblek hy, stora lifliga ögon och med sin nätta kroppshyddas iförd blå eller brun frack med förgyllda knappar, höga löskragar, s. k. fadermördare, och bred vit halsduk, knuten i en elegant rosett, o. s. v. Hans tal var gällt och pipigt, men han hade säkerligen mycket roliga saker att berätta, ty han var alltid hufvudpersonen i sällskapet. Utan tvifvel finnas ännu många gamla Stockholmare, som erinra sig den prydliga lille gubben från hans promenader i Carl XIII:s torg. Där visade han sig ännu vid midten af 1860-talet, och många historier cirkulera än i dag om hans originella sätt, hans hvassa repliker och hans anekdoter, hvilka emellanåt voro af det saftiga gustavianska slag, att de ej lämpa sig för återgifvande i tryck."

Röök's vassa tunga är även annorstädes omvittnad. Enligt arkitekten Axel Nyström betraktades han under en längre tid som hovets âme damnée och hade sitt ord i alla konst saker. Han hade "af naturen fått en giftig tunga som han à la mode de l'ancienne cour använde mot alla, vänner och fiender, när de vände ryggen till", omtalar Nyström.

Lars Jacob von Röök föddes i Stralsund den 14 oktober 1778. Hans far, översten Carl Fredrik von Röök, var chef för fortifikationsbrigaden där och lät 1782 inskriva sonen som kadett vid fortifikationen, där han enligt tidens sed erhöll konduktörsfullmakt 1784. År 1795 antogs han till kammarpage hos Gustav IV Adolf och avlade samma år officersexamen. Följande år tillhörde han kungens uppvaktning på resan till Petersburg och skickades hösten 1797 till Tyskland med uppdrag att vid preussiska gränsen mottaga prinsessan Fredrika av Baden. Ett år senare reste han i hemlig beskickning till Berlin. År 1801 företog han sin första resa till Paris. Som volontär gick han år 1807 med fregatten Camilla till Lissabon. Efter att ha besett Portugals fästningar och förnämsta märkvärdigheter fortsatte han landsvägen genom Spaniens norra provinser och Bayonne mot Italien; via Toscana nådde han Rom 1808. Här tillbringade han ett år med att studera arkitektur, ritning, antikviteter och konststycken, "som återkalla minnet af så munga ryktbara händelser uti den gamla och nyare historien". År 1809 besökte han konungariket Neapel, de övriga italienska staterna och konungariket Italien; 1810 reste han över Simplon till Schweiz, besåg det forna Savoyen och trakten kring Mont Blanc, varifrån han fortsatte till Paris. Efter att på hemvägen ha besökt Westfalen och Danmark återkom Röök till Sverige 1811, befordrades till tjänstgörande hovjunkare och följande år till löjtnant vid fortifikationsbrigaden. Men redan 1813 begav han sig återigen ut på en mångårig utlandsresa:

"År 1813 blef attaché vid svenska missionen vid det spanska hofvet och utreste samma höst med herr grefve De la Gardie till England och London hvarest vi uppehöll oss till det följande året 1814 i juni då resan fortsattes över Paris till Madrid, dit vi kommo i augusti — där förblef jag till 1815 i sep: då herr grefven blef rappellerad och jag reste öfver Barcelona till Genua och vidare till Florence hvarest herr envoyé Lagerswärd hade begärt mig till

Konstnären i sin ateljé. Oljemålning av L. J. von Röök. Norrköpings museum.

sin attaché, men förblef hos honom endast till 1816 om våren då jag gjorde en resa ner till Neapel och därifrån till Österrike — — —”

I Rom hade han nämligen gjort bekantskap med medlemmarna av en rik österrikisk bankirfamilj och reste med dem till Wien, där han tillbragte två år. Vid Karl XIII:s död 1818 for han hem

och återkom i tjänstgöring vid Ingenjörcorpsen i egenskap av adjutant hos generalen till år 1820.

Utan ekonomiska tillgångar fick Röök strida mot stor fattigdom. Han protegerades av excellensen Gustaf af Wetterstedt, i vars hus han under flera år var hemmastadd och åtnjöt av honom mycken godhet, "äfvensom han af den tidens förnäma erhöll understöd under hvarjehanda grannlaga benämningar". År 1820 bekom han Kungl. Maj:ts nådiga avsked med 400 Rs pension av Barthelemiska medlen såsom stipendium till en resa i Italien, där han nu stannade till 1824 och även besökte Sicilien, vilket besök resulterade i en tryckt resebeskrivning med titeln "Anteckningar vid en resa på Sicilien". Redan 1826 återsändes han av kronprins Oscar till Italien där han erhållit en befattning vid förvaltningen av kronprinsessans egendomar i Bologna. Han stannade i Italien till 1830, sysselsatt med studier i arkitektur, perspektiv och målning. På hösten 1830 beordrades han resa tillbaka till Sverige för att mottaga kamreraretjänsten vid Kongl. museum och inrätta detta i överensstämmelse med de utländska. Röök meddelar härom i sin levnadsteckning: "Konungen samt kronprinsen bidrog härtil i synnerhet derigenom icke blott med bidrag men äfven att de lemnade till Museum alla de af kronans taflor, som prydde deras enskilda rum, privata personer bidrogo äfven att föröka samlingarne, hvaribland i synnerhet herr envoyén Palin, som förärade sin dyrbara egyptiska samling af basreliefer, — — — ett aftryck af den namnkunniga gruppen Niobe och dess yngsta dotter blef på ministeriell väg hitförd af konungen, vid samma tid hitkom aftrycket af den namnkunniga Merkurius af Johan di Bologna, hvilken af kamereraren förärades Museum, — — — för att tillfredsställa konstluskare anställdes flera ekläreringar i Stengalleriet — — —."

Förvärvet av Niobegipsen kan följas i en korrespondens mellan Röök och Sveriges chargé d'affaires i Florens, Vilh. Bergman, som Röök intresserat för saken under en ny resa till Italien 1834. Den 30 april 1835 meddelade Bergman i anledning av det uppdrag Röök under sin vistelse i Florens lämnat honom, "att söka för-

Orangeriet i Finspång. Lavering av L. J. von Röök. Privat ägo.

skaffa ett gipsaftryck af Niobes staty för Kongl. Museum i Stockholm”, att detta ej mötte någon svårighet. I sitt svar uttalade Röök förhoppningen att chargé d'affairen skulle rekompenseras för att ha gjort de svenska konsterna en så utmärkt välgärning — ”sedan konung Carl XI:s tid är alldrig hitkommit några aftryck af antika statuer, och desse äro Laocon, Apollo, och tvänne andra mindre celebra”. Greve Wetterstedt hade tidigare önskat erhålla en avgjutning av Giambolognas Mercurius — ”nu var han obestämmd”, omtalade Röök, ”men emedlertid ifall denna figur lyckligtvis vore afsänd tillika med Niobé garanterar jag för att kostnaden blifver ersatt, emedan här äro flere amateurer som hafva både lust och penningar. Alt hvad jag nu önskar, är att Niobé och denne Mercurius vore redan på hitresan och så tårna när de inpackades att ingen olycka sker”. Emellertid dröjde det mer än ett år innan gipserna kommo till Sverige; först den 9 december 1836 kunde Röök underrätta Bergman om statyernas oskadade

uppställning. Niobe hade då tvenne aftnar varit eklärerad och besedd av kungliga familjen och allmänheten, ”och vunnit allas bifall, även journalerne hafva sysselsatt sig med att berömma denna grupppe”. Även Mercurius hade lyckligt kommit fram och prydde nu excellensen Wetterstedts salong, där den fördubblade sig mellan tvenne speglar.

Under de första åren som kamrerare vid museum hade ännu Röök ägt en mäktig beskyddare i greve Gustaf af Wetterstedt, statsminister för utrikes ärendena, vilken som nämnts protegerat honom från 1810-talets slut och som på Finspång efter Rööks ritningar låtit uppföra ett orangeri och en paviljong. ”Vid samma tid hade han tillfälle få bygga ett stort orangeri med joniska pelare och portiker på Finspong, samt på samma ställe en paviljong på ett ställe i ändan af parken kalladt Bastudden eller Lugnet”, skriver Röök i sin självbiografi. Den 19 september 1820 firades grevinnan Aurora af Wetterstedts födelsedag med stort spektakel, ”hvertill H. E. [excellensen af Wetterstedt] lät måla en stads-decoration, en pièce till, samt en epilog för dagen, hvori Bastuds-pavillonen figurerade i transparent”, rapporterade en iakttagare på platsen till Röök. I januari 1821 omtalade excellensen själv, att huset på Badstuguudden hade murats upp efter ritningen och att det till nästa midsommar skulle bli alldeles inrett och färdigt. ”Det blir efter all anledning mycket vackert och hoppas jag att den som därtill gifvit ritningen, snart inom detta hus ville mottaga vår munteliga tacksägelse därför.” — Ännu ett monument för parken i Finspång, en minnesvård, omnämnes av Röök 1820. Han säger sig översända till greve Wetterstedt ett projekt ”till det monument Fru G: ämnade upresa åt S. k: och D: minnen, och placera imellan tvänne träd på den lilla holmen i parken vid Finspång. Den föreställer en grekisk grafvård hvaraf modellen ännu existerar oskadad uti Athene — — —”. — År 1834 avled grevinnan af Wetterstedt; i ett brev till excellensen, skrivet i Florens, betygade Röök sitt deltagande i ordalag, som ej äro enbart konventionella:

”Eders Excellence täcktes förlåta att jag följer min första känsla vid tidningen om den stora förlust Eders Excellence erfarit, och med saknadens tårar

"Lugnet" i Finspång. Akvarell av L. J. von Röök. Privat ägo.

beder Eders Excellence vara försäkrad om mitt deltagande, som så långt ifrån Fäderneslandet skulle uti samma Höga Person hafva den olyckan förlora Den som uti 20 år, tillika med Eders Excellence, varit mine välgörare och hvars ängla godhet var den enda på jorden. — Under hela min resa hade min tillfredsställelse varit att upfylla små commissioner, jag sysselsatte mig därmed i går; nu upfylles alt af sorg, och jag befinner mig tillika så onyttig; att jag vid detta sorgliga tillfälle anholler hos Eders Excellence att så fort som möjligt få resa tillbakas."

I dagboken antecknade han: "min Gud, hvilket oskslag för mig — — —, jag hade på hela resan presentiment af döden, den jag beständigt trott skulle drabba mig — men det var vist ett förebåd till denna sorgande tidning".

Tre år senare lämnade även greven det jordiska, och Finspång blev för Röök inte mer vad det varit: "Jag passerade natten på Finspång och blef oändeligen väl emottagen af herr grefve Nills

(Gyldenstolpe), som hade den godheten visa mig alla nyttiga, men ej vackra byggnader han låtit uppföra vid bruket, trädgården har blifvit mycket vackrare under desse sednare åren; men jag måste bekänna att med saknaden af mine välgörare hade förtjusningen försvunnit." Efter makarna Wetterstedts död fördelade Röök sitt kavaljersliv mellan Trolle-Bondes Sävstaholm och överste Ankar-svärd's "trefliga och lugna Bysta". I gengäld ville ödet att senare delen av Rööks tjänstgöring vid museum förbittrades genom de kontroverser han hade med sin chef, överintendenten M. G. Ankar-svärd, överstens broder. År 1850 erhöll han avsked från kamrerarebefattningen med pension, varav han, enligt Nyström, i alla tider van vid sin fattigdom, uteslutande existerade honorabelt, men behöll intendentskapet över Oscar I:s enskilda konst-samlingar, som han erhållit 1837.

På sin höga ålderdom fick Röök vidkännas perioder av dålig hälsa och blev slutligen nästan blind. Men smaken för sällskaps-livets förströelser var länge oförändrad. Anders Fryxell uttrycker i ett brev sin tacksamhet "för de många glada stunder, jag haft i Herr Hofintendentens sällskap, än hos Baron von Beskow, än på Kongl. Museum, än vid vårt slutna, trefliga middagsbord på lilla sällskapet". Röök hade alltid älskat teatern och teaterns folk och själv varit en uppskattad arrangör av tablå-vivanger, men han hade också en stark känsla för stockholmsnaturens behag, som han insöp på promenader utåt Haga eller Djurgården, glädjande sig åt det nya Hasselbacken, "ehuru där ej finnes ännu ett grönt strå; men glasser och punch drickas under verandor och vid en vacker musique". Han vallfärdade årligen till den Wetterstedtska graven och återvände i melankoliska funderingar: "alt dör bort — Solna kyrkogård påminner om de märkvärdigaste — där ligger Berzelius och många som jag känt", skriver han i dagboken 1853 och tillfogar att han inte mera orkar göra långa promenader. Han hade dock nästan halvtannat årtionde kvar att leva, och ännu 1865, vid 87 års ålder, säges han ha varit "ganska väl konserverad".

L. J. von Röök avled den 6 februari 1867. I sitt testamente hade han förordnat "att ingen begrafning göres på annat vis än

Interiör av "Lugnet". Akvarellerad lavering av L. J. von Röök. Privat ägo.

att liket straxt föres till nya kyrkogården, der en graf gräfves i närheten af mina välgörare Grefven och Grefvinnan Wetterstedts graf samt att en prest ifrån Solna anmodas kasta mullen öfver mig, kistan skall vara simpel och omålåd, liket insvept uti min gamla öfverrock”.

”Låt mig veta min goda snälla vän”, skriver Gustaf Löwenhielm i en biljett till Röök, ”om Du vill och kan låta min dotter och hennes gouvernante bese museum i dag f. m. — Vi skulle då komma efter Gudstiensten circa kl. 12”. Förvisso voro sådana besök mera i Rööks smak än tillströmningen av en talrik allmänhet. När Fogelbergs nordiska gudabilder den 2 augusti 1845 besågos av konungen och drottningen vid lampsken hände den ledsamheten ”att desse mästerstycken ej allenast besöktes af odlade personer, men af alt pack, som lämnade smuts äfter sig, och medtogo hvad de funno för godt att stoppa i fickorne”. Flera andra liknande besök förekommo, och Röök har tillstått att det fanns ögonblick

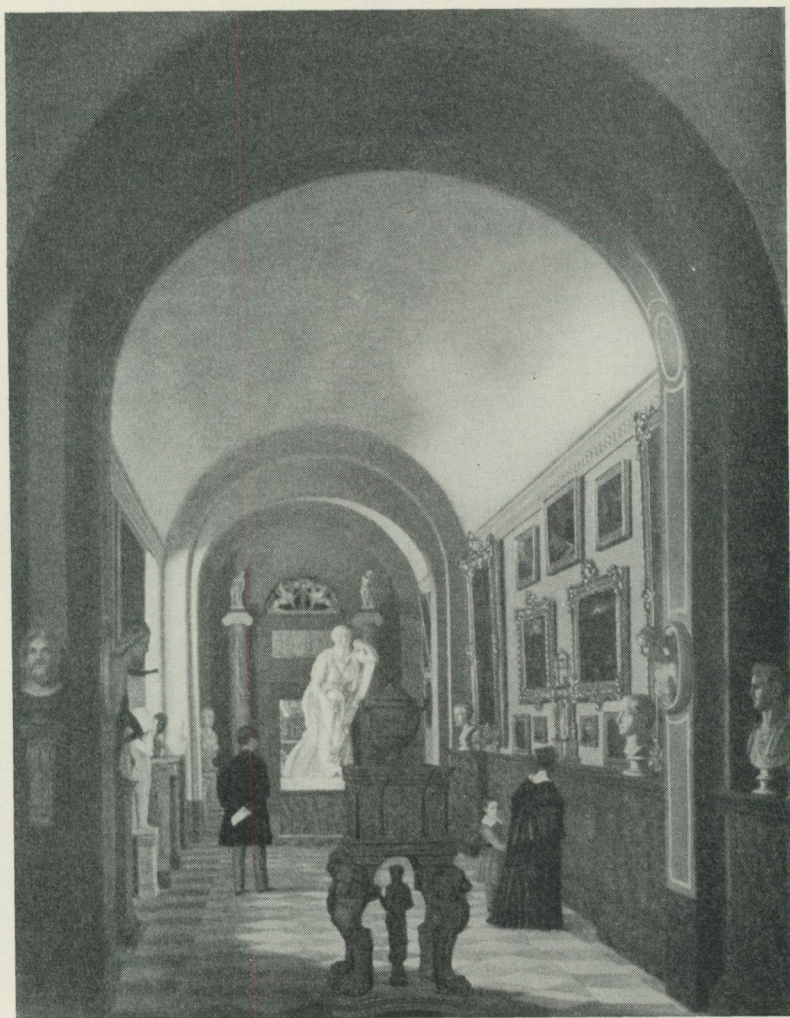
då han kände sig illamående härav. — Samtidigt plågades han av det dåliga förhållandet till sin chef, den år 1844 till överintendent utnämnde överstelöjtnanten M. G. Ankarsvärd. Vid ett besök av ständerna den 30 november 1844, då Röök inviterat "den diplomatiska corpsen och andra af mine bekante, troendes intet ondt vara härmed", och tillställt en eklärering, "som det tycktes till allas nöje", visade överintendenten tydligt sitt missnöje. Han var enligt Röök ej allenast ohöflig, "men ville göra mig löjlig därför att en murgröna råkat för mycket växa öfver en liten staty af lera af Sergell". Vid ett annat tillfälle förbjöd överintendenten ornering av Mercurii staty med murgröna, "sägandes den hör ej hit". Men större konflikter än av murgrönorna skapades av de ekläringar, som Ankarsvärd den 6 juli 1847 förbjudit med orden, att "eclairering af Museum med inbjudning dit af större sällskaper på andra tider, än då Museum är för allmänheten öppet, icke finge af Kamreraren tillställas utan dertill af mig erhållet tillstånd". Röök rättade sig en tid härefter, "som efter alla denne herrns kapriser". Men ett halvår senare kunde man i Post- och inrikes tidningar läsa en insändare under rubriken "En fest uti Kongl. Museum" och av följande lydelse:

"Hof-Intendenten von Röök hade i Onsdags inbjudit ett antal konstens vänner att bese härvarande Kongl. Museum. Tafvel-galleriet var rikt ekläradt, hvarvid ljusmassorna på ett sinnrikt sätt blifvit anordnade efter taflornas dagrar, hvaremot Stenmuseum upplystes af en mängd vaxljus sammansatt fackla, hvarigenom åskådaren erhöi tillfälle att på det noggrannaste göra sig bekant med de herrliga bildernas konturer. Bland gästerna voro medlemmar af Corps Diplomatique, jemte samtliga artisterne vid den härstädes gästande Fransyska theatertruppen. Sedan de sköna och dyrbara konstverken blifvit beskådade af främlingarna med ett lif och ett intresse, som man annars vanligen finner hos dem, hvilka mera specielt egnat sig åt konsten, samlades man uti tafvelgalleriet, hvarest en chör af amatörer sjöng följande till M:me Stephen egnade vackra verser, författade av Kansli Rådet Nils af Wetterstedt och till hvilka hr Isidor Dannström komponerat en med allmänt bifall helsad melodi:

Vous qui développez d'un beau talent les charmes

— — —

Tillställningen, en bland de mest animerade, var synnerligen egnad att gifva främlingarna ett hedrande begrepp om Svensk gästfrihet."

*Interiör från Kongl. Museum. Oljemålning 1844 av J. G. Köhler.
Norrköpings museum. — Niobegipsen i bakgrunden.*

Röök har i sin dagbok utförligt uppehållit sig vid denna soaré men säger sig ej ha gjort någon eklärering; ”sedan alla voro komna proponerade jag sällskapet att gå ner i Stenmuseum, der jag med en fackla visade dem sjelf alla de raresta statyer, hvar-efter sällskapet geck upp igen i tafvelmuseum där de omtalte versarne avsjöngos — och der jag tillika hade tillstålt en liten tableau vivant, som gjorde en förträfflig effekt: den bestod af en engel, m:lle Mosander, som med en zित्रta satt vid madonnans fötter; och tvänne nunnor, fröknarne Pontin som på knä med facklor i hand visade den heliga familjen — emedlertid alternerades med musik, tills den lilla supén inbars och alla voro glada och så animerade att jag ej kunde och det tillika intet passade sig, att göra någon invändning mot det att några af ungdommen valsade omkring stenbordet.”

Resultatet av denna soaré blev att Röök uppkallades till överintendenten och fick en skrapa. Det hjälpte inte att han anhöll om kungens beskydd mot sin förman och av riksmarskalken erhöll löfte att han liksom förut kunde giva vilka fester han ville, endast han på förhand underrättade sin chef härom. I orderjournalen kvarstod förbudet, som överintendenten ej strukit.

Såväl bruket att beskåda Stensalens konstverk i fackelsken som förekomsten av trädgårdsbyggnader i Finspångs park kunde bygga på inom landet befintliga traditioner men framför allt voro de liksom Niobegipsen återspeglingar av relikerne i Rööks minnesskatt från de mångfaldiga resorna.

Han hade sett hur fackelskenet livade Canovas skulpturer i Rom 1808:

”jag var med Fruarne B. M. C. uti Canovas atelier, de hade begärt att vid fackelsken bese hans storverk; han hölt sjelf uti liuset och förde det på alla partier af sina sköna statuer . . . skuggorne och dagarne ifrån det förda liuset ger lif och rörelser åt marmorn och gipsen.”

I större skala hade han upplevt besläktade effekter i den romerska nattens månsken:

”vi gingo öfver Capitolium, bronzen glänste, dess former voro sköna. Det är ett nöje att nämna Marcus Aurelius, och nedanföre springer vattnet evigt

*Hovintendenten Röök
i Kongl. Museum.
Akvarell av Fritz von
Dardel. National-
museum.*

ur munnarne på lejonen. Castor och Pollux där uppe äro vackrast om natten, då man ser desse colossala figurer utan att märka dess fel. Det gamla göthiska venetianska palatset var äfven vackert, ty det är vid eld eller månsken som all sculpture och architecture isynnerhet är vacker.”

Om natten, i månens eller facklornas ljus, blevo konstverken skönare och mera levande än annars, men det djupaste uttrycket för upplevelsen av konstens närhet till naturen erbjöd kanske dock den engelska parken.

En januaridag 1814 såg Röök i en konsthandel i London en målning av Claude Lorrain. Med en gång försattes han till Italien:

”samma himmel, samma plaine med berg i fonden, samma träd, ett vattenfall, ett vagthorn, ruine af ett tempel, en qvarn, en vacker lugn sjö, och på

det andra landet en stad omgifven af vackra murar, det gaf ett intryck både sorgset och ljuft, då man saknar det förflutna, och ändå njuter det till den grad, att man tror hafva det åter, det var lika som en dröm, som man med ledsnad upvaknar ifrån."

När Röök samma år reste till Spanien antecknade han om sträckan mellan Bayonne och spanska gränsen, att den var "af de stora taflor som äro så rara uti naturen och hvars färjor hafva en skönhet det Claude eller Poussin aldrig havt".

För att beskriva Skaparens taylor voro, menade Röök, inga färger nog lena och ingen pensel nog delikat. Claude Lorrain var en mycket stor landskapsmålare, men det fanns alltså en ännu större, nämligen Skaparen själv. Denna föreställning är ingalunda någon för Röök egendomlig utan bildar ett djupgående inslag i romantikens tankevärld, men Rööks naturkänsla är i mycket färgad av hans personliga stämningsliv. När himlen om aftonen tyckes snudda vid jorden, så föreställer sig inbillningen, säger han, en hoppets asyl, ett kärlekens fosterland bortom horisonten, och naturen tyckes tyst upprepa att människan är odödlig. En sådan stämning, sammansatt av saknad och hopp, kunde få ytterligare näring under dess bärares promenader i de engelska trädgårdarna.

Den engelska parkens skapare karakteriseras av ett förnyat intresse för 1600-talets stora landskapsmålare. Å andra sidan betraktades vedutamästarna snarare som medier för naturens väsen än som ursprungliga konstnärer. Goethes ord äro härför betecknande: "I Claude Lorrain är naturen för evigt förklarad." — Om trädgårdskonstens märkvärdigheter hade Röök tidigt informerats av sin ungdomsvän G. A. Ulfsax, som vistades i Tyskland och i sina brev upphöll sig härvid. År 1804 hade denne från Schwetzingen omnämnt en anläggning omöjlig att beskriva,

"ty så rechercherat har jag aldrig förr sedt — vattenkonster, slott, statuer i marmor af de berömdaste mästare, tempel upresta för Gudomligheter och Konsterne (til ex. et för Botanique, där Lineus äfven är i basrelief), Jupiters tempel med flere har öfvertygat mig att man kan göra med pengar utan tillhjälp af naturen nästan orimligheter. Romerska vattenledningar från flere miles afstånd förser det med sjöar, canaler och vattenkonster — det är med et ord det aldra vackraste jag sedt, och så är det den vackraste trädgård för det närvarande i Tyskland."

Självt såg Röök i England 1814 hertigen av Devonshires slott vid Cheswick, "ett ibland de vackraste i England beläget uti en park af höga tallar, cypresser och Libans trån som bibehålla sin grönska om vintern". Uti den djupa tystnad som här rådde gick han tankspridd "med regreer och önsknningar" troende sig förflyttad till Italien. I en dälld av parken låg ett tempel, omgivet av cypresser, en å slingrade sig där förbi och på andra stranden var ett litet monument.

Bakom dessa anläggningar, liksom bortom lusthuset och orangeriet i Finspång, låg den klassiska arkitekturen i sin egen miljö. Under sin resa på Sicilien 1823 lät Röök ofta blicken lämna monumenten och glida ut i landskapet, och han fann att i naturen hade konsten sitt sanna hem. Den hade det tydliga inte i museerna. Om Parthenonskulpturerna i London skrev han att han fann dessa stympade stoder vida sämre här, än om de fått förbliva på den plats, "där de alltid höjde sig öfver tourbanerne och ännu hade i behåll sin himmel, sin luft och solstrålarne som förskönade dem". Han hade i Louvre beundrat "det himmelska sköna fruntimret", som han sade sig dock hellre ha sett vid stranden av Porto d'Antium, omgiven av en skog av myrten, lagrar och cypresser, i stället för "i detta mörka rum där hon tycks skämmas för de monga närvarande". Man tänker vid dessa ord på Julius Langes karakteristik av Thorvaldsen: "bag mange af hans Figurer ligger der som et osynligt Landskab." Men Röök nöjde sig inte med det osynliga landskapet. Han planterade murgrönor i museet och lät dem växa kring skulpturerna, som en sinnebild av konstens samhörighet med naturen. För Röök voro museerna kyrkor och inte utställningsbyggnader. I Finspång förde han in templet i naturen, och i Stockholm naturen i templet. Wackenroders ord kunde ej ha träffat en mera förstående läsare än den gamle hovintendenten:

"Tavelgallerier betraktas som marknader, där man i förbifarten granskar nya varor, priser eller föraktar; och de borde vara tempel, där man i stilla och tigande ödmjukhet och i hjärtelyftande ensamhet skulle beundra de stora konstnärerna som de högsta bland de jordiska och värma sig med det långa, oavvända betraktandet av deras verk, i solglansen av de mest hänförande tankar och känslor."

Bekantskapen med romantikens konstsyn torde Röök framför allt ha fått förmedlad genom bröderna Riepenhausen, två tyska konstnärer, som hörde till hans närmaste umgänge i Rom. Klasiskt och romantiskt hade hos dem ingått ett tidstypiskt förbund, och fastän de företrädesvis arbetade i en romantisk anda förnekade de aldrig vare sig den antika konstens skönhet eller det italienska måleriets mästare under nyare tid. Röök omtalar dem såsom "de första för Dessin" och meddelar att "de hafva utgifvit Rafaels lefverne uti Dessinger — och alla de gamla mästares arbeten före Rafael", men tillsammans med dem mötte han också under gemensamma promenader naturen och konsten förenade i det väldiga romerska museirummet.

Källor: Framställningen bygger huvudsakligen på otryckt material i Riksarkivet, Kungl. Akademien för de fria konsterna, Kungl. biblioteket, Nationalmuseum och Nordiska museet. — Ett knapphändigt urval av L. J. von Rööks memoarer har publicerats av A. Ahnfelt i *Ur svenska hofvets och aristokratiens lif*, I.

HALLANDSSTICKNING

av *Inga Wintzell*

Fru Jönssons rum var hemtrevligt och ombonat. Det första jag såg, när jag kom in, var soffan eller rättare sagt de två stora prydnadskuddarna, som dominerade den. De var högröda med ett fantasifullt blommönster i svart, i och för sig inte så originellt, kanske. Men då jag tittade närmare efter, såg jag att de var stickade, och det är ju mera ovanligt. När min värdinna efter en stund ur byrålådan plockade fram kaffe- och tevärmare, som hon själv hade stickat, var också detta nyheter för mig. Men var skulle man finna en sådan överskottsproduktion av stickning om inte i Laholm, där denna verksamhet, eller bindslöjden som den kallas i trakten, varit och fortfarande är en mycket viktig näringsgren. Det var den som fått mig att resa hit. Ty jag ville gärna få veta, vad stickningen verkligen betytt för de människor som själva sysslat med den.

Fru Jönsson, en av mina meddelare, är 83 år och i likhet med 47 andra kvinnor i trakten kring Laholm stickar hon för Bindslöjden, bland stickerskorna förenklat till "Slöjden", en filial till Hemslöjdsföreningen i Halmstad. Även de som inte är direkt beroende av den inkomst som stickningen ger, kan vilja tjäna en extraslant, och de tycker att detta är ett relativt behagligt sätt. Eftersom arbetet är förlagt till hemmet är det ingenting som hindrar dem från att sköta sina hemmasysslor, eventuella husdjur etc. Fru Jönsson har hållit på med stickning ända från sin tidigaste barndom. Numera är dock hennes kapacitet betydligt reducerad. Handrörelserna och greppet kring stickorna kan kännas påfrestande, när man har värk i lederna: "Min hand vill inte som förr, och det hjälps inte att gräla på den." Ambitionen finns dock kvar, det är inte lätt att sluta med en syssla som blivit så invand.

Bild 1. Inlämning av färdigstickade arbeten.

På Slöjden får hon hämta garn, mönster, mått och eventuella anvisningar därutöver, och på Slöjden lämnar hon in, vad hon enligt överenskommelse har stickat. Tack vare att hon bor i Laholm kan hon hålla ständig kontakt med sin arbetsgivare. De som bor längre bort har sina speciella mötesplatser, där de samlas

Bild 2. Stickerskor lämnar banklokalen i Våxtorp, där de sammanträffat med sin arbetsgivare och fått nya arbetsuppgifter. 1940-talet.

på avtalad tid var tredje vecka, och där Bindslöjdens föreståndarinna uppsöker dem för att göra upp affärerna. Systemet fungerar bra, och att Bindslöjden har en stor ekonomisk betydelse är alldeles klart. Men det är också säkert att den ekonomiska synpunkten på salustickningen spelade en större roll förr, ty då

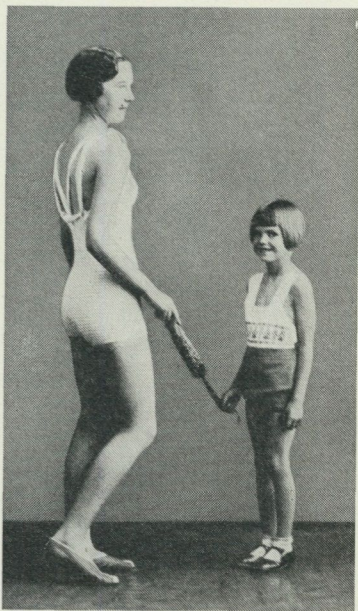

Bild 3. Stickade baddräcker från Bindslöjden. 1940.

betydde den allt. Numera kan folk ha andra skäl för sitt engagemang i Bindslöjden, vilket framgår vid en närmare titt bakom kulisserna: "Jag hade inte något riktigt intresse för stickning förrän jag började för Slöjden", anförtror mig en kvinna, som nu har hållit på i 25 år. "Jag hade länge beundrat stickningen från Slöjden och jag var så stolt över att få vara med och sticka." En annan berättar att hon en tid hade dåliga nerver. "Men stickningen är det som håller nerverna bra i styr. Och de är så snälla på Slöjden." Missnöjd var däremot den äkta man som kände sig försummad, när han på kvällarna kom hem från sitt arbete och fann hustrun fullt upptagen med sin stickning. "Jag fick ju sitta och räkna jämt, så han fick inget svar, när han talade till mig. Men själv tyckte jag alltid att det var roligt", erkänner den flitiga hustrun. En sådan idoghet är inte på något sätt enastående just för henne. Numera tar man det väl litet lugnare. Men innan de maskinstickade tröjorna nådde den standard som de nu har, var efterfrågan på handstickade hallandströjor så stor, att sticker-

skorna hade full sysselsättning jämt. Och före de stora social-reformernas tid fick man nog lov att vara flitig för att klara ekonomin. Ibland blev det väl litet för mycket av det goda, och då kunde en och annan stickerska uttrycka sitt missnöje, som i följande brev till Bindslöjden: "Nu kan jag inte sticka fler så stora tröjor nu har jag två jorda tröjor till hemma jag är så trött på dem så jag är aldrig kry så jag är inte stark och dåligt humör."

För att stimulera stickerskorna och för att stärka den inre kontakten inom Bindslöjden anordnas emellertid någon gång utflykter, gärna till någon naturskön trakt inom landskapet. Där idkar man sällskaplig samvaro och bjuds både andlig och lekamlig spis, det ena i form av något föredrag, det andra av kaffe och bröd. En annan tradition är att varje stickerska, som fyller 80 år, uppvaktas med en tårta av sin arbetsgivare på bemarkedagen. Följande brev låter förstå, hur mycket denna uppmärksamhet verkligen kan betyda: "Å nu har jag hållit på i 15 år å stickat för er så nu är jag snart nöjd men jag skall försöka hålla på i sommar om jag kan för jag väntar mig en tårta på min åttioårsdag den 17 juli för jag har hört att ni brukar ställa om en tårta till era stickerskor när di fyller 80 år å därför väntar jag också att bli ihågkommen på åttioårsdagen om jag får leva så länge."

Med kännedom om den betydande kvantitet av stickade plagg som produceras i Laholmstrakten skulle man kanske vänta sig att finna spår därav i klädedräkten. Men det är betecknande, att dessa kvinnor, som mer eller mindre ägnar sitt liv åt den yrkesmässiga stickningen, har mycket liten tid över för sina egna behov i den vägen. En handstickad mönstrad tröja av samma typ som Bindslöjdens är en lyx, som knappast någon stickerska unnar sig. Behöver hon en kofta, går hon förr och köper sig en maskinstickad i handelsboden.

Arbetsfördelningen inom denna hemslöjd för avsalu kan vidare ha ett visst intresse. Specialisering är ju ofta ett led i rationaliseringen av ett företag, så också inom Bindslöjden. Till en början, innan mönsterstickningen hade fått någon allmän spridning, tvingades man till en specialisering därhän, att de mest rutinerade stickerskorna helt och hållet fick ägna sig åt de mönstrade partierna på ett plagg. Sedan fick de andra ta vid med det enfärgade.

Bild 4. Pojke klädd i tröja med det karakteristiska Bjärbo-mönstret.

Numera är detta arrangemang inte längre nödvändigt, eftersom alla med förtjusning stickar mönster. I stället tar nu vissa stickerskor bara emot mindre plagg, dvs. vantar, mössor och halsdukar. Till denna grupp hör t. ex. fru Jönsson, som på grund av sin värk har svårt att hantera större arbeten. Andra åter ägnar sig uteslutande åt tröjor. Rekryteringen är här en aning besvärligare, ty att sticka stora tröjor på löpande band kan även för den händigaste vara ett drygt företag. Som ett exempel på vilka specialister dessa kvinnor är i ordets verkliga mening kan nämnas, att monteringen av tröjans olika delar ligger utanför deras område. I och med att de avslutat själva stickningen är det dags för dem att lämna in sitt arbete till Bindslöjden, som har annan personal för det återstående arbetet.

Det utmärkande för Bindslöjdens produktion är först och främst att den är handstickad. För en närmare karakteristik kan tillfogas, att ett plagg från Bindslöjden alltid prydes av något bestämt mönster ur företagets förråd. Själv minns jag allra bäst

— och säkert många med mig — från barndomens tröjor och topplavor det välbekanta Bjärbo-mönstret, vilket är det äldsta och populärt än i dag (bild 4). Enligt uppgift skall detta vara av gammalt halländskt ursprung i motsats till flera andra i floran, som komponerats under Bindslöjdens existens. Numera nöjer man sig med den mönsteruppsättning som finns och som hunnit få en viss tradition, ur försäljningssynpunkt en icke oviktig faktor.

Det var också traditionen, som Berta Borgström, läkarfru i Laholm, tog fasta på, när hon tog initiativet till Halländska Bindslöjden, som startades 1907, dvs. två år före hemslöjdsföreningen i länet. De båda föreningarna slogs ihop redan 1911. Sedan 1600-talets mitt är stickningen känd i Halland. En 1700-talsförfattare omtalar, hur den halländska landshövdingen Durell, bosatt på Vallens säteri i Våxtorps socken, förde med sig konsten att sticka. Detta har utförligare behandlats i en uppsats av Gunnel Hazelius-Berg (Fataburen 1935). Det finns ingen tidigare uppgift om stickning i Sverige. I en reseskildring från 1742 får vi för första gången höra talas om stickning för avsalu, redan då så omfattande att den måste ha varit organiserad sedan en längre tid.

Mot slutet av 1800-talet och inemot sekelskiftet började denna i södra Halland så traditionsrika slöjd att komma på avskrivning. Doktorinnan Borgström såg det som sin uppgift att stimulera intresset på nytt och att i trakten värva stickerskor. Detta kunde ske genom annonsering i ortspresen: ”Det stod annons i tidningen, att de som kunde sticka skulle möta upp hos laxhandlar Larsson i Laholm. Bindslöjden hade inte egna lokaler på den tiden”, berättar en kvinna, som tillsammans med sin mor tog maningen ad notam och alltså varit med från första början. Men de flesta var i brist på självförtroende mera nödbedda. En gumma, som vid den tiden tjänade hos Carlheim-Gyllenskölds på Vallen, erinrar sig hur det gick till, när hon började arbeta för Bindslöjden: ”Hennes Nåd och Doktorinnan Borgström kom och frågade, om jag ville sticka på beställning. ’Nej, det kan jag säkert inte’, svarade jag. Men då blev doktorinnan arg: ’Manda kan, om hon vill’, sade hon. Och visst ville jag, men jag kunde ju inte tro, att jag skulle kunna klara upp det. ’Manda kan försöka’, föreslog Hennes

Bild 5. Beata och Lars Petter Jönsson, stickkunnigt par från Laholm, medverkade vid en utställning i Stockholm 1909.

Nåd." "Manda" klarade upp 40 par mönstrade långstrumpor den vintern, och vid det här laget har hon alltså varit i Bindslöjdens tjänst i 50 års tid.

Men det behövdes reklam för att göra hallandsstickningen känd i en vidare krets. För detta ändamål deltog Bindslöjden bl. a. i den stora konstindustriutställningen i Stockholm sommaren 1909, där man också hade försäljning. Ett stickkunnigt äkta par, Beata och Lars Petter Jönsson från Laholm, anställdes för att sköta ruljangsen, och på lediga stunder hade de en stickning att ta till (bild 5). För att öka publikintresset var de klädda i hallandsdräkter. Under vistelsen i Stockholm skickade de täta rapporter hem till doktorinnan Borgström, som skulle hållas à jour med affärernas gång. "Vi trif möket bra här upe men afären går inte rigtit Bra men hopas blir Bättre", skriver Lars Petter Jönsson i början av sommaren. Efter en tid låter han mera optimistisk: "Jag kan tala om att di Kungliga ha vatt å sett oss. Drottningen hon Sköpte en vit tröja." Och mot slutet av deras stockholmssejour tycks det vara livlig åtgång på deras varor: "idag så får ve en Fröken som skall hielpa oss men nu har vi sålt allt, som kom hit vantar möser di har got ått så fort som di kan . . ."

Man kan säga, att Halländska Bindslöjden representerar en ny giv för salustickningen i södra Halland. Med detta avser jag en ökad hänsyn, som kom stickerskorna till del i form av ett vänligare bemötande och en viss förståelse även för deras problem. Den gumma som inte längre orkade att sticka tröjor t. ex. fick övergå till någonting lättare. Deras tidigare arbetsgivare var de s. k. tröjhandlarna, vilka genom sin förläggarverksamhet har haft en utomordentligt stor betydelse för halländskt näringsliv. Eftersom de hade kapital till sitt förfogande, kunde de köpa upp stora lager av ull, som lämnades ut till den fattiga ortsbefolkningen för bearbetning. Tröjhandlarna höll sina arbetare i ett hårt grepp, förmodligen orsakat av den absoluta beroendeställning som dessa intog. Mina meddelare, fru Jönsson, "Manda", och många andra, kan tala om hur arbetsförhållandena var vid 1800-talets slut. De var visserligen barn på den tiden, men lika fullt fick de tillsammans med den övriga familjen bidra till försörjningen genom att

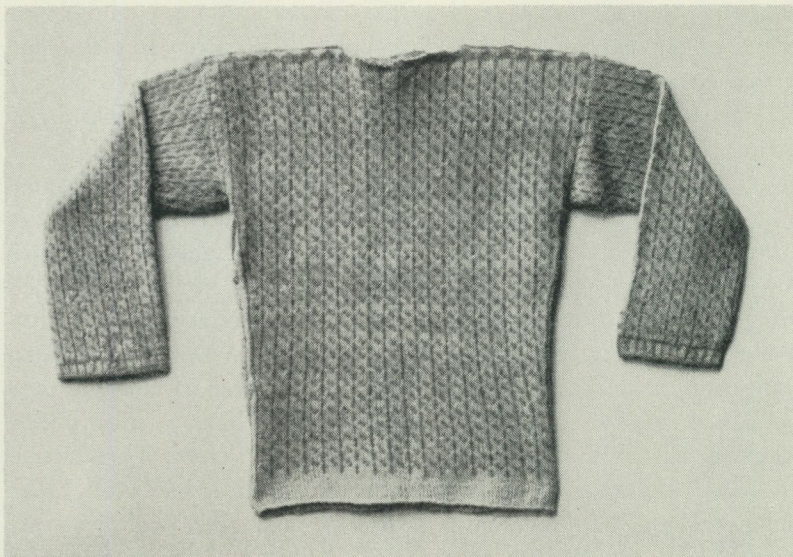

Bild 6. Tröjor av denna typ stickades i Laholmstrakten för försäljning under 1800-talets senare hälft.

sticka till långt ut på kvällarna. Eftersom jorden i södra Halland har varit för mager för att kunna ge full bärgning, har man fått söka sig sitt levebröd ur andra källor. Får har det dock funnits relativt gott om och med dem förutsättningarna för en textil produktion, som i Laholmstrakten främst tagit sig uttryck i stickning. Arbetet var mycket dåligt betalt, och för att tjäna ihop endast till existensminimum fordrades full medverkan från familjens alla medlemmar, männen ej undantagna. På kvällarna samlades man till s. k. bingegillen dels för att få sällskap, så att arbetet skulle gå fortare, dels för att spara på det dyrbara ljuset. Dessa bingegillen kom troligen ur bruk någon gång vid 1800-talets mitt, alltså före mina meddelares erfarenheter. Ur arkiv och litteratur kan man få några knapphändiga uppgifter om hur dessa halländska gillen förlöpte. Livfullare är skildringarna från liknande tillställningar i nordvästra Jylland i Danmark, där man nämligen bedrev samma omfattande ullhandel, ja i ännu större

skala. Allt under arbetets gång sjöng man visor, berättade historier av alla slag, gissade gåtor och spelade varann små spratt. Men först och sist tävlade man om, vem som kunde sticka fortast. Ville man vila sig från stickningen ett tag, hände det också att man roade sig med att dansa och leka.

För tröjhandlarna i Ränneslöv och Hishult, sydhallänningarnas arbetsgivare under en stor del av 1800-talet, stickade man strumpor och tröjor av ullgarn. Hos dem fick man hämta materialet, dvs. otvättad islandsull av dålig kvalitet, som noga vägdes upp. Ullen skulle sedan plockas, kardas, spinnas och tvinnas. En del av garnet skulle dessutom färgas för att användas till de s. k. plättarna, ett enkelt ytmönster, som prydde tröjorna, vilka vanligen kallades sjömanströjor. I Nordiska museets samlingar finns en sådan tröja, som inkommit från Värmland (bild 6). Denna härkomstuppgift är bara ett exempel på spridningen av dessa plagg. När garnet var färdigberett, skulle tröjan stickas. Härvid användes i regel ganska grova stickor, och man ansträngde sig inte över hövan med att sticka jämnt, eftersom plagget slutligen skulle utsättas för valkning, vilket ger en luddig yta, som döljer smärre skönhetsfel. För hela arbetet från den obearbetade ullen till den färdiga tröjan, valkad och hopsydd, betalades en krona. Härtill kom transporten, som naturligtvis inte räknades för något. Men det var i alla fall många, som hade avsevärda sträckor att gå för att lämna in sina arbeten. Denna underbetalning kompenserades på intet sätt av något tillmötesgående från arbetsgivarens sida. Tvärtom var dessa tröjhandlare — enligt meddelarna — bistra herrar, som åtminstone i sina affärer inte blandade in någon vänlighet. Men folk var så beroende av den inkomst, som stickningen gav dem, att det var lönlöst att protestera. Ett försök i den vägen gjordes av en pojke, som skickats av sina föräldrar till tröjhandlaren ombud för att lämna in färdig stickning. Men ombudet, en småbrukare, som inför tröjhandlaren i sin tur fick ansvara för allt vad han lämnade, ansåg sig föranlåten påpeka, att stickningen var smutsig. Då pojken ombads att framföra detta till sin mor, blev han så arg, att han kastade ifrån sig all den ull som han nyss hade tagit emot och sade, att de behövde visst inte sticka något i fortsättningen. Men på eftermiddagen kom bägge

Bild 7. Vid stickning av stora tröjor fick man ofta vara två för att underlätta arbetet.

föräldrarna och bad om ursäkt och undrade, om de inte kunde få fortsätta med stickningen. "För hur skulle vi kunna leva, om vi inte finge binga (= sticka)?"

Mängden av stickning som tillverkades i hemmen varierade i proportion till familjens storlek. "Mandas" mamma ville t. ex. klara undan tre tröjor i veckan med assistans av sin man och tre döttrar. Och det hände ofta att hon själv inte fick sova på natten, innan hon skulle iväg till tröjhandlaren. I Laholmstrakten var det inte alls ovanligt, att barnen, sedan de läst sina läxor, fick sitta uppe och sticka tills de hade en lång ärm färdig. Och på lördagarna, när de var befriade från läxläsning, kunde de tillbringa hela kvällarna med stickning. Detta säger något om arbetstakten. Rutinen uppövades på ett tidigt stadium till den grad, att man nära nog kunde sticka i sömnen. Fru Jönsson erinrar sig i

Bild 8. Mönsterstickade kaffe- och tevärmare, komponerade och utförda av en stickerska i Laholm.

detta sammanhang från barndomen, hur hon och hennes syster brukade tävla i hastighetsstickning. Sedan de gått till sängs på kvällarna, satt de i mörkret och stickade så länge de orkade för att nästa morgon jämföra vem som hunnit längst.

Även för en rutinerad person kunde det vara påfrestande att sticka en tröja, vars tyngd ju måste öka betydligt under arbetets gång, allra helst om den var rundstickad. I underlättande syfte brukade två personer hjälpas åt och arbetade samtidigt med plagget. Det var naturligtvis en fördel, om båda hade samma handlag, likaså om de hade samma arbetstakt. Varje sticka fick nämligen påbörjas samtidigt. Den som blev först kunde i triumf smälla sin arbetskamrat över fingrarna med sin lediga sticka för att påskynda arbetet.

Då doktorinnan Borgström tog initiativet till skapandet av Halländska bindslöjden var det, som tidigare omtalats, för att

väcka till liv en verksamhet, som var på väg att dö ut. Att en sådan avmattning kunde ske får sättas i samband med utvecklingen på jordbrukets område. En av förutsättningarna för salustickningen i Halland var, som sagt, att den magra jorden inte gav tillräcklig försörjning. Men när på 1870-talet jordbruket började rationaliseras, skapades nya möjligheter för livsuppehälle. Det var i första hand männen, som sögs upp av den näring som nu fick en ny uppblomstring, och därigenom förlorades de för stickningen. Mina meddelare, alla kvinnor och de flesta mellan 70 och 80 år, berättar också mycket riktigt, att deras fäder kunde sticka, och att de också brukade hjälpa till om det knep. Men bröderna däremot fick i allmänhet inte, liksom de själva, lära sig sticka, eftersom det nu fanns andra göromål för dem att hjälpa till med. Att stickning började bli ett kvinnligt arbete, som inte ansågs riktigt anstå en karl, har två av mina meddelare, två systrar, gett mig ett exempel på. De berättade nämligen, att en av deras bröder tyckte det var så roligt att sticka, och för sitt nöjes skull brukade han hjälpa till med det hemma. Men om det kom någon, var han inte sen att kasta ifrån sig stickningen under kakelugnen.

KRISTUS AVBILDAD SÅSOM APOTEKARE

av Lauritz Gentz

I fröken Alfhild Lundins testamentariska gåva till Nordiska museet finnes bl. a. en bild som återgiver Kristus i en apotekares skepnad. Bilden är utförd som oljemålning på papper samt har storleken 43×30 cm (utom ramen). Den är försedd med upphängningsanordning för placering på en vägg eller dylik plats.

Bilden visar Kristus stående i ett äldre apotek med såväl låd- och hyllfack som burkar och flaskor av en gammal utformning, använd under den tid, då apotekens förtroende bland allmänheten ännu icke hade vuxit sig så starkt, att deras ekonomi tillät en mera påkostad och mera slitstark inredning. Kristus står innanför apoteksdisken redo att utlämna de läkande medlen. Omkring hans huvud strålar en gloria.

Apoteksdisken går i vinkel. Hyllfacket är lågt och består av endast tvenne hyllor, men lådfacket är högt, båda förhållanden karakteristiska för de äldsta apoteken, då läkemedel hämtade från växtriket var de vanligaste, vilka krävde större utrymmen till förvaringsplats, m. a. o. lådor. På de båda hyllorna står burkar uteslutande av trä, vilka var karakteristiska för de äldsta svenska apoteken innan dessa hade råd att inköpa sådana av porslin, vilka möjliggjorde en omsorgsfullare rengöring. Dessutom finnes några flaskor av glas, som vi må tänka oss såsom svagt grönfärgade, samt dessutom några askar och ett lamm.

Texterna på lådor, burkar, flaskor och askar utgör ej namn på läkemedel i vanlig bemärkelse, utan är i regel bibelspråk, i många fall korta sammanfattningar av sådana, i båda fallen med hänvisningar till olika ställen i såväl Gamla som Nya Testamentet.

På apoteksdisken står förutom de redan nämnda kärlden en öppen låda med kors i litet format och försedd med påskriften

Storfrot. Bokstaven f torde vara en felskrivning och benämningen skall vara Storrot, det tyska Kreuzroot, även kallad Kreuzwurz, Kreuzblume och Himmelfartsblümchen, korsrot, -blomma och den lilla himmelfärdsblomman. Moderväxten är den i sydligare länder inhemska Polygala amara L, på apoteken kallad Herba polygalae. Namnet korsrot har föranlett växtdrogens ersättning med de små korsen.

Överst på bilden står följande bibelord: The helbregda behöfwa icke läkare utan de kranke, Matth. 9: 12. Ransaker Skrifterna och the äro the som witna om mig, Joh. 5: 39. Kommer til mig i alle som arbeten och ären betungade; och jag wil wederquecka eder, Matth. 11: 28.

På hyllan därunder är anbragt, räknat från vänster: Ödmjuk, 1 Petr. 5: 5, 6. Beskedeli, Eph. 4: 27. Kiärlig, Osea 6: 6. Vänlig, Coloss. 3: 12. I den hjärtformade bilden står: Summus Medicorum medicus, den förnämste läkaren. På flaskan till höger: (Gudi) täck (elig), Rom. 15: 2. Kysk, 1 Petr. 1: 22. Rättfärdig, Ps. 37: 17, 28, 29. På flaskan längst till höger: Helig, 3 Mos. 19: 2.

På nedersta, andra, hyllan står: Nyckter, 1 Tess. 5: 6. Tacksam, 1 Tess. 5: 18. Lammet symboliserar Kristus' vård om sin hjord. På burken till höger om lammet står: Upricktig, Ps. 101: 4, 5 etc. Måttlig, 2 Petr. 1: 5, 6. Gudachtig, 1 Tim. 4: 8. Tålig, Ordspr. 3: 11. Medlidande, Es. 58: 7. Gifmild, Rom. 12: 13.

På lådfacket från vänster: Begärelse (till Gud), Es. 29: 9. Frögd, Ps. 35: 9. Ro, Ps. 133: 1.

På apoteksdiskens ask längst till vänster: Frid, Ebr. 12: 14. På burken bredvid: Tro, Habac. 2: 4. Hopp, Rom. 5: 5. På burken bakom den öppna lådan med korsen: Waksam, 1 Cor. 16: 13. På burken framför korsen: Tålmod, Ebr. 10: 36. På burken längst till höger: Beständig, Matth. 24: 13.

I den våg som Kristus håller i handen ligger i ena vågskålen en symbol för kvinnans synder och i den andra en bild av Den korsfäste. På denna bild med korset är t. o. m. begynnelsebokstäverna till Pilatus anslag anbragta: I.N.R.I. Denna vågskål väger tyngst!

På banderollen framför den hjälpsökande kvinnan anges hon säga: Min synd är stor och ganska swår och ångrar mig af hiertat. Anvisning till bibeltexten saknas i detta fallet. På plakatet fram-

för henne: Nu wel, alle i som torstig ären kommer hit til watn; och i som icke penningar hafwen kommer hit kiöper och åter: kommer hit, och kiöper utan penningar och för intet både win och miölk, Esaia 55: 1.

På lådan i apoteksdiskan står: Frid, Ebr. 12: 14.

På plakatet under kvinnan: Thet är intet helbregda på min kropp för tit hot skul: och ingen frid är i minom benom för mina synder skul, Psalm (i Psaltaren) 38: 4.

På det större plakatet står: Thy altså säger then höge och högt besitne, then ewinnerlig bor, hwilkens namn är helig: jag som bor i högdene och i helgedomenom och när them som en förkrosat och ödmiuk anda hafwa På det jag skal wederquecka the ödmiukades anda, och hela the förkrosades hierta, Esa. 57: 15.

Genom att jämföra dessa bibeltexter med det rikliga beståndet av biblar i Kungl. Biblioteket är det möjligt att fastslå när denna bild har kommit till. Texterna är icke hämtade ur de mera kända bibelupplagorna, Gustav Vasas, Gustav II Adolfs, Karl XII:s osv., utan härstamma i huvudsak från en mindre upplaga av år 1747. Detta år eller något senare har bilden framställts. Själva apoteksinredningen återigen är, helt naturligt, äldre, möjligen ända från Karl X Gustavs tid. Hans drottning, Hedvig Eleonora av Holstein-Gottorp, var intresserad av apotek och deltog vid ordnandet av ett sådant vid hälsobrunnen i Medevi. Det kan påpekas att apoteksinredningen på bilden har en viss likhet med dennas och apoteksdiskan går även på detta apotek i vinkel (G. Näsström, *Det gamla Medevi*, 1928).

Den apotekare som har givit upphov till denna bild har säkerligen varit född i Sverige och var ej en av de icke ovanliga utläningar som vid denna tid hade apotek i Sverige. Detta framgår av de sammanfattande texterna som är av en mera modern utformning än bibelns ord. Denna senare skriver t. ex. tolig där bilden har formen tålig. Apotekaren har troligen själv åstadkommit bibelcitaten och ej överlämnat detta åt en prästman. Denne skulle säkerligen genomgående använt bibelns stavning! Apotekaren har med största sannolikhet varit en berest person och har besökt kontinenten, varifrån han har tagit uppslaget med bilder av Kristus i en apotekares skepnad. De äldsta bilderna av Kristus

ansluter sig till antikens bilder av Asklepios med tveklivet skägg, den genom Thorvaldsens bildstod vår än i dag vanligaste.

Under 1400-talet började olika yrkesgrupper med anslutning till olika bibelspråk låta måla bilder i vilka Kristus framställdes såsom tillhörande deras yrkesskrå, t. ex. med anslutning till Matt. 13:e kapitel 45 vers, liknelsen om en köpman. Hittills har man funnit sådana bilder från t. ex. åren 1471, 1475 och 1491, vilka visar Kristus såsom köpman som reser omkring med häst och vagn. Dessa motiv togs upp av läkarskrået och f. n. känner man till sådana från år 1510 och senare. I dessa bilder framställdes Kristus beskådande innehållet i ett av de dåtida stora bredhalsade och kupiga uringlasen, ett mindre tacksamt motiv för bildframställning. Steget från läkarens till apotekarens yrkesutövning var icke långt, men ännu torde icke hava återfunnits någon bild av Kristus utövande apotekarens yrke som är äldre än från tiden omkring år 1600.

Den äldsta kända, som härstammade från ett slottsapotek, återfanns under slutet av 1800-talet i privat ägo. I början av 1900-talet fann professor A. Naegele i Schweiz en sådan bild i franciskanernunneklostret i Wittingen. Bilden visar Kristus med vågen i höger hand. År 1925 kunde han i *Anzeiger für schweizerische Altertumskunde* beskriva ett dussin bilder, som förutom i Schweiz hade anträffats i Württemberg, Baden, Salzburg, Tyrolen och Frankrike såväl i katolska som i protestantiska kyrkor och kapell. Dessa bilder visar en apoteksdisk med några burkar och andra apoteksutensilier samt vågen, den senare ett tacksamt motiv för att belysa utdelandet av nådegåvorna. En bild visar dessutom apoteksmorteln, det mest utmärkande redskapet för forna tiders apoteksverksamhet. Underlaget för bilderna var av mycket skiftande natur, trä, glas, linneduk osv. Tvenne var alfreskobilder på kyrkväggar. Målningarna var av varierande storlek från 125 × 100 cm och nedåt. Förutom Kreuzwurz och Dreifaltigkeitskraut, trefaldighetsört, vad vi kallar för styvmorsblomma, nämnes ögontröst, blomman från *Euphrasia officinalis*. Även nattvardskalken med hostian förekommer på en bild.

Samlingarna växte under de följande åren. Den tyske farmaci-historikern Fritz Ferchl kunde år 1949 redogöra för icke mindre

än 69 bilder, varav 37 oljemålningar, 2 glasmålningar osv. (Festschrift zum 75. Geburtstag v. Ernst Urban, Stuttgart 1949). Vid Ferchls bortgång 1953 var ytterligare ett tjugotal kända. Därefter har antalet ytterligare ökat, bl. a. med den bild som befinner sig på Nordiska museet.

Hittills kända bilder kan uppdelas i tvenne grupper. Äldst med endast våg och burkar är de från kyrkliga byggnader. Yngre är den grupp som visar verkliga apoteksinteriörer med låd- och hyllfack, samt ofta med även mera utförlig apparatur, bestående av mortlar, destillationsapparater med glasretorter och kolvar. Inom denna grupp är signaturerna utformade på ett mera konstnärligt sätt, sådana som man kan se på olika museer, bl. a. på apoteksmuseet i Petissan på Skansen.

Apotek är visserligen av mycket gammalt ursprung. Plinius Secundus nämner en herbarius vid namn, en örtsamlare och försäljare, säkerligen med någon sorts öppen försäljning. En mera sluten verksamhet omtalas i Hippokrates brev, där han anmodar en rhizotom, en rotinsamlare, att plocka örter till hans besök hos perserkungen. Exempler kan flerfaldigas. Så småningom övertog dels munkar och dels "kloka gubbar och gummor" läkeverksamheten och insamlandet och saluförandet av läkemedlen. Försäljningen växte och vi vet att kloka gubbar på 1480-talet reste omkring med häst och vagn och sålde läkemedel. För furstar och städer blev det ett angeläget ärende att få denna försäljning under kontroll och de inrättade mera allmänt apotek, satta under offentlig kontroll.

Dessa apotek hade visserligen erhållit offentliga privilegiebrev. men konkurrensen från de otaliga lokala och kringresande "kloka" var svår. För att förbättra apotekarnas ekonomi gavs dem olika slag av förmåner. I Sverige gav t. ex. drottning Kristina en apotekare rätt till tullfrihet m. m. Detta var emellertid icke en tillräcklig förmån. Allmänhetens stora respekt för religionen kände apotekarna väl till och började därför på 1600-talet, troligen ännu tidigare, tillämpa klostrens metoder att hänga bilder i sina apotek med Kristus utövande deras verksamhet. För år 1957 visas en bild av Kristus i en apotekares skepnad och Gud Fader sittande på ett moln, skådande med välbehag ned på Sonen (Ill. Apothekekerkal.

1957). Ett studium av de befintliga bilderna visar mer eller mindre omfattande detaljer från olika apotek, detaljer som allmänheten lätt kunde känna igen, bl. a. på utformningen av facken. Dessa detaljer är i många fall så iögonfallande, att man kan se hur apotekens verksamhet med tiden hade antagit en betydande omfattning.

Den svenske apotekarens bild är en av dessa som avsåg att tillvinna förtroende för hans apotek, en hjälp i konkurrensen med de "kloka", med de häxbetonade utövarna av läkeverksamhet, vilka ansågs mer eller mindre stå i satans tjänst, vara utövare av trolldom.

Den bild som Nordiska museet förvärvat är alltså en kulturhistoriskt värdefull bild, ett tillskott till museets omfattande samlingar av apoteksföremål, en början till ett välbehövligt apoteksmuseum.

EN BELLMANSBILD PÅ BJÖRNSTORP

av Brita Stjernswärd

Bellmansminnen i Skåne snubblar man ju inte precis över. På en salongsvägg på Björnstorps slott möter man emellertid helt överraskande skaldens drag i en drastisk och färgstark akvarell, 25 × 40 cm stor. Denna är signerad: "Ritadt af C. C. M. Biörnstorp d: 6 mars 95", samt har följande påskrift: "Bellmans ankomst uti de Elyseiska Fäldten. Emottages af för detta Fader Berg, Poëten Lidner, Fredman, Mollberg, Mowitz och Fader Kulckus. på andra Stranden Synes Ulla Winblad, gråtande och i diup Sorgesdrägt."

C. C. M. är den signatur, som alltid begagnades av grevinnan Christine Charlotte Mörner (f. 1760, d. 1832), gift första gången 1780 med majoren friherre Axel Thure Gyllenkrok (f. 1751, d. 1805), från 1794 innehavare av Björnstorps och från 1795 av Svenstorps fideikommiss. Axel Gyllenkroks föräldrar bebodde Svenstorp och han bosatte sig med sin maka på Björnstorp. Deras äktenskap upplöstes 1799 och följande år gifte Christine Charlotte Mörner om sig med dåvarande chefen för Skånska kavalleriregementet, sedermera generallöjtnanten friherre Bror Cederström (f. 1754, d. 1816), känd som ivrig gustavian. De bodde först på Tommarps översteboställe vid Kvidinge i Skåne och flyttade 1802 vid Cederströms utnämning till president i Krigskollegium till Stockholm samt sedan efter hans avskedstagande 1809 till Oby gård nära Alvesta.¹

"I dessa dagar voro få illustrare societeter i Stockholm än Krigspresidentens salong men, det erkännes, ej genom hans snillrika umgänge, utan genom hans musikaliska och poetiska makas", skriver P. Wieselgren.² Christine Charlotte Mörner blev mycket firad i den stockholmska societeten som den talangfulla och spirituella dam hon var. Enligt Wieselgren var hon "en bland de få,

Belshazzars ankomst uti de Elyseiska Fäldten
Christina af de alla Friderberg. Petrus Gabriel Fredman. Sällberg. K. 1795
af Thure Thulbäck. på andra handen fördes till Wästerås gräfvarn och stups löpgränd.

"Belshazzars ankomst uti de Elyseiska Fäldten." Aquarell av Christine Charlotte Möner 1795.
 Tillhör friherre Thure-Gabriel Gyllenkerok, Björnstorps.

som i Gustaf Adolfs tid hade en vitter societet omkring sig. Krigsrådet O. Åhlström förklarade henne vara denna tids fru Nordenflycht, kring vilken musici och skalder gärna samlades och där de av Å. utgivne 'Sångstycken' exequerades och approberades, förrän de utgåvos." ³ Redan 1795 hade hon kommit i kontakt med C. C. Gjörwell, som med uppskattning läst en av henne författad pjäs samt hennes kommentarer till densamma, och Olof Åhlström tryckte i sina publikationer "Musikaliskt Tidsfördrif" och "Skalde-stycken satta i musik" en del visor författade av Christine Charlotte Mörner. Bengt Hildebrand har visat, ⁴ att en del av tidens allmänt kända visor, som spreds över landet i skillingtryck, hade henne till författarinna. Hon skrev mycken vers för att roa sin familj och umgängeskrets, liksom hon också till deras nöje ritade karikatyrer och lustiga genrebilder. Hon målade någon enstaka gång i olja, men hennes produktion bestod mest av akvareller, tuschteckningar och lavingar. ⁵ Hon kallades t. o. m. till hedersledamot av Målare- och bildhuggareakademien, som Konstakademien då hette, en utnämning som även den franska konstakademien hedrade henne med samma år. ⁶ Detta givetvis för sin roll som konstens beskyddare och ej som dess utövare.

Christine Charlotte Mörner hade också anknytning till hov och stockholms societet genom sin broder, generallöjtnanten greve Hampus Mörner, den kvicke och humoristiske "Hampus Husar", hjälten i så många anekdoter. Han var mycket uppskattad vid Gustav III:s glada hov och vågade vara rolig även i Gustav IV Adolfs stela omgivning samt skrev vers och roade också Karl XIII:s hov. ⁷

Naturligtvis måste de båda versskrivande och musikaliska syskonen Mörner ha varit väl förtrogna med Bellmans dikter, långt innan Christine Charlotte blev bosatt i Stockholm och umgicks med den flitige upptecknaren av bellmansmelodierna, krigsrådet Olof Åhlström. Det finns intet belägg för att hon personligen sammanträffat med Bellman, men det är möjligt att hon gjort det. I varje fall har budet om hans död, som inträffade den 11 februari 1795, när det nådde ned till Björnstorp, inspirerat henne till att med penseln skildra skaldens tänkta mottagande på de elyseiska fälten. Om hon hade gjort ett eget porträtt av

skalden, skulle det givetvis ha gjort akvarellen i fråga bra mycket intressantare i våra ögon, men i stället har hon valt att avbilda honom efter Sergels kända vinlövsomkransade porträttmedaljong med den förnäma profilen. Graverad av J. F. Martin prydde denna Bellmansbild titelbladet till första upplagan av Fredmans epistlar och har på så sätt blivit det mest spridda porträttet av skalden. Kanske ansåg Christine Charlotte Mörner, att den bilden redan i allmänna medvetandet var inkarnationen av Bellmans person, så att hon inte kunde tänka sig honom avbildad på annat sätt.

På akvarellen har Bellman just lämnat Karons färja med tre tjocka volymer under armen. På bokryggarna står angivet att det är Fredmans epistlar, och ur båten hjälper honom fyra små änglar att avlasta lyran och ytterligare två verk: Bacchi Handbibliotek och Bacchi Ströskrifter. Några sådana verk utgav Bellman ej, men titeln kan väl syfta på hans osamlade bacchanaliska diktning. I Kexels Bacchi Handbibliotek medarbetade Bellman. Fredmans Sånger och Bacchi Tempel, som ju höra till Bellmans främsta utgivna arbeten, omnämnas egendomligt nog ej.⁸

Om konstnärinnan velat hylla skalden genom att avbilda honom i klassisk profil, så har hon däremot låtit sin burleska fantasi blomma fritt, när det gällt att återge de redan legendariska figurerna ur den bellmanska diktvärlden. Det är ett brokigt och groteskt sällskap, som välkomnar Bellman på stranden av Styx. Prydd med lagerkrans och iförd en ljusblå och vit mantel à l'antique står främst "för detta Fader Berg". Vid sidan av honom skyndar Lidner ivrigt välkomnande fram. Hans enorma näsa tävlar i kulör med klädseln: grön- och rödblommig nattrock, gröna byxor och blå strumpor. Bakom Fader Berg synas förmodligen Fredman och Mollberg och längst till höger stå Mowitz och Fader Kulckus.

I bakgrunden till vänster skrida värdiga gestalter i fotsida mantlar i de saliga lunderna. Om figuren i svart och vitt längst till höger har konstnärinnan i underskriften meddelat, att det är Ulla Winblad i djup sorgdräkt. Hennes pose liknar de avbildningar man känner av samtida aktriser i tragiska roller.

På baksidan av den inramade akvarellen står antecknat med

bläck: "Alfred W:son Gyllenkrok till Axel W:son Gyllenkrok." Dessa voro båda sonsonssöner till Christine Charlotte Mörner och den sistnämndes son, översten friherre Axel Gyllenkrok, som avled 1946 i Stockholm, hade testamenterat akvarellen till sin släkting friherre Thure-Gabriel Gyllenkrok, den nuvarande innehavaren av Björnstorp. På så sätt har Christine Charlotte Mörners Bellmansbild återbördats till det ställe där den tillkommit.

¹ Bengt Hildebrand, *Den gamla Oby-släktkretsen och dess minnen*, i *Värendsbygder* 1941. Jfr även Hildebrands artikel Cederström, Ch. Ch., i *Svenskt Biografiskt Lexikon*, del 8, s. 135 ff.

² *Svenskt Biografiskt Lexikon*, ny följd (1859—60), s. 99.

³ *Biographiskt Lexicon*, 9 (1843), s. 270 f.

⁴ Bengt Hildebrand, a. a., s. 89 f.

⁵ Över 300 teckningar och akvareller finnas bevarade i bl. a. tre "ritböcker". Den ena, illustrerande hundra olika ordspråk, äges jämte en annan med karikatyrer och genrebilder samt en kortlek med små akvareller, av friherre Thure-Gabriel Gyllenkrok, Björnstorp; den tredje, som mest innehåller karikatyrer, tillhör professor Bengt Hildebrand, Stockholm. En andra ordspråksbok, som funnits i familjen von Blixen-Fineckes ägo på Näsbyholm i Skåne, gick troligen förlorad vid en eldsvåda där 1955.

⁶ *Svenskt Konstnärslexikon I* (1952), s. 297.

⁷ *Biographiskt Lexicon*, 9 (1843), s. 261 ff.

⁸ För dessa påpekanden tackar jag docent Olof Byström.

EN ABC-BOK MED SILVERPÄRMAR

av Bengt Bengtsson

Nordiska museet förvärvade 1925 ett bokband av drivet och ciselerat silver, omslutande en ABC-bok, försedd med en speciellt tryckt dedikationssida, varav framgår, att boken var en gåva 1708 till Carl Johansson Falck. På försättsbladet står antecknat, att boken varit en faddergåva till Carl.

Carl Johansson Falck var son till handelsmannen och bryggare-åldermannen Johan Johansson Falck och hans hustru Maria Hentzig, bosatta i Katarina församling, där även sonen föddes. Inskriften i boken om att den varit en faddergåva föranleder oss att undersöka, vilka som stått fadder vid dopet. En kort undersökning avslöjar, att ingen av de tre faddrarna befunnit sig i sådana ekonomiska omständigheter, att de kunnat ha råd till en så påkostad gåva. Komministern i Karatina Erik Molstadius avled 1710 utan att efterlämna några tillgångar. Hökaren Mats Michelsons ekonomiska ställning synes inte ha varit god, åtminstone att döma av bouppteckningen efter hans hustru, som avled 1705, där tillgångarna betydligt underskred skulderna, bland vilka märktes en skuld till Johan Falck på 3 200 daler. Den tredje faddern, hustru Anna Brigitta Köster, var gift med en bagare Jurgen Köster, som avled 1706, likaså med större skulder (han var skyldig Johan Falck 200 daler!) än tillgångar.

Någon faddergåva i vanlig mening kan boken alltså näppeligen ha varit; det förfلöt ju också tre år mellan dop och överlämnande. Ett försök att koppla samman familjen Falck med någon guldsmed — vilket kunde göra en så förnäm gåva tänkbar — har misslyckats. Hur Carl Johansson Falck fått sin fina silverbok får alltså tills vidare betraktas som en gåta.

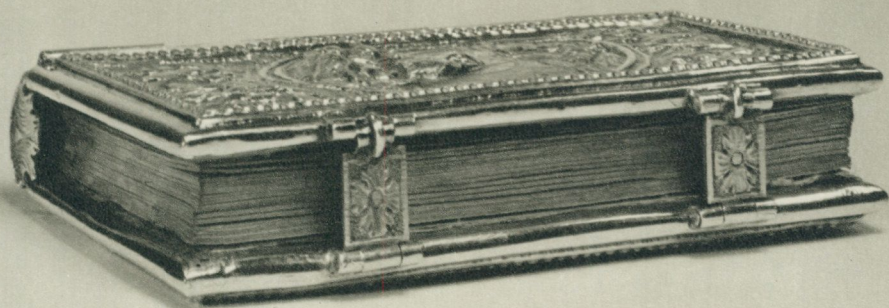
Faddergåva eller ej, det var en ovanligt gentil present, den treåriga gossen fick. Bandet består av två rikt ornamenterade

pärmar av silver, falsade kring bokens egentliga pärmar och med charnér fästade vid en styv rygg. På frampärmen ses en framställning i relief av stallet i Betlehem, med Maria, barnet och Josef, därtill djur och tillbedjande herdar. Över och under den med en slät list omramade figurreliefen ringla sig akantusrankor. Bakpärmens utformning är kongruent med frampärmens, men figurscenen återger här Jesu dop. Ryggen är uppdelad i rutor, prydda med graveerade akantusrosetter av samma slag som på knäppreglarna.

Silverarbetet är av hög klass. Figurerna och ornamenten är formade av en skicklig ciselör och kompositionen är väl balanserad, med hänsyn tagen till bokens obetydliga format (pärmens mått är $16,7 \times 6,2$ cm). En jämförelse med likartat dekorerade silverpjäser från 1700-talets första decennium gör det troligt, att silverpärmarna tillverkats någon gång 1705—1708.

Vem har tillverkat och ciselerat pärmarna? Ett säkert svar på denna fråga går inte att ge, eftersom tillverkningsstämplar saknas. Är den tillverkad i Stockholm, eller över huvud taget i Sverige? Här måste man nöja sig med förmodanden. Svenska silverband från barocken är så fåtaliga, att jämförelsematerial praktiskt taget saknas. Även i det övriga Europa synas dylika band höra till de verkliga rariteterna. I regel saknas alla orts- och tillverkarstämplar.

En stilanalys, som medfört granskning av samtida stockholmsguldsmeders arbeten, gör det sannolikt att boken tillverkats i Stockholm eller i varje fall i Sverige. Peter eller Christian Henning, Johan Nützel, Abraham Trautzell, Johan Schenk, Johan Wilhelm Helleday, Johan Lund, vem som helst av dessa och flera guldsmeder kunde tänkas ha tillverkat pärmen. Boken är tryckt i Stockholm och med tanke på det tekniska samarbete, som måste ha ägt rum mellan bokbindare och guldsmed, måste man i detta fall dra den slutsatsen, att dessa båda yrkesutövare befunnit sig i Stockholm.

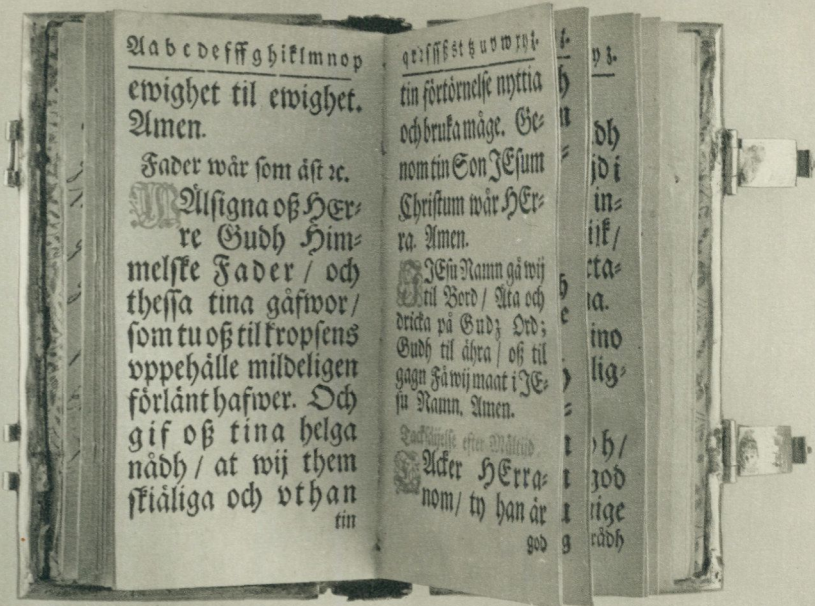
Carl Johansson Falcks ABC-bok. Rygg- och snittsida.

ABC-bokens frampärm med cislerad framställning av den heliga familjen.

Bakpärmen med Kristi dop.

Uppslag ur ABC-boken. Överst avsnitt med bordsböner, nedtill den i rött tryckta tuppen.

SVINDERSVIK

av Einar Almgren

En lördagskväll på våren 1883 kom en av farfars och farmors jungfrur med brev till min mor i vårt hem Hornsgatan 40: "På söndag äro alla barnen välkomna till Svinders." Kl. 9 voro vi samlade på fabriksgården Götgatan 26. Den lilla fontänen, en liten havfrue av gjutjärn, Bolinders,¹ plaskade så trevligt under de två popplarna. Ett litet fint duggregn hade just friskat upp så att kullerstenarna på gården blänkte gredelina och lätt brunröda. Luftent lätt och sval. Kusken Anderson med yvigt gråsprängt skägg höll just på att spanna för de vita Percheronhästarna Bonden och Greven. Dessa kraftiga hästar, härligt rundade former, svansar som vida kjolar, ända ned. Hovarna hade just Anderson penslat med en blandning av råvaselin, grävlingssister och kimrök. I svart rock, mörka knappar, stormhatt med solfjädersrosett, lättade han fotsacken, besteg kuskbocken, fattade tyglarna och sin mässingsbandade piska. Långsamt gungade ekipaget fram till den stora träporten vid Repslagaregatan, där "Karin i Porten" stod redo att öppna, sedan ungherrskapet tagit plats i den rymliga kaleschen, klädd med ljusgrå manchester. Därinne kändes en litet instängd men angenäm doft. Karin neg. Ekipaget skrittade ut. Bonden och Greven travade ned genom Tjärhovsgatan. Över och bakom planken blommade ymnigt fruktträden. Ut genom Danvikskrokar. Den dammigt ljusa vägen följde bergsidorna, vassvikarna i Hammarby sjö gingo ända fram. Sävsångarna sjöngo här om kvällarna. Allt doftade.

Så kommo vi då så småningom ned till svalkan och vitsippmattorna i Svindersvik, hälsade av bofink och flugsnappare. De äldre kommo sedan ut med ångslupen från Räntmästaretrappan—Dockan—Finnboda slip—Gäddviken—Svindersvik. På våren lågo i

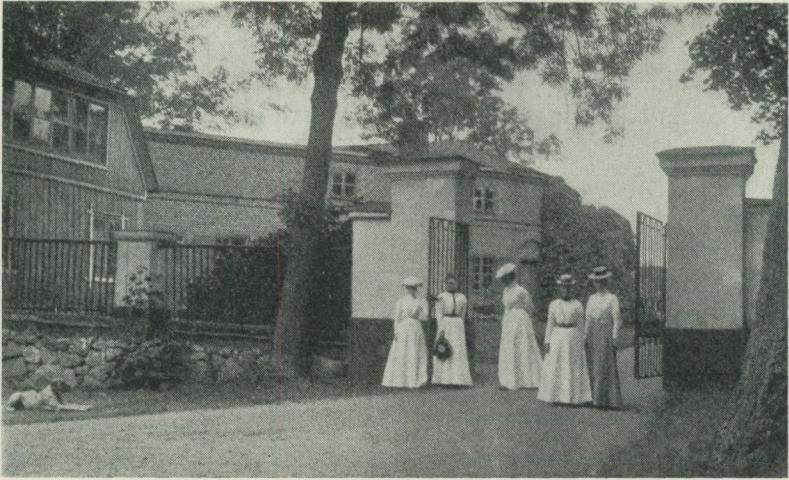
¹ I sin älskliga gratie och goda teckning. Är det Molin?

Familjegrupp utanför huvudbyggnaden. T. v. står sedermera professor Oscar Almgren, Lissy Almgren och Dora Almgren. Flickorna framför trappan är Agnes och Hanna Almgren. På trappavsatsen fru Hanna Almgren, f. Wasenius, fru Louise Almgren, f. Schmidt samt fru Wasenius.

dubbla rader skepp, ofta fullriggare, till ankars från Räntmästaretrappan till magasinsbolaget. Ängsluparna gingo tätt under bogspröten, stagade med fin vit kätting. Galjonsbilderna imponerade alltid. Jag minns en vit ängels ansikte riktat uppåt, slutna handflator, enkelt, rent. Neptun med treudd, väldigt skägg, strängt minspel. Kaptenen i vegamössa med guldsnodd ringde i sin klocka före avfärd. Stopp och back beordrade han talande genom mäsingsröret till maskinisten. Framåt full fart. Hans ansikte hade en rödgredelin färgton. Hakan pryddes av ett kraftigt brunrött skägg, alldeles som en hornsugga.

Farfar, grundare av sidenfabrikfirman K. A. Almgren, riksdagsman, initiativtagare till Stockholms köpmannaförening, minnes jag som en axelbred, vithårig man. Bredbrättad mjuk svart hatt. Farmor en blid behaglig dam. Te med mjölk, kakor med kanel. Sillsalat med rödbetor och tjock grädde. Baseler leckerli,

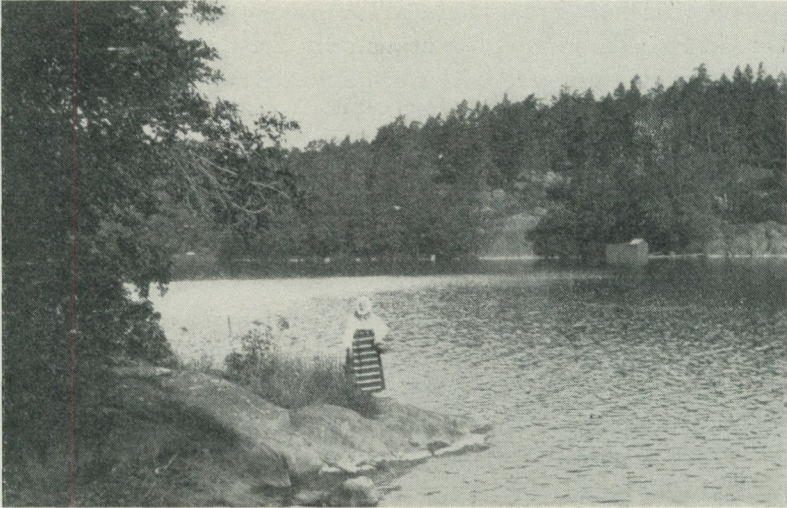
Vid Svindersviks grindar. Fr. v. Elisabeth, Hanna, Agnes och Dora Almgren samt fru Anna Almquist, f. Almgren.

en sorts pepparkakor från Schweiz. Körsbärs-, svart och röd vinbärssaft voro stabilt återkommande läckerheter. På min femårsdag fick jag äran att följa farfar att mata pekingankorna. Lankerna! ropade han, försedd med en silverkorg med vetebröd. Vi lekte dunk. Här funnos runt stallplanen underbara gömställen och mot kvällen vid hemfärden hade vi alltid buketter av vårlök och blåsippor; på försommaren fingo vi från drivhuset smaka de härliga persikorna.

På Svindersvik voro nu om somrarna anställda Mäster (trädgårdsmästaren) och kusken Rydén. Denne skötte de svarta hästarna Björn och Fritjof, dock ingalunda så sköna som Bonden och Greven. Mäster hade egen villa och tomt strax utanför grinden, Rydén var gift och tjänstgjorde då och då om kvällarna som tullvaktmästare i Stadsgården. Kullorna Karin och Greta från Rättvik kommo varje sommar. En årsanställd trädgårdspojke. Överdirektören vid SJ, ledamot av riksdagens 1:a kammare, Fredrik Almgren bebodde stora huset med finskfödd fru Hanna Wasenius. Döttrarna Dora och Hanna, friska, sunda, robusta,

kraftiga. En skämtare talade om Doriska och Joniska pelare! De voro styva i skolan. Något utpräglat gediget hade båda. Dora vänligt blid. Hanna en smula sturskt framåt. Därtill två trotjänarinnor som båda fingo guldmedaljer vid tidens fullbordan. Grosshandlare Oscar Almgren, som efter sin fars död var chef för firman, mångårig riksdagsman och kommunalman. Ordförande i Stockholms köpmannaförening till sin död, tog han initiativet till bildandet av Stockholms handelskammare, bodde i villan Kullen längst åt väster emot Skatberget. Den byggdes någon gång på 70-talet. De hade i sin tjänst Linds Stina från Rättvik och en jungfru till. Sålunda var på Svindersvik mycket folk anställda. Efter arbetstid syntes de aldrig! Linds Stina kom som 15-åring i farfars tjänst, stannade efter hans död hos sonen Oscar, tills hon vid 70 års ålder for hem till Rättvik, där hon slutade sina dagar. Stina var axelbred och högre, hade bred panna, en blick som björnen, men ljusblå, klokt iakttagande. Mycket självständig och lugn gjorde hon alltid ett behagligt intryck. Jag minnes ju henne från hennes äldre dar. Vid större bjudningar var hon praktfull i sin rättviksdräkt med gammalt familjesilver, vita band i håret, mössa med röda bollar, skinande vita ärmar, röda strumpor, breda skor med mäsingsspännen samt utomordentligt små klackar. Gedigen, älsklig och kraftfull hjälpte hon de gamla ordensprydda herrarna med ytterrockar och pälsar. De fina gamla herrarnas älskvärt vänliga överlägsenhet. Men Stina: "Er små gossar har jag ju nästan alla torkat i stjärten." På en marknad i Dalarna lär K. A. A. upptäckt den härliga 15-åringen för att omedelbart taga henne med hem. Lätt är att inse hans glädje, när han på söndagsmorgonen pinglade med sin lilla silverklocka. Morgonkaffe! Vips stod Stina där i dörren vänlig, proper och glad med brickan. Min syster Anna (f. 1870) berättade mig huruledes hon hörde farmor en gång dämpat ropa: "Den där förbaskade kullan i köket tror visst hon kan göra som hon vill." Tiden går!

Hos farbror Oscar och Louise Schmidt bodde hennes brorson Carl Schmidt, som i slutet på 90-talet studerade på Tekniska högskolan och Petissan vid Drottninggatan. Calle blev sedan chef för Vattenbyggnadsbyrån, ledande stora företag i Persien, Kina, Indien och Ryssland. Han var utrustad med ett särdeles gott hu-

Rättröiskullan Linds Stina vid stranden.

vud. En god kamrat. Lätt skeptisk, ironisk med komik, glatt skämtsam, snabb och djärv. Han skötte sina studier perfekt. Calle gillade Stina och hon honom. Vid denna tid på gränsen till 1900-talet söps i Stockholm förfärligt. Punsch! Häruti stodo som första män Farmaceuterna. De voro berömda. Som tvåor kommo Teknologer och Militärer. Carl S. var en av dem, men solid i Studium. Farbror Oscar var en väldig mentor men rättskaffens och hjälpsam, jätteambition. Kunnig och grundlig fordrade han mycket av sig själv — och av andra — medförande oerhörd respekt, men ingen fantasi. Där satt felet. I hög grad aktad, ja beundrad av så gott som alla var han nog egentligen något tråkigt. Det stod något tråkigt vid den ståtliga personen. Bristen på fantasi gjorde honom misstänksam. Skulle en resa företagas eller så, var det ingen som visste något därom förrän de svarta hästarna spändes för. Hans barn Oscar (arkeologen), Elisabeth liksom Lissy och Agnes höllos i så strama tyglar, att jag bävade jämt under de fem somrar jag bodde på Svindersvik i de små rummen i paviljongen, där Claes Grills säng nu står. Utsikten över trädgården. Lindarna klipptes vart tredje år. Hur härliga voro söndagsmorgnarna där!

Louise Schmidt, Frun, modern, Tant Louise, var sin make mycket lik. Hon såg mycket bra ut, hon var sirlig och fint beräknad i sitt sätt. Hon var precis. Klar och uppmärksam, rättvis och omständlig men kylig. Fin och nätt. Hon var proper som kristall. Hur hade Calle Schmidt det nu i denna miljö? Han tog det lugnt. Väl vetande välskötta studier är makt. Han följde noga principen och gjorde som han ville tillsammans med Fritz Egnell, Welamsund. Dessa två seglade i kuttern "Vi två" som ägdes av Egnell.

En sommarkväll satt jag i farbror Oscars rum och försökte studiet av Cornelius Nepos. Snett bredvid mig stod hans gedigna chiffonier. Något av asket hade nog Oscar Mauritz. En njutning älskade han. Cigarrer av högsta kvalitet — Flor de Hijo. Calle Schmidt smög sig in. Med ett leende öppnade han klaffen, som därvid avgav ett suckande och lätt visslande ljud. Där inne stodo på parad doftande lådor. Doften av Havanna i lådor av cederträ med etikettporträtter, ymniga rader av guldmedaljer. Calle valde med omsorg. Endast det bästa är gott nog. Allt detta visste Oscar Mauritz men blundade. Kunskap är makt! Fritz Egnell väntade på Hasselbacken. Vid ostlig vind tonade därifrån Svea gardes musikcorps prestationer på ett lockande sätt över Svinders. Dit styrde nu Carl sina steg.

Men framemot våren det år Calle skulle göra slutprestationen började dock hans hy anta en något blek färgton; undra på det. Tant Louise älskade Calle, han var omtyckt av alla. "Oscar, det här kan ju ej få fortsätta. Alla hans examina. Blek kommer han hem alldeles för sent. Varje lördag, ja jämt." De båda gamla beslöt nu kontroll. Tillsammans sutto de och läste högt till vid pass elva. Sedan de bett en bön och han läst "Eller finner du mig Herre, lika syndig kanske värre", togo de den stora fotogenlampan och fyllde den till kluck, den lampa som skulle lysa för Calle och vilken han borde släcka. Under sparvars kvitter och talgoxars sång kom Calle hem den ljusa vårsöndagsmorgonen seende allt mycket ljusst. Han såg helheten. Det väsentliga. Hängde upp rocken och studentmössan. Glömde totalt lampan. Vem var nu först uppe på söndagsmorgonen? Jo Linds Stina. Det första hon såg var lampans flämtande. Det andra genom dörrspringan: bleka Calle på kudden. Såsom självklart fattade hon genast lampan. Blåste

"Kullen."

ut, fyllde på ända upp och ställde den åter på sin plats, fortsatte sedan sin tidiga rond.

Uti Paviljongen i de små rummen, övre våningen mot öster hade Oscar Arkeologen sin studiekammare så utomordentligt angenäm. Absolut fjärran från all världens bråk och krångel. Här gjordes naturligtvis stora gedigna framsteg. Oscar utmärkte sig redan som pojke i skolan. Härliga betyg varom jag ofta hörde talas. På 80-talet utgavs på Svinders tidningen Gissa. Oscar Redaktör. Fyndiga saker. En hektograferad produkt. Rebus. Oscar var en karaktär, fast, omutlig, vänlig och hjälpsam. Jag minns jag kom upp till honom en gång för att få en förklaring i en latinsk text i den lilla sköna studiekammaren. Han avbröt genast sitt ar-

bete och hjärtligt gav han fina förklaringar. Han kunde dock ibland verka en smula komisk. En gång när vi alla kommo ut, störtade han emot oss med stor entusiasm ropande: "Go dag Anna och Ellen, när ska ni fara?" Liksom han senare i Uppsala på något möte ondgjorde sig över det då modernt vordna Hej! Hej! och på allvar föreslog Hell. Han åtnjöt allmän och stor respekt för den stora gedigenheten, som var honom egen. Och blygsamheten. Klok och lugn som han var kunde han också säga ifrån så det tog. Han skrev fin, fyndig och intelligent vers. Då vi som ofta uti paviljongen hade gissningslekar och sådant där var han allas totala överman. Oscar, Calle S. och Agnes bedrevo länge astronomiska studier. Kunnigheten var säkert fullgod. Hedern satt i högsätet. Det goda, det solida. Man mådde väl i hans sällskap, trots den något tryckande precisionen. Hell, jag tackar Oscar!

Då vi hade danser och källkpartier, var Oscar dock något klen men fotvandringar, där var han fin. Hur härligt då med Oscar Almgrens kolossala kunnande! Till sist ett världsnamn inom arkeologin. Hans syster Elisabeth gick precis i samma stil. Bettan satt och målade porslin på verandan på Kullen. Nog såg jag ett helt dussin koppar och fat, smakfullt i färg, välbalanserat, graciöst. Dock utan någon som helst personlig snärt. Men ändå tip top. Hennes sätt att vara, det mest älskliga och behagliga, kunnig i kulturspråken, förstående vaken var hon en värdinna av högsta rang och trots det precisa var Bettan betagande.

Om kvällarna på Svinders. Överdirektören ensam på aftonpromenad. Han var en man med fantasi, musikalisk, 2:a fiol i Mazerska kvartetten, fint bildad följde han de litterära händelserna i utlandet. Elegant med manlig ståt skred han fram. Han hade spanskt rör med Tula-knopp. Detta ryska silver med djup ultramarin i dekoren. Hans tobak Turc f. f. förvarade han i en dosa av samma härliga metall, där inne låg överst den lilla silkespappersboken, att rulla. Detta hade han drivit till fulländning. Käppknoppen. Öppnandet av dosans lock. Uttagandet av ett blad ur lilla boken. Rullandet av den härliga tobaken, så doftrik, upplyftandet av alltsammans till tungspetsen, som syntes ett ögonblick. Utjämnandet och sist silverdosans försvinnande i fickan, pincenéén föll. Färdigt. I sanning, Överdirektören var charmant i

Promenad i trädgården. Fr. v. Hanna, Lissy, Dora och Elisabeth Almgren, fru Hanna Almgren, f. Wasenius samt överdirektör Fredrik Almgren.

sin ultrafina grå kostym. Hans hustrus Mozarttoner klingade i svalkan över terrassen.

Mycket såg jag och mycket hörde jag talas om Svinders. En söndag hade farfar besök av Carl XV. "Ja, nu skall jag allt bjuda Majestätet på cognac. Det önskar han nog." O, ve, alla buteljer tömda. "Ropa på mästern. Spring till Nackanäs världshus. Köp den yppersta som kan uppbringas." Mästern sprang. K. A. A. hade i salongen en klocka som när speldosmusiken klingade under väldig glaskupa även hade att uppvisa ett skepp gungande på böljan blå. Calle och hans värd pysslade länge med detta. Svettiga mästern slank in i köket. Konjak kom och cigarrerna. Situationen var räddad.

En sommarkväll kom Hans Majestät Konung Oscar II ut till Svindersvik. Bredvid honom satt i den magnifika öppna

Överdirektör Fredrik Almgren tar ett skämtsamt farväl av hönsgården före resan in till staden.

droskan, förspänd med två gedigna mörkbruna hannoveraner, kusk och betjänt i "trekantiga hattar", blått och silver. Hovintendenten Böttiger, även han högre och ståtlig. Fredrik och Oscar Almgren togo emot i stora entrén. Fyra ståtliga svenskar skredo långsamt och förnämt genom trädgården, nyss krattad, då och då utbytande älskvärda artigheter. Kommo sakta upp för trapporna och försvunno så in i Hårlemans lilla trevliga malmgård. Musiken från Hasselbacken tonade över det hela i den stilla sommarkvällen. Så småningom syntes de åter på terrassen nu med värdinnan, den lilla nätta finskan. Behagligt sakta gjordes besök i Paviljongens dunkla svalka och gustavianska doft. Sakta, ganska

likt gamla kineser skred nu sällskapet upp genom allén till "Kullen", där doften från rosorna ångade milt. Utsikten utåt segelleden i pärlemorskimmer. Nedanför allén väntade ekipaget stilla i den djupa skuggan framför grindarna. Julikvällens dunkelt skimrande guld i den mörkt gröna svalkan. Den lilla gruppen stod nu samlad vid ekipaget. Stilla artigheter. Konungen tackar och tillsammans med Böttiger tager han plats, vinkar älskligt. Herrar och damer buga. Hästarna lyfta svansar. Lätt trav. Majestätet reser hem från Hårleman till Tessin.

Men i vardagslag, då båtturerna ej stämde, kunde man fara till Finnboda slip, gina över varvets sotsvarta mark förbi rostiga propellrar namnade med pensel. Delar av master och rår. Dubbelskurna taljor och block, för att gå över Skatberget ned till Gäddviksstranden. Där låg en stor vit sten. Den var omtyckt. Heta sommarkvarer såg man ofta från Svinders en alldeles naken karl komma fram ur den djupblå alskuggan att taga sig ett dopp. Emellertid man steg ut på stenen och ropade ett långdraget båt. Vips kom Karin eller Greta, men när överdirektörens sonora stämma klang över vattnet, då blev det fart på mäster, han sprang av alla krafter. Årtullarna gnisslade och small, vattnet porlade kring den flatbottnade vita ekans svarta stäv och Fredrik kunde lätt och bekvämt stiga i land på klappbryggan.

I september 1894 rustades till stor bröllopsfest. Den var grandios. Vid Logårdstrappan låg ångaren Lärkan att taga ombord gästerna. Gardesmusiken, samlad på däck. Damernas glans. Deras långa klänningar. Augusta Lundins bästa. Volanger, boor, väldiga hattar, långa vita handskar. Uniformernas och ordnarnas prakt. Blågula tofsar, vita hjälmbuskar. Upplands dragoners väldiga empirehjälmor, vita vapenrockar. Svart och guld, kraftiga pampor. Kuskar skyltrade med sina piskor. Landäerna på tysta gumringade hjul. Hästarnas små pinglor. Alla ombord. Stopp och back. Framåt, full fart. Med svart stenkolsrök ångar L ä r k a n flaggpyrd ut på Strömmen, glider ytterst sakta under musikens toner genom Hästholsundet fram till Svindersviks ångbåtsbrygga.

I paviljongens marmorspis flammor väldig brasa. Den stora ljuskronan skimrar festligt. Musiken stämmer upp, vals, polka,

schottis och française. Stor buffé. Sköna viner. Punsch. Stor soupé i Stora husets matsal i "Kullens" matsal och glasveranda. I paviljongens smårum för ungdomen. Mycket vin, O, jag fick mitt första rus, glatt och härligt. Sen blev det åter dans. Det tog visst aldrig slut.

BORGERLIG MÖBLERING I STOCKHOLM PÅ 1600-TALET

av Marianne Olsson

Under det århundrade då Sverige blev en stormakt intresserade sig många tecknare för att avbilda Stockholms bebyggelse. Men de försummade sorgligt nog att använda ritblock och penna när de vistades inomhus. Det finns alltså inga samtida interiörbilder som kan visa oss 1600-talets borgerliga möblering. Eftersom dessutom bevarade möbler från den miljön är sällsynta, är vi hänvisade till skriftliga källor för att få en uppfattning om stockholmsborgarnas hem under den tiden.

Till de givande dokumenten kan den tålmodige räkna domböckerna, där bostadsskicket ibland avspeglas i protokollen över tjuvnad och hemfridsbrott. Men det lättaste sättet att få en viss överblick är utan tvivel att studera dåtida bouppteckningar.

Jag har i detta syfte sökt mig till Stockholms stadsarkiv och försökt fördela mina undersökningar så rättvist som möjligt mellan olika inkomstgrupper. Före 1667 är materialet mycket sporadiskt. Mellan 1667 och 1690 har jag ur det första bandet för sju olika år excerperat alla bouppteckningarna under januari månad och läst igenom och gjort kortare anteckningar ur de övriga. På detta sätt har jag fått ett material som fördelar sig slumpmässigt mellan inkomstgrupper och stadsdelar. En del stickprov i ytterligare bouppteckningsband har visat, att de insamlade anteckningarna kan anses utgöra en rättvis norm.

Av de undersökta bohagen tillhör ungefär hälften gårdsägare utanför stadens centrum, med boningshusen i regel av trä, en fjärdedel tillhör stenhusägare, främst på Stadsholmen, och resten är antecknad efter folk som saknar uppgift om fast egendom och väl i många fall är hyresgäster hos husägarna.

Först något om de olika bostadstyperna. På Stadsholmen och trakterna närmast den var husen tidigt uppförda av sten, ofta i fyra våningar och vind. Varje boningshus disponerades i regel av en enda familj, tjänarna inräknade. Eftersom det var kostsamt

och besvärligt att hålla varmt i flera rum med hjälp av de vedslukande och dragiga öppna spisarna, samlades ofta hela hushållet till både måltider och sömn i vardagsrummet, "stugan". Fester och umgängesliv försiggick däremot i "storstugan" eller "salen" en trappa upp. Så var fallet i västerås-biskopen Johannes Rudbeckius' hus vid Anders Siggessons gränd på 1630-talet: "Vardagsstugan" i bottenvåningen var enkelt inredd med hyllor runt väggarna och en stolpsäng av ek. "Storstugan" i nästa våning var däremot mera påkostad och hade målade panel på väggar och tak, spis med omfattning av huggen sten samt målade fönsterrutor.

Under århundradets lopp infördes emellertid de bränslebesparande och värmande kakelugnarna, något som bidrog till att minska den frivilliga trångboddheten. Därmed kunde, som fallet var i Storkyrkans kyrkoherdebostad på 1680-talet, man, hustru och barn bo i sal och kamrar en trappa upp, medan gäster förmodligen inbjöds både till bostadsvåningen och tredje våningen. Tjänstefolket fick hålla till i kamrarna på fjärde våningen och i bottenvåningens "stuga" och "bagarstuga".

En mindre representativ bostad, t. ex. något av de tvåvåningshus som Storkyrkans kapellaner bebodde vid samma tid, kunde bestå av ett litet kök och en vardagsstuga med spis, bakugn och himmelssäng i bottenvåningen samt en stuga och en kammare en trappa upp.

I stenhusen på Stadsholmen försökte man dessutom, för att spara på den dyrbara tomtmarken, samla så många utrymmen som möjligt inom samma väggar. På vinden inrättade man t. ex. ett visthus och kanske också ett hönshus, och i bottenvåningen lades en bagarstuga.

Utänför stadens centrum, på malmarna och i "förstäderna", behöll bebyggelsen länge en ganska lantlig prägel, med många timrade trähus samlade till större och mindre gårdar. Ett gott exempel ger en gård på västra Norrmalm, som inventerades år 1654. Den var tydligen uppdelad i mangård och fägård. Mangården innehöll ett boningshus i två våningar, badstuga, brygg-hus, pump, en bod vid porten och en liten bod mellan badstugan och brygg-huset. I fägården fanns svinhus, fähus, stall, källare, kölna, en bod vid kölnan, en liten ölbod och en dubbelport. I

jämförelse med gårdens övriga utrymmen är boningsrummen fåtaliga och består av en vardagsstuga och två kammare.

Många gårdsägare nöjde sig med en stuga och en kammare. Det finns visserligen exempel på att en manbyggning på malarna kunde innehålla två stugor i bottenvåningen och två nattstugor i den övre, såsom hos vinskänken Abraham Slickert år 1647 och i kapten Esbiörn Bengtsson Stallknechts gård på Ladugårdslandet tjugo år senare. Men förmodligen har den mindre välbärgade delen av stadens befolkning under vinterhalvåret trängt ihop sig så många som möjligt i närheten av vardagsstugans spis. I gengäld lockade sommarvärmen dem säkerligen att sova i nattstugor och oeldade kammare på vindar och bodloft, liksom man gjort på landet ända in i nutiden.

Hur skall man nu tänka sig att stockholmare på 1600-talet möblerade sin bostad? Detta hänger givetvis ihop med ägarens ekonomiska resurser. I den lägsta inkomstgruppen befinner sig t. ex. tjärvräkaren Erik Hindersson, som äger en gård vid Katarina kyrkogata. Här antecknar boutredningsmännen år 1677 endast tre kistor, ett bord och en fällbänk, och inga andra sängkläder än dem som barnen använde och som "bestodo af gamla Paltor".

Boet efter stadens båtsman Hans Persson Lustig i en gård vid Jungfrugatan på Ladugårdslandet innehåller 1668 följande möbler: ett bord, två stolar, en bänk, en fällbänk, ett hörnskåp och en trasig spegel. Till bänkarna hör två dynor och ett bänktäcke. Liknande torftiga möblemang möter vi bl. a. hos sådana yrkesutövare som åkare, järnbärare, sågare och sillpackare. Frånvaron av sängar i de citerade bohagen kan förklaras dels av att fällbänken gjorde tjänst som säng, dels av att bostaden möjligen innehållit någon väggfast säng, som inte räknats till lösöret.

Söker vi oss en smula uppåt på inkomstskalan kan vi besöka Mikael Skeppares gård på Ladugårdslandet. Boningsrummen består här av en stuga och en kammare och möblemanget utgörs av två sängar med pallar framför, tre bänkar och en fällbänk, två bord med två stolar framför det ena, ett skåp, en vagga, en kista av furu och en av ek, samt två speglar med förgyllda ramar och några böcker. Därtill kommer den textila inredningen: 16

alnar grönt tyg att hänga på väggen och lägga på borden, gröna sparlakan (omhängen) kring sängarna, klädsel till barnvaggan och en bänkdyna.

Trots att några stolar, ofta klädda med rött skinn, är en vanlig post i bouppteckningarna efter köttmånglare, hökare och diverse hantverkare i ungefär samma situation av ekonomisk trygghet utan överflöd, finns dock ännu under 1600-talets senare hälft exempel på hem alldeles utan stolar. Jakob Eskilsson köttmånglares änka efterlämnar åt sina minderåriga barn år 1667 en gård på Söder med åtta kistor, två skåp, ett ekbord som kan dras ut, en gul furusäng med skåp, svart krans och grönt omhänge, samt tre fållbänkar, fem bänkdynor och trettio bänkkäden. Mängden av bänkkäden talar för att gården kan ha varit inredd med så många väggfasta bänkar, att man inte haft behov av stolar.

En ganska typisk lågborgerlig inredning beskrivs i den kombinerade vardags- ochorstugan i en gård på västra Norrmalm 1654. Stugan har dekorativa målningar på väggar och tak och flera väggfasta möbler. Till dessa hör två väggfasta bänkar framme i stugan med pallar framför, två bänkar vid dörren, en grön inbyggd säng med två gröna hyllor omkring, en handkläsrulle (för en långhandduk) vid dörren och en grön kappstol (ett slags klädhängare). Rummet innehåller dessutom en öppen spis och en bakugn, ett ekbord med svarvade ben och pall omkring, ett grönt skåp med två dörrar samt en fållbänk med pall under och omslagbart ryggstöd.

I denna beskrivning framträder särskilt tydligt, hur den gröna färgen ibland kan dominera i de enklare borgarhemmen. Eljest bygger inredningens färgskala oftast på de ofärgade ek- eller furumöblerna, med ett enstaka skåp eller en säng målad i grönt, en svart kista, gröna sparlakan och brokiga bänkdynor samt röda skinnstolar.

Till samma inkomstgrupp som de ovan nämnda småborgarna hör en del sådana yrkesmän som skrivare och kamrerer. Trots att deras ekonomiska resurser inte överstiger den förut omtalade Jakob köttmånglares, bär deras möblering tydliga spår av att försöka efterlikna den som förekom i förnämre kretsar. Bouppteckningen efter amiralitetskamreren Olof Persson Lindeblads

Vermeer van Delfts Vinprovet får i brist på samtida svenska bilder illustrera en del av de för 1600-talets stockholmska borgarhem typiska inredningsdetaljerna, t. ex. det målade glasfönstret och de lösa kuddarna på bänk och stolar. Frånvaron av mattor och gardiner framgår också tydligt av bilden. Golvets dekorativa rutor motsvaras i svenska förhållanden av bräder eller grå kalkstensplattor.

hustru upptar bl. a. ett ekskåp inlagt med valnötsträ, en linnepress, tolv stolar med rött läder, ett valnötsschatull, en spegel, ett urverk och tjugotre tavlor, skilderier och konterfejer.

En man vars bohag inte heller kan bedömas efter hans inkomster är fäktmästaren Hans Jakob Itzstein, död 1678. Dennes förmodligen rörliga liv återspeglas i bouppteckningens fyra koffertar och fyra stora landkartor. Hans intressen för en ståndsmässig inredning spåras i sådana detaljer som tre gröna fönstergardiner (en ännu mycket sällsynt inredningsdetalj i borgerliga

hem), ett stort konterfej av Lazarus' uppståndelse och en spegel med en gardin av tryckt lärft, allt högt värderade saker. "Ett litet instrument av trä varpå presenteras ett dödshuvud med den inskrift Memento mori" påminner oss om 1600-talets smak för det makabra. Att han också delade sin tids intresse för kuriositeter visar oss innehavet av "en bondekalender på en lång käpp", dvs. en runstav.

Om vi nu flyttar oss vidare uppför den ekonomiska skalan möter vi ett borgerligt toppskikt, som består av förmögna vinskänkar, handelsmän, guldsmeder, rådmän, borgmästare, m. fl. Därmed rör vi oss bland ägarna till de flervåniga stenhusen i stadens centrum och i många fall med trädgårdar eller malmgårdar på Söder och Kungsholmen. I denna miljö är möblerna oftare än i de mera anspråkslösa hemmen av ek och prydda med sniderier eller inläggningar av svart trä. Rådman Bengt Månssons nya säng med tillhörande skåp, allt av skulpterad ek, värderas 1667 högre än t. ex. sågaren Knut Matssons hela bohag och gård i Smala gränden vid Gamla bron på Ladugårdslandet. Eftersom det är fråga om hem med långt flera rum än i de lägre inkomstgrupperna blir också själva mängden av möbler betydligt större i dessa bouppteckningar.

Den textila utrustningen är naturligtvis också rikligare. Väggarna täcktes inte bara med kläde, utan också med vävda tapeter och i enstaka fall med gyllenläder. Som ett tecken på sorg efter ett dödsfall kläddes gärna vardagsstugan helt i svart, dvs. med svart tyg på väggarna, kring sängen och på borden, såsom i den "nedre stugan" hos Rosina Grill i hennes stenhus vid Hornsgatan 1667. En detalj som särskilt tydligt annonserade sin ägares välstånd är sängarnas kostbara sparlakan av dyrbara tyger med silkesfransar och annan grannlåt. Men till allt detta kommer en stor mängd prydnadssaker av olika slag, som gör att man ofta får intryck av nästan överlastade interiörer. Den småborgerliga, lugna färgskalan är övergiven hos de förmögna borgarna. Här uppträder i stället en blandning av brokiga, randiga, blommiga, blåa, röda, gröna och violetta textilier på väggar och möbler, som tillsammans med porslins- och fajansfat, tennstop, mässingskronor och lampetter, målade tavlor och kopparstick, statyetter, pape-

gojor i burar och förgyllda urverk och blompottor kommer den sentida betraktaren att dra efter andan och rikta blicken mot golvet. Detta bör ha varit rummets lugnaste punkt, av skurade bräder eller sten. En sak som nämligen alldeles saknas i de borgerliga bouppteckningarna under 1600-talet är mattor. Kanske har man här, som hos allmogen, strött hackat enris över golven, åtminstone till helgerna, men därom kan bouppteckningarna inte lämna besked.

Metoden att draperera väggarna med tyg används också i de ännu populära badstugorna. Italienaren Magalotti som besökte Sverige år 1674 berättar, att de offentliga badhusen invändigt var beklädda med vitt linne. De i flera bouppteckningar antecknade "badstugukläderna" har väl kunnat bredas ut både på väggar och lavar. (Mera anmärkningsvärd är den ibland förekommande posten badstuguskjortor och badstuguförkläden, som möjligen antyder, att man inte varit helt avklädd under svettbaden.)

Intresset för att pryda väggarna med tavlor fanns hos både rika och fattiga, fastän de sistnämnda oftast fick nöja sig med tryckta papperstavlur. Barberaren Hans Påhl ägde visserligen år 1668 endast en lågt värderad gård i kvarteret Svärdfisken på Norrmalm och var skuldsatt upp över öronen, men han efterlämnade en ganska storartad konstsamling som bestod av elva stora landskapstavlur, ett konterfej av kung Karl och ett av Erik Oxenstierna, flera tavlor och kopparstycken, samt åtta sköna bilder av alabaster. För sin yrkesutövning hade han fyra barberarstolar, två klädda med rött och två med svart skinn, två rundspeglar och, förmodligen som en extra dragningskraft på kunderna, en spegel som presenterade tjugofem ansikten.

Av de tavlor som nämns i bouppteckningarna förekommer en del med religiösa motiv, såsom "ett skilderi om Mariae bebådelse", en tavla om Emaus eller en med Johannes döparens huvud. En och annan har blomster- eller jaktmotiv eller föreställer "nakna beläten". Den vanligaste gruppen är emellertid porträtten, konterfejen, mycket ofta av kungliga personer.

Efter borgaren Erik Eriksson antecknas t. ex. 1669 åtta skilderier av åtskilliga kungar, skraddarmästare Niklas Andersson har "sex små kungliga skilderier" samma år, kassören Lars

Mahlörts hem innehåller 1679 "tolv tavlor av forna kungar" och byggmästaren Johan Laban är 1690 ägare till "åtta konterfej, tolv papperstavlor, två kungliga konterfej och en stor tavla med tretton konterfej på". Bouppteckningen efter kyrkoherden Laurentius Mattias Miliander 1674 upptar såväl konterfejer av Karl X och hans drottning som av salig kyrkoherden själv. Att man också haft målade glastavlor i fönstren framgår av glasmästaren Claes Köpers bouppteckning 1675, där tio målade glastavlor är upptagna. Tavlor av gyllenläder förekom också, t. ex. "doktor Lutheri skilderi tryckt på gyllenläder", men är inte vanliga.

Den främsta nyheten inom heminredningen under 1600-talet var övergången från bänkar till stolar. Under det föregående århundradet hade stolar tillhört enbart de allra högsta samhällskretsarna och även där varit mycket fåtaliga. Sittplatserna hade bestått av fasta eller fristående bänkar längs väggarna. Dessa bänkar var av olika slag, dels enkla säten med eller utan fast eller vändbart ryggstöd, dels kistbänkar som utgjorde en kombination av kista och bänk, dels fällbänkar vilka i likhet med senare tiders dragsoffor användes både som sittbänkar och sängar. Under 1600-talet trängdes bänkarna undan av stolar och detta desto snabbare ju större de ekonomiska möjligheterna var. I den enkla gården i stadens utkanter kunde man, som vi förut sett, ännu efter 1600-talets mitt nöja sig med bänkar, men i stort sett har de försvunnit ur stockholmshemmen omkring år 1700. Sittbänkar nyttjades visserligen ännu under 1700-talet, men då inte i hemmen utan i vissa offentliga samlingslokaler, såsom rådstugor och vinkällare. Vinskänken Anders Gentes bouppteckning innehåller t. ex. år 1707 sju "källarbänkar" och en kistbänk.

Den enda bänktyp som levde kvar i hemmen under 1700-talet var fällbänken. Denna praktiska kombination av sitt- och sovplats, senare också av bord och sovplats, utgjorde fram till århundradets senare del en dryg tredjedel av stockholmarnas sovmöbler. Att döma av dess placering i kök, pig- och drängkammare samt barnkammare användes den huvudsakligen av barn och tjänstefolk.

Stolarnas segertåg avspeglar sig bl. a. i tullräkenskaperna, där man ser att de utgör den dominerande delen av möbelimporten

under 1600-talet. Under år 1637 infördes till Stockholm 510 "spanska stolar", 181 gröna stolar, 12 linnepressar, 5 bord, 11 skåp och 5 sängar. År 1640 är sammanlagda antalet stolar 643, och 1645 importerades 80 stycken klädda med kläde, 352 stycken klädda med läder och 407 gröna stolar. Med spanska stolar kan möjligen avses klädda stolar, eftersom de spanska stolarna mycket tidigt kläddes med skinn eller sammet på sits och ryggstöd.

Möblerna kom huvudsakligen från Amsterdam och Danzig, men också från de övriga nordtyska sjöstäderna och från Frankrike. "Danzigerstolar" och "holländska stolar" återkommer ofta i bouppteckningarna. Av journalerna som Stockholms stad förde över sin särskilda tull framgår till exempel att det huvudsakligen är från Danzig som de gröna stolarna kommer. Utom stolar importeras "hollandsskåp", nattstolar, en och annan dyrbar praktsäng samt stora mängder av kramvaror, såsom tavlor, kopparstick, speglar, fågelburar och leksaker, glas och fajans m. m.

Även om de flesta av stockholmarnas möbler beställdes hos stadens snickare, köptes alltså en hel del av dem färdiga från tillverkningsorter och försäljare i utlandet. Men även i Sverige existerade redan en viss produktion av färdiga möbler för avsättning inom och utom landet. Alster från den redan på 1600-talet blomstrande möbeltillverkningen i Lindome i Halland kan visserligen inte spåras i Stockholm, men det är möjligt att färdiggjorda sängar och stolar kommit till huvudstaden från Nord-sverige. Lågt värderade "hälsingesängar" och även "norrlands-sängar" är nämligen en relativt vanlig post inom alla inkomstgrupper, och motsvarande benämningar på stolar förekommer i adliga bouppteckningar. Hittills har jag dock i arkivalierna endast påträffat få uppgifter om en sådan handel med färdiga möbler. Så nämns t. ex. i tullhandlingarna för exporten från Gävle år 1620 tre stycken "norrbottenssängar" och 1637—38 sexton stycken.

Den borgerliga möblering som jag i det föregående har försökt att ge en bild av tog främst sina mönster i motsvarande miljöer i Nordtyskland och Holland. Den holländska möbelkonsten spelade ju också under denna tid en mycket stor roll för det övriga Nordeuropa. Förmedlare av nyheterna blev väl främst snickarna samt de många köpmän, som gjorde sina handelsresor till och i

många fall också härstammade från nordtyska och holländska städer. Ett visst inflytande från de anspråkslösa adliga hemmen förekom väl också. Men högadeln utvecklade efter det vinstgivande trettioåriga kriget efter franskt högaristokratiskt mönster ett sådant överdåd i fråga om förgyllning, ädelträ och dyrbara tyger, att det låg utanför möjligheternas gränser även för en förmögen borgare att efterlikna det. I den borgerliga heminredningen i Stockholm kom inflytandet från franskt och engelskt möbelhantverk att göra sig gällande först under 1700-talet.

SKULPTUR I VESTIBUL

NÅGRA KOMMENTARER TILL EN BILDSERIE

av Bengt Bengtsson

När Nordiska museets byggnad högtidligt öppnades den 8 juni 1907, väckte den högklassiga skulpturala utsmyckningen allmän beundran, som kan avläsas i tidningsuttalanden och tidskriftsartiklar. Naturligtvis kom härvidlag den rikt dekorerade och symbolfyllda huvudportalen i främsta rummet. Här hade arkitekten — Isak Gustaf Clason — tillkallat den unge skulptören Carl Eldh, åt vilken anförtröddes den stora uppgiften att gestalta portalens omramning med dess många figurskulpturer och reliefer. Arvid Bäckström har i *Fataburen* 1944 skildrat portalen och dess tillkomst.

Emellertid blev också den konstnärliga utsmyckningen av det inre föremål för kritikens smickrande uppmärksamhet. Clason hade — som Bäckström skriver — ”till sitt förfogande, då det gällde skiftande skulpturala uppgifter på olika håll inom byggnaden, en utmärkt skicklig modellör, Johan Lindström och dennes duktiga gipsgjutare Lars Åström och A. Löfgren”. Lindström fick bl. a. uppdraget att skulpturalt utforma kapitälerna till pelarna i museets vestibul samt anfangskapitälerna, som avsluta valven mot de murade väggarna. Inalles rörde det sig om sex fria kapitäl, åtta halvkapitäl och sex anfangskapitäl. Emellertid tycks såväl tid som pengar ha truttit, eftersom vid museibygnadens högtidliga öppnande endast två av helkapitälerna och de sex anfangskapitälerna hade försetts med skulpturer. Övriga kapitäl voro råhuggna och äro så fortfarande.

Hur man ursprungligen avsett att dekorera alla dessa kapitäl är inte bekant. Man kan emellertid av de färdiga draga den slutsatsen, att man velat skildra näringsliv, konst, hantverk, hemslöjd

etc. i Sverige genom halvt symboliska figurer. De två helkapitälerna åskådliggöra å ena sidan (kapitålet i södra trappan) lanthushållningen, å den andra (norra kapitålet) humanistisk forskning. Utan någon organisk tidsföljd förekomma på södra kapitålet en såningsman, en plöjare, en lieman, en man som tröskar med slaga, kor på bete och en kvinna, som kärnar smör, alla insatta i en akantusvegetation, som på ett säreget sätt bildar kulisser åt de realistiskt modellerade figurerna. Detsamma gäller sviten av "humanister" på norra trappans kapitäl. Här ser man en runstenshuggare, en fornforskare, en antropolog (?) med ett kranium, en läsande man, en man som sätter in böcker i en bokhylla m. fl. figurer. Alla äro inte lätta att tolka, särskilt då de endast ha en bok som attribut.

På ett av anfangskapitälerna i trappornas murar avbildas i norr en lurblåsande kulla. Modellen var en ung flicka, just anställd på Skansen, Stina Nylén, som ännu vid 1940-talets början tjänstgjorde som vakt i museet. Det andra kapitålet på samma vägg återger en stenhuggare. Det är bildhuggaren Oskar Sundström, som här porträtterats av Lindström, enligt gammal medeltida sed i kontinentens katedraler, där de arbetande ofta ägnats dylika minnesmärken, visserligen diskreta, men därför icke mindre intressanta. Museets huvudportal erbjuder ju åtskilliga fler utslag av denna vackra hänsynsed.

På motsvarande anfangskapitäl i söder avbildas en träsnidare, som synes tälja en fågel, samt en tecknare, som fått Albert Engströms lätt igenkännliga drag. Engström var vid denna tid i sin krafts dagar och en känd och populär figur i Stockholm, varför valet av modell inte var långsökt.

Den stora valvbågen upp mot hallen flankeras av två anfangskapitäl med Artur Hazelius' monogram, en postum signatur av Nordiska museets egentlige skapare.

Kolonnkapitäl i Nordiska museets entréhall med skulpturer, symboliserande vetenskaperna. — Valvkapitäl med figurskulptur, symboliserande bildhuggarkonsten.

Bildhuggaren. Porträtt av Oskar Sundström som huggit kapitälerna.

Tecknaren, kapitälfigur, med Albert Engströms drag.

T.v.: Flicka, som kärnar smör. — Ovan: Vallflicka, som blåser i horn.
Modellen, Stina Nylén, var ännu på 1940-talet anställd som vakt i Nordiska museet.

Vakthundar, skulpturer vid övre ändarna av balustradräckena i museets trappor från entréhallen.

Runstenshuggaren och plöjaren, kapitälskulpturer i museets entréhall.

SVENSKT KONSTHANTVERK FRÅN DESS GULDÅLDER

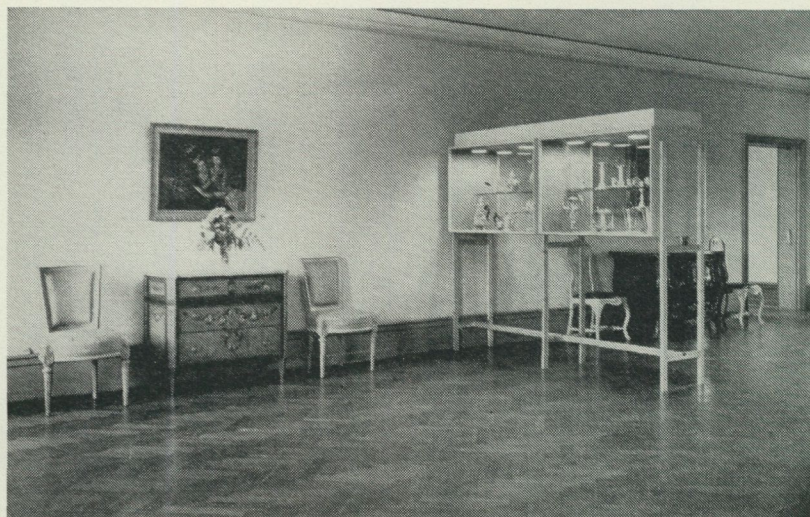
NORDISKA MUSEETS VANDRINGSUTSTÄLLNING

av Marshall Lagerquist

Våra centralmuseers samlingar har med åren numerärt ökat utan att utrymmen för deras permanenta utställande i motsvarande grad vuxit. Följden har blivit att betydande delar av föremålsbeståndet måste hållas magasinerade och följaktligen undanhållas allmänheten. Genom tillfälliga utställningar av speciella föremålsgrupper har man sökt att i någon mån rättfärdiga den oavslåtliga tillväxten. Andra sätt att låta dessa samlingar komma till synes har varit depositioner i provinsmuseerna och icke minst vandringsutställningar.

De svenska provinsmuseernas samlingar är i allmänhet naturligt nog starkt lokalt betonade. Nya ändamålsenliga museibygnader ute i landet har emellertid på senare år inbjudit till ett breddande av den museala verksamheten på platsen och därför hälsas i regel centralmuseernas gästframträdanden med tacksamhet. Vandringsutställningar har sedan åtskillig tid utgått från Nationalmuseum och vanligtvis omfattat alster av bildande konst, gammal och modern. Transporterna från en plats till en annan har knappast utgjort något nämnvärt problem. I varje fall har riskerna för skadeverkan varit avsevärt mindre än om det gällt exempelvis så ömtåliga ting som produkter av äldre tiders konsthantverk.

Nordiska museet har tidigare icke i någon större utsträckning bedrivit denna form av utställningsverksamhet, närmast till följd av att skaderiskerna bedömts som alltför stora. Några gånger har likväl museet framträtt utomlands med expositioner av svensk

Interiör från utställningen, sådan den ordnades i Vikingsbergs konstmuseum, Hälsingborg.

folkkonst. Redan 1878 lät sålunda Artur Hazelius den Skandinavisk-etnografiska samlingen, som senare skulle bli Nordiska museet, vara representerad på världsutställningen i Paris och vidare 1893 på världsutställningen i Chicago. På 1930-talet sändes folkkonstutställningar ut till huvudstäderna i de då alltjämt fria baltiska staterna samt till Wien, Paris, Bryssel och Prag. Erfarenheterna från museets deltagande i den historiska utställningen 1938 i Philadelphia med anledning av Delawarejubileet avskräckte emellertid i någon mån från att fortsätta på den inslagna vägen. Vid föregående tillfällen hade museet självt tagit ansvaret och de utställda föremålen fick det skydd de krävde. Utom dessa internationella utställningar kan nämnas utställningen "Gamla och nya tapeter", som 1941 vandrade runt till olika museer i landsorten.

När Nordiska museet nu skickat en utställning på vandring till ett flertal svenska provinsmuseer, så har det skett icke därför att riskerna för skador eller i värsta fall totalförlust blivit mindre än

förr — snarare har den stegrade trafikintensiteten ökat riskmomenten högst betydligt — utan därför att museets föremålsbestånd omsider kunnat medgiva ett urval, som trots representativ karaktär icke innehåller omistliga solitärer. Svenskt konsthantverk från dess guldålder, som denna vandringsutställning har kallats, företräder ovedersägligen en elit av samlingarna, vilken man självfallet icke vill se spolierad men vars huvuddel likväl finnes i tryggt förvar inom museets murar. Urvalet har alltså haft utställningens "nomadkaraktär" som grundförutsättning.

Utställningen har möjliggjorts tack vare ekonomiskt bidrag från de mottagande provinsmuseerna. Materialet är avsett att kompletteras på ort och ställe med lämpliga föremål ur värdmuseets egna samlingar. En utförlig katalog med en inledning om det svenska konsthantverkets ställning under 1700-talet har utgivits och en affisch har tryckts för distribution till affärsidkare, banker, hotell m. fl. i den stad utställningen kommer att visas. Utställningens successiva förflyttning övervakas av en tjänsteman vid Nordiska museet i egenskap av kommissarie. Försäkringssumman har satts till 400 000 kr, ett belopp som väl kan sägas motsvara försäljningsvärdet i dagens läge men som icke förmår kompensera det kulturhistoriska värdet.

Utställningen visades första gången i Vikingsbergs konstmuseum i Hälsingborg den 30 september och hölls öppen under femton dagar. Därifrån förflyttades den till Södermanlands länsmuseum i Nyköping och efter likaledes femton dagars öppethållande där till Läns museet i Jönköping. Under det kommande året skall utställningen fortsätta till museerna i Växjö, Linköping, Gävle, Karlstad, Sundsvall och Mariestad.

Intresset från allmänhetens och pressens sida har varit påfallande livligt och högre skolor har i stor utsträckning genom gruppbesök av elever begagnat tillfället berika den schematiska undervisningen. Besökssiffrorna bör rimligtvis vara utslagsgivande för ett bedömande, huruvida en vandringsutställning av detta slag fyller en uppgift och är värd ansträngningarna. Därvidlag har de vunna erfarenheterna varit uppmuntrande. Hälsingborg kunde redovisa en besöksfrekvens motsvarande 2,8 % av stadens befolkningssmängd, Nyköping icke mindre än 4,9 % och Jönköping 2,9 %.

För en museiman i huvudstaden med erfarenheter från tillfälligt arrangerade utställningar med kulturhistoriskt innehåll är dessa siffror i betraktande av den relativt korta utställningstiden onekligen imponerande. Man kan knappast uppfatta det välvilliga mottagande som kommit "Svenskt konsthantverk från dess guldålder" till del på annat sätt än som en maning att fortsätta och vidare utveckla denna form av museal populariseringsverksamhet.

EN KANNA I "FLAMANDSKA GENREN"

av Bo Lagercrantz

Hur reagerar Ni inför omstående bild? Pjäsen är stor och pampig — hela 35 cm hög — samt väger nära tre kilo i gediget silver. På den kraftiga grenens översida skymtar ett gångjärn som förråder något av funktionen. Hela överdelen är mycket riktigt ett lock. Silverstubben visar sig alltså vid närmare betraktande vara en dryckeskanna av det mera överväldigande än ändamålsenliga slaget.

Är den vacker eller ful? Den frågan inställer sig ofelbart och den är väl också i viss mån berättigad, då det gäller ett föremål med så påtaglig pretention på att tjäna prydan. Svaret blir också vanligen lika ofelbart att den är en fruktansvärd horrrör representerande höjden av smaklöshet! Det enda försonande som brukar kunna andras är att den går så långt över gränsen för det tillåtliga att den blir skrattretande, ja t. o. m. rolig.

Det är vår tids dom. Vi har sedan länge vant oss vid att bedöma tingen omkring oss efter deras grad av funktionsduglighet, materialäktethet och enkelhet i formen. Med den metoden försöker vi ge våra hem en viss grad av enhetlighet enligt den nutida smakens normer. Men är det riktigt att bedöma stubben blott efter graden av dess tillämplighet i vår egen tids inredningskonst?

Nej, naturligtvis inte! Den är ju uppenbarligen en produkt av en förgången tid. Smaken skiftar som bekant. Mästaren bakom verket avsåg helt säkert inte att åstadkomma något som skulle kunna anses groteskt och löjeväckande. Han försökte rätta sig efter sin tids smaknormer, och det är också de som bör vara vår mätare.

Då glömmer vi också det som nyss var enbart komiskt inför det intressanta kunskapsstoff som hans verk rymmer. Stämpeln i

*Dryckeskanna av silver, tillverkad av guldsmeden Per Fredrik Palmgren
i Stockholm 1851 eller 1856.*

botten förråder mästarens namn. Per Fredrik Palmgren var på 1850-talet en av Stockholms mest framstående silversmeder med en ganska stor verkstad, från vilken bordssilver och andra silverföremål av det slag som då hörde hemma i alla borgerliga hem utgick i imponerande kvantiteter. Men årgång 1856 i Kongl. Myntverkets stämpelböcker för Stockholm, där stubben borde återfinnas, rymmer egendomligt nog bland mängderna av skedar och gafflar från den Palmgrenska verkstaden inte en enda pjäs av detta slag. Därmed må förhålla sig hur som helst. Intet system — ej ens kontrollförordningen — är ofelbart. Stubben kan ha tillkommit tidigare och blivit vederbörligen bokförd i samband därmed, utan att stämplingen blivit fullständig.

Dess egendomliga form gör det naturligt att misstänka att den tillkommit av någon mera speciell anledning. Skråsystemets upphävande 1846 hade varit det första steget på vägen mot näringsfrihet. Konkurrensen blev hårdare, samtidigt som romantiken krävde originalitet som ersättning för gårdagens stilmässiga enhetlighet i formen. Alla dessa nya tendenser framträdde klarast på utställningarna, som var en annan ny företeelse. Där möttes fabrikanter och hantverkare i ädel tävlan, och där gällde det också att hävda sin särart med ständigt nya överraskningar. Och det var också mycket riktigt på en utställning som Per Fredrik Palmgren för första gången visade sin stubbe. Den 5 juli 1851 återfinnes i Aftonbladets recension av årets stora slöjdexposition på Brunkebergstorg följande passus:

... Samma sinnrika konst, i den flamandska genren, återfinnes i hr Palmgrens andra expositionsartikel: den föreställer en trästubbe med ett kvar sittande uppåt böjt rotskott, men förvandlar sig till en dryckeskanna vid närmare granskning.

Därmed har vi alltså fått stubben daterad samtidigt som dess egenartade form i någon mån fått sin förklaring. Men vad är den flamandska genren? Ja, det är det allra intressantaste. Ty detta uttryck tycks vara en för länge sedan bortglömd stilbeteckning gällande 1840- och 50-talens säregna naturalism i alla dess mångskiftande uppenbarelseformer alltifrån Kungsträdgårdens gjutjärnssoffor från Bolinders verkstäder med ormbunksbladen i ryggen till de välkända tallrikarna i flytande blått.

Termen var för övrigt icke endast tillämplig på nyttokonsten. Gamle Orvar Odd kallade såväl Bellman som Värmlänningarnes författare F. A. Dahlgren för flamandska målare i ord. Vad är det då som förenar Bellman med vår silverstubbe? Jo, naturligtvis det realistiska draget. Och det nya i tiden var ju den realism som vid seklets mitt började efterträda gårdagens spröda romantik på det ena området efter det andra.

Orvar Odd var själv vår förste moderne journalist. Även de unga målarna sökte sig närmare dagens verklighet. De började vända de historiska ämnena ryggen och fann sina ideal i de gamla flamländska och holländska 1600-talsmålarna. Marcus Larsson, som av samtiden betraktades som den mest hårdkokta realisten bland dem alla, såg i gamle Jacob van Ruisdael sitt stora föredöme. Han målade, liksom silversmeden Per Fredrik Palmgren, i den flamandska genren.

Sådana spännande sammanhang skymmer helt de futila smakfrågorna. Det spelar inte längre någon roll vad som i dag ter sig vackert eller fult. Vi är varmt tacksamma AB Signe Lindströms Konsthandel, som generöst överlämnat den märkliga dryckeskannan i gåva till museet.

DEN DANSK-SKÅNSKA GÅRDEN OCH HINTERPOMMERNS FYRKANTGÅRDAR

TILL FRÅGAN OM VANDRING ELLER
LOKAL UTVECKLING

av Albert Eskeröd

Studiet av den folkliga bebyggelsen har länge särskilt omhuldats av den etnologiska forskningen. Det har gällt såväl bebyggelsens rent yttre gestaltning i landskapet, i byar eller ensamgårdar, som gårdarnas form och typ och husens art och konstruktioner. I vårt land har detta studium utom sin rent vetenskapliga målsättning även varit av betydelse som vägledning för friluftsmuseiidén, som med sin rot i Skansen fått en allt vidare omfattning.

År 1912 började Sigurd Erixon sina redan från början stort och planmässigt upplagda byundersökningar. En strävan blev helt naturligt att i samband med det fortgående fältarbetet så snart som möjligt nå fram till en klassificering av materialet. Redan 1917 är Sigurd Erixon färdig med en första översikt "Några bidrag till det nordiska husets historia" (Fataburen) och två år senare kommer en utvidgad utredning om "Svenska gårdstyper" (Rig). Redan dessförinnan hade forskare i Tyskland men även i Balticum och Finland presenterat översikter över den folkliga bebyggelsen för större geografiska områden.

Den ledande teoretiska grundsynen var vid denna tid å ena sidan den formala typologien, övertagen från arkeologerna men väl också med vissa rötter i evolutionismens kulturstudium. Å andra sidan möter man den geografiska spridningsläran eller diffusionismen, företrädd av Benfey för folkdiktens del och av Graebner för den allmänna etnologiens främst materiella föremålsbestånd.

Bild 1. Fyrkantgård i Fritzow, Kreis Cammin. Mittlänga en lada av saxisk typ och lägre sidolängor. Mitt emot ladan ligger ett saxiskt tvärhus som boningslänga.

Studiet av den folkliga bebyggelsen bestämdes av dessa teoretiska förutsättningar. Man inelade byar, gårdar och hus i olika typer. Man sökte bestämma dessa typer efter yttre, schematiska kännetecken, som ofta förenklades till en formel. Man sökte klarlägga typernas geografiska förekomst, och länge var det en genomgående strävan att söka anknyta de skilda typerna till olika folkstammar och raser, som man dock, då liksom nu, visste föga om. Denna kombination med rasen eller stammen övergavs ganska sent och man måste konstatera, att den formal-typologiska och utbredningsgeografiska eller diffusionistiska synpunkten fortfarande är den vanliga. Däremot är det närmast förunderligt, hur föga en verkligt historisk källforskning gjort sig gällande. De en gång bestämda typerna blev blott allt för lätt statiska begrepp, som lades ut på en karta utan någon egentlig fördjupning i tidsperspektivet.

Jag skall här begränsa mig till ett speciellt problem, den danskskånska gårdens ursprung enligt denna typologiska och diffusionistiska grundsyn.

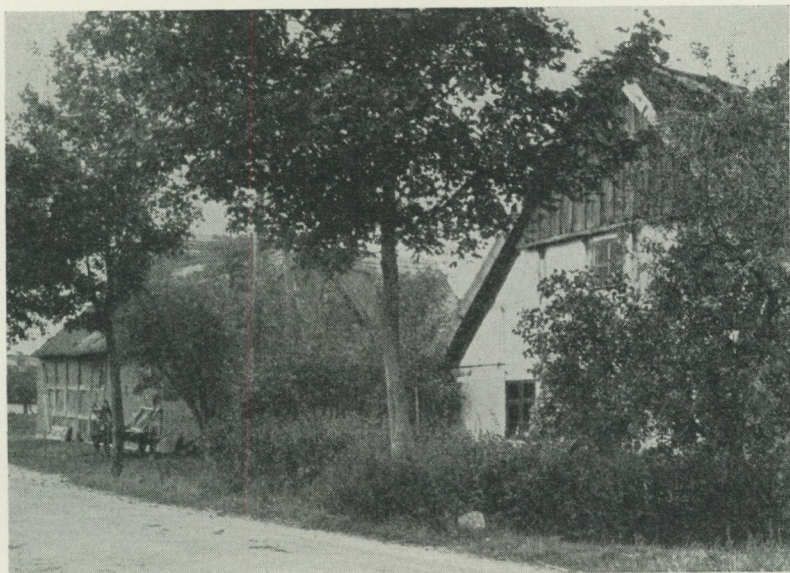

Bild 2. Fyrkantgård i Fritzow. Uthusen har samma form som på bild 1. Boningslängan har förlorat sina valmade gavlar.

Redan 1917 antyder Erixon ett sammanhang i fråga om det dansk-skånska boningshusets plantyp, som "öfverensstämmer med det högtyska huset, som väster och öster om det sachsiska huset influerar ända upp till Östersjön och Nordsjön". Han talar också om förändringar i kökets placering, som han anser bero på inflytande "från Tyskland, säkerligen ej minst över östra Tyskland, där även husplaner finnas, som mycket nära likna de svenska". Då Sigurd Erixon år 1919 nått fram till en översikt över svenska gårdstyper, som helt naturligt måste vara preliminär, men där han dock klart redovisar de olika typer han anser sig kunna särskilja inom landet, uttalar han sig också ganska bestämt om vissa typers sammanhang med bebyggelsen i andra länder, särskilt Tyskland. "Den skånsk-danska gården", skriver Erixon, "kan i korthet karakteriseras som en enkel fyrbyggd gård med längre driven sammanbyggnad av husen än som förekommer norrut" (s. 29). Efter en antydning om sammanhang med den skånska herrgårdsbebyggel-

Bild 3. Fyrkantgård i Schwirzen, Kreis Cammin. Det saxiska tvärhuset ligger längst inne på tomten.

sen fortsätter Erixon (s. 29): "Till form och karaktär står emellertid denna gårdstyp i beroende av kontinentala typer — — —. Bondgårdarna i Europa följa huvudsakligen två olika system. Antingen utgör flertalet hus eller rum, t. ex. fä- och boningshus, ett gemensamt komplex, stundom till och med liggande under samma tak, eller också äro husen grupperade kring en fyrkantig gårdsplan, där bonings- och fähus kunna vara förenade eller särskilda. Uppdelningen i man- och fägård saknas överallt bland bönderna utom hos skandinaverna och finska folk. Närmast söder om Danmark utbreder sig det sachsiska huset från södra Westfalen och fram till Oder. Väster därom ligger det friesiska, men söder och öster om det sachsiska huset finnas fyrsidigt, stundom kvadratisk kringbyggda gårdar, som nära likna de danskskånska. I mellersta och nordöstra Tyskland, övre Österrike och delvis Bajern, läggas husen då gärna i längor, med långsidorna in mot gården (den mellantyska formen). I Sydtyskland synes

Bild 4. Gårdsinteriör från samma gård i Schwirzen med det valmade saxiska tvärhuset. Gödselhögen ligger mitt på gården.

denna gårdstyp ha sitt utstrålningscentrum. Här förekommer den dock oftare i sin andra huvudform, där gatusidan av gården blott består av ett stängsel med port mellan sidolängornas gavlar, vilka då vetta mot gatan. Denna form har en mycket stor utbredning och har spritts österut över stora delar av Ryssland. Det är samma tendens, som skapat de båda typerna, vilka sammanföres under benämningen den frankiska gården. Det är icke omöjligt att det är samma anläggningar, som den romerska lantgården, *villa rustica*, vars spridning överallt kan påvisas inom det gamla romarväldets gränser, som varit normgivande för formen. Öster om Oder samt omkring Weichsel har den frankiska gården nått Östersjön. Det frankiska huset har följt samma väg, blott något östligare. Emellertid efterbildade slaverna den frankiska gårdformen, varvid typen med gavlarna mot gatan mest slagit igenom i Stor-Ryssland och den mellantyska formen i Lill-Ryssland.

Sannolikt måste de firsidigt kringbyggda gårdarna i Sverige

och Finland betraktas som resultat av samma strömning, fastän i självständigare gestaltning på grund av avståndet. Mera direkt har den dansk-skånska gården påverkats av den frankiska, som från Oder- och Weichsel-området spritt sig västerut. Icke endast i den nära likheten med den mellantyska formen är detta påvisbart utan här har även de kontinentala gårdarnas fägårdskaraktär slagit igenom. Detta har emellertid skett på åtminstone två olika sätt. Som förut påpekats bildade uthusen i Sydsverige, men också ibland i Danmark, en trebyggd figur, som utgör gårdens huvudstomme. Mangårdslängan fyller den fjärde sidan och mangårdspartiet på dess insida är alldeles bortreducerat. Släktskapen i form och karaktär med den frankiska gården är ofrånkomlig och exemplen från Pommern och Posen visa, att även i dessa delar av kontinenten ett trebyggt fägårdsparti ibland kan urskiljas, som är något skilt från manbyggnaden. Om denna typ slagit igenom i Skåne och Halland, ha dess verkningar dock nått längre norrut ända upp i Svealand.”

Detta är ju mycket bestämda åsikter om den fyrlängade dansk-skånska gårdens och i viss mån även den s. k. götiska gårdens härkomst. Slutsatserna bygger emellertid på ett ganska ofullständigt utländskt material som, även om det är hjälpligt geografiskt orienterat, dock som historiskt källmaterial är svagt. Det finnes här inte ens en säker relativ kronologi utan endast en formal typologi till grund.

År 1931 kommer Sigurd Erixon tillbaka till detta problem (Svensk kulturgeografi ur etnologisk synpunkt. Svenska kulturbilder 5, s. 9): ”I *yttre Sydvästsverige* är gårdsformen också mer eller mindre kvadratisk fyrkantig men tätare sammanbyggd och har gärna gårdsplan av fägårdskaraktär. Denna *sydsvenska gård* tillhör Skåne, västra Blekinge fram mot Mörrumsån, delar av Sunnerbo härad i Småland, Halland, södra delen av Marks härad i Västergötland och — i avtagande intensitet — södra hälften av Bohuslän nästan upp i höjd med Uddevalla. Den har sålunda sitt egentliga utbredningsområde inom de förutvarande danska provinserna, och man finner dess närmaste motsvarighet i Danmark och i den ”frankiska” gården i Tyskland, vilken mellan Oder och Memel når fram till Östersjön. Den synes redan långt före medel-

Bild 5. Byn Holm bei Treptow, Kreis Greifenberg, med den slingrande bygatan. Den äldsta gården i byn har en liten saxisk lada som portlänga längs vägen.

tidens slut ha fått fotfäste i Skåne och på Själland för att så småningom tränga vidare fram mot väster och erövra även bygderna på båda sidor om Bälten och Kattegatt.”

En något mera nyanserad problemställning möter i Sigurd Erixons senaste behandling av dessa frågor (Svensk byggnadskultur, 1947, s. 702 ff.): ”Skarpare avgränsad än de övriga framträder den *sydsvenska gården* längst i söder. — — — De fyrkantiga formerna dominera icke helt. Sneda, ja, till och med mycket oregelbundna planer förekomma också, särskilt i Halland. I utkanterna av utbredningsområdet förtränges ofta gårdsplanen och skärpes dess oregelbundenhet. I bl. a. Halland rundades hörnen ofta. I Blekinge påträffades denna fyrbyggda typ förelaga skiftena i mer eller mindre oregelbundna former ända in i Medelstads hd men har därefter måst retirera, varvid boningshuset skjutits ut och fägårdspartiet avgränsats med stängsel. — — —

Sammanbyggnaden var vanligen så strängt genomförd att gårdsrummet kunde låsas med en eller ett par portar. I äldre tid sökte man undvika att placera boningslängan utmed gatan. Man har allmänt haft överbyggda portar, ledande ut till huvud- och sidogator samt till vångarna. Boskapen har vanligen förts in till fähusen över gården, som för övrigt i stor utsträckning nyttjas till rastning av husdjuren, uppställning av vagnar osv. På några ställen, som ibland i Halland, kunde korna ibland intagas i fähusen genom en bakdörr. Möjligen är detta ett relikttartat drag från ett äldre gårdssystem.

I Danmark, där denna gårdsform är den ledande, anses den i allmänhet icke vara särdeles gammal. Den har ännu icke slagit fullständigt igenom på Jylland och tyckes först under 1500-talet på allvar ha börjat göra sig ordentligt gällande på Själland. Tidigare hade man två- eller enlängade gårdar. Av sådana finnas talrika spår även i Skåne, och detta var ändå mera förhållandet under 1700-talet. De flesta voro dock redan då fyrbyggda.”

Sigurd Erixon understryker på nytt ”den sydsvenska bondgårdens likhet med mellersta och södra Tysklands fyrkantsgård, den s. k. frankiska gården, som öster om Oder samt omkring Weichsel nått fram till Östersjön. Denna gårdstyps ålder har på senare tid underskattats, och den har betraktats som ett relativt sent resultat av en intern utveckling ur en-, två- och trelängade gårdar. Här är icke platsen att ingående diskutera dess historia, som helhet betraktad”, slutar Erixon.

I sammanfattning synes Sigurd Erixons uppfattning av den fyrbyggda dansk-skånska gårdens härledning vara följande. Redan långt före medeltidens slut har den ”fått fotfäste i Skåne och på Själland”, således inkommit någon annanstans ifrån och sedan spritt sig och delvis sammansmält med tidigare former över hela sitt sentida utbredningsområde. Som förebild anges mycket bestämt den s. k. frankiska gården, som ”öster om Oder och omkring Weichsel nått Östersjön” betydligt före medeltidens slut (1919). Erixon anser tydligen i likhet med äldre tyska husforskare att typen införts till området vid Östersjön genom kolonisationen från Sydtyskland på 1300-talet. Från området mellan Oder och Weichsel har denna fyrbyggda, frankiska gårdsform enligt Erixon

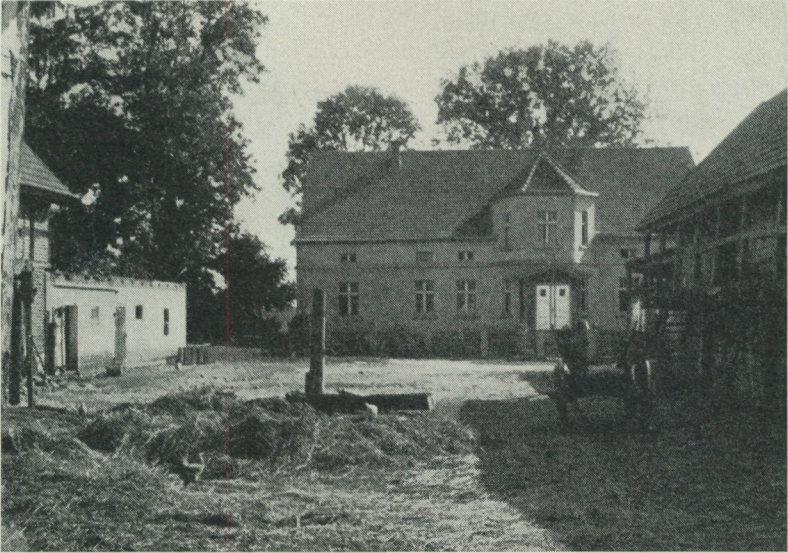

Bild 6. Gård i Rensekow, Kreis Greifenberg. Interiör med gödselbögen mitt på gården, stallbyggnad med gallerier och en modern boningslänga.

även spritt sig västerut. Det är däremot oklart vilken väg, om det nu är fråga om en väg, som denna gårdstyp vandrat över till i första hand Skåne och Själland.

Hållbarheten av denna teori synes helt vara beroende av de fyrbyggda gårdstypers art och ålder, som i det sentida materialet kan påvisas mellan Oder och Weichsel, senare av Erixon (1931) utvidgat till Memel eller i provinserna Hinterpommern, Westpreussen och Ostpreussen. Dessa gårdstyper är därför värda en särskild granskning.

Innan jag går över till detta, bör nämnas att Sigurd Erixons åsikt tidigt mött gensagor. År 1925 utkom Halvor Zangenbergs Danske Bøndergaard, där meningen om den dansk-skånska gårdens typer och ursprung kan sammanfattas på följande sätt: Uppfattningen att den danska bondgården endast visar den kringbyggda typen med fyra längor är helt felaktig. Särskilt gäller detta vid ett historiskt betraktelsesätt, då det lätt kan visas, att

den kringbyggda typen med fyra längor uppstått i sen tid, ofta under 1800-talet. Zangenberg indelar det danska materialet, där det recenta är huvudkällan, i enlängade, tvålängade, trelängade och fyrlängade gårdar och säger sammanfattande (s. 32): "Den enlængede Type i Danmark skal sikkert ses under det Synspunkt, at den i en fjern Fortid har været almindeligt utbredt i hele Landet, men at den har forandret Form gennem Tiders Tilbygninger, hvorved der er opstaaet baade 3- og 4-længede Gaarde. Denne Udvikling har formentlig, især paa Øerne og maaske i Østjylland, været fuldburdet ved Middelalderens Slutning, medens den i visse Egne ikke har formaaet at indvirke paa den oprindelige og ældgamle Form. Samme Synspunkt gælder sikkert ogsaa overfor den 2-længede danske Gaardtype, Paralleltypen." Med hjælp av enstaka historiska källor och kartmaterialet, som Zangenberg väl kände men endast i ringa mån kunnat redovisa i sitt huvudarbete, men som han senare utnyttjat i en mängd artiklar över lokalt byggnadsskick, har Zangenberg till synes övertygande visat, att den kringbyggda gården för Danmarks del är en slutfas i en intern utveckling och att gårdar med en, två och tre längor varit vanliga i olika delar av Danmark in i nutiden. Han säger själv sammanfattades: "I det foregaaende er de Hovedtyper blevet gennemgaaet, som almindeligst forekommer eller har forekommet i Danmark. Heraf maa baade de en- og tolængede Typer utvivlsomt anses for at være de ældste og oprindeligste, og de øvrige Typer er sandsynligvis udviklede gennem Tiderne ved Udvidelse af de to førstnævnte Typer, dog har den firlængede helt sammenbyggede Gaard muligvis været kendt tidligere paa Sjælland end i Landets øvrige Egne."

I en översikt över den materiella och sociala folkulturen i Skåne (By och gård, hushållning och folkliv. En bok om Skåne I, 1936) har författaren haft anledning taga ställning till den skånska gårdens typ och härkomst och därvid närmast redovisat en liknande uppfattning som Zangenberg beträffande de danska gårdstyperna: "Gårdarna äro merendels för hvart och et hushåll kringbyggda på alla sidor om gården", säger Linné i inledningen till sin Skånska resa. Den vanligaste uppfattningen är också, att den fyrbyggda gården, som Skåne har gemensam med Dan-

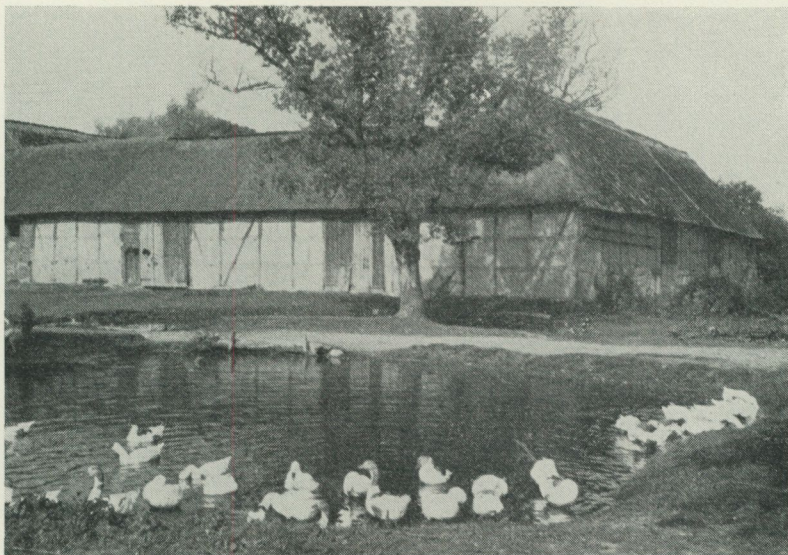

Bild 7. Gård i Langenhagen, Kreis Greifenberg, med damm på bygatan.

mark, Halland och västra Blekinge, är ensamhärskande, men detta gäller, som Linné mycket riktigt uttryckt det, endast merendels. Den är snarast att betrakta som en idealtyp eller en sluttyp i en utveckling. Vid sidan om den kringbyggda gården ha tre- och tvålängade alltid funnits, och kartmaterialet visar, att dessa varit vanligare i äldre tid. I grannlandet Danmark kan man konstatera samma förhållande blott med den skillnaden, att relativt stora gårdar här bibehållit systemet med en och två längor senare än i Skåne. Särskilda lokala förhållanden torde därvid ha spelat in. Så vitt man av det nuvarande materialet kan döma, synes den kringbyggda gården bero på en utveckling inom dess utbredningsområde, som på sina håll är fullt utbildad mot slutet av medeltiden. Den äldsta kända bilden av fyrbyggda gårdar är en teckning från 1644, avsedd att visa, hur Lejre på Själland såg ut vid 1500-talets början. Utvecklingen från gårdar med två eller tre längor till den kringbyggda typen torde vara direkt beroende av jordbrukets och boskapsskötselns ökade omfattning, som

krävde större utrymmen, samt den oftast påtagliga trångheten på bytomten. Skydds- och försvarssynpunkter kunna också ha bidragit till den slutna formens utveckling. De i Skåne vanligast använda väggkonstruktionerna, skiftesverk och korsvirke, medgiva också lätt byggandet av långa längor, medan knuttimringen i sig själv inbjuder till uppförandet av spridda småhus. Ett av ålder och ursprung karakteristiskt drag för den skånska bondgården är den nära samhörigheten mellan människor och djur."

Denna uppsats skrevs år 1951 i den handskrivna festskriften till Sigfrid Svensson, och bakgrunden var Sigurd Erixons då senast deklarerade uppfattning om förhållandet mellan gårdarna i Hinterpommern och den dansk-skånska gården, citerad tidigare. I sin senaste behandling av dessa frågor (Nordisk Kultur XVII, 1953, s. 289 f.) berör Sigurd Erixon inte Hinterpommern utan talar mera allmänt om Nordtyskland och redovisar en redan 1947 framförd tankegång: "Under medeltidens sista del och renässansen stod Skåne, framför allt genom sin kreaturshandel, i mycket intim beröring med Tyskland, och gods och gårdar organiserades i stor utsträckning efter tyska mönster och ofta med hjälp av från Tyskland införskrivna personal. Anläggningen är alltså inte en herrgårdskopia utan utgör en för de underlydande avsedd blygsammare gårdsform, uppkommen i en feodalt betonad miljö. I annat fall har den spritts norrifrån."

Man vill gärna försöka förstå vad som döljer sig i dessa dunkla formuleringar. Sigurd Erixon vill tydligen inte längre bestämt hävda, att just Hinterpommern har de mest typiska förebilderna för den fyrbyggda dansk-skånska gården. Man möter det mera allmänna geografiska begreppet Nordtyskland. Och den besvärliga frågan, om en gårdstyp vandrar över havet, har besvarats så, att det är frågan om en förmedling av feodalherrarna. Detta synes mig dock bara vara en ny gissning. Sigurd Erixon anser sig inte kunna tillerkänna Skåne och Danmark möjligheten, att den fyrbyggda gården kan vara en lokal utveckling. Man kan ju ställa frågan: Om en gårdstyp inte kan ha uppstått inom det område där den finnes, vad är då orsakerna till detta? Och vad är orsakerna till att en sådan typ kunnat uppstå någon annanstans och var? Sigurd Erixons alternativ: "I annat fall har den spritts

Bild 8. Fyrkantgård i Nessin, Kreis Kolberg-Körlin.

norrifrån”, slår ju så vitt jag ser sönder hela hans egen, omsorgsfullt uppbyggda svenska kulturgeografi, och detta torde vara ett onödigt offer.

Min enkla mening är den, att betydligt mera jordbundna krafter med rötter i markindelning, material och produktionsformer bestämmer en bebyggelseforms framväxt, så vida icke dessa krafter påverkas av direkta föreskrifter med karaktär av lag.

I en anmälan av Nordisk kultur XVII, i Fortid og Nutid 1955 (Bd XIX hft. 3, s. 342—356) har Svend Jespersen övertygande visat att flerlängade gårdar haft hemortsrätt i Danmark sedan omkring 1200 samt att det är gårdens areal, som varit avgörande för antalet längor. För den fyrlängade gårdens del ifrågasätter Jespersen, om den inte som bakgrund har införandet av treskiftets produktionsform. Jespersens väl dokumenterade uppfattning sammanfaller med min 1936 framförda åsikt.

Jespersen är lika övertygad som någonsin Zangenberg, att den dansk-skånska gården är resultat av en intern utveckling men

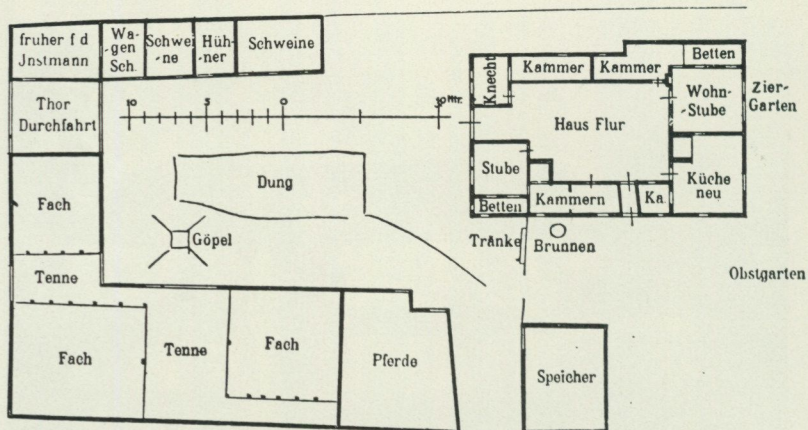

Bild 9. Icke sluten fyrkantgård i Jamund, Kreis Körlin. Här ingår ännu det saxiska långhuset som boningslänga med gaveln mot gårdsplanen. Uppmätning före 1906 (Ur "Das Bauernhaus im deutschen Reiche —, 1906". Jfr Rig 1919 s. 33).

tilläger något överraskande beträffande fyrkantformen: "Men som man også hidtil i almindelighed har antaget, kan det nok ikke betvivles, at det er den romerske landgård, villa'en der er forbilledet."

Här står sålunda två bestämda uppfattningar om den danskskånska gården mot varandra. Halvor Zangenberg sysslade intill sin död med den danska bondgårdens historia, tyvärr utan att få tillfälle att sammanfatta sitt vetande i ett större verk men också, så vitt jag kunde förstå av många samtal om dessa problem, utan att ändra sin mening om den danska gårdsformen som resultat av intern utveckling. Själv har författaren tyvärr inte ännu haft tillfälle att närmare granska det stora historiska källmaterialet, men den kontakt med materialet, som jag dock fått tillfälle till, bestyrker min tidigare uppfattning.

Då jag därför inte har tillfälle att nu framlägga ett större källmaterial för den skånska gårdens yttre form och utveckling nöjer jag mig med att granska en av de väsentligaste förutsättningarna för Sigurd Erixons import- och vandringsteori, bondgårdarna inom Hinterpommern, sådana de ter sig vid ett något

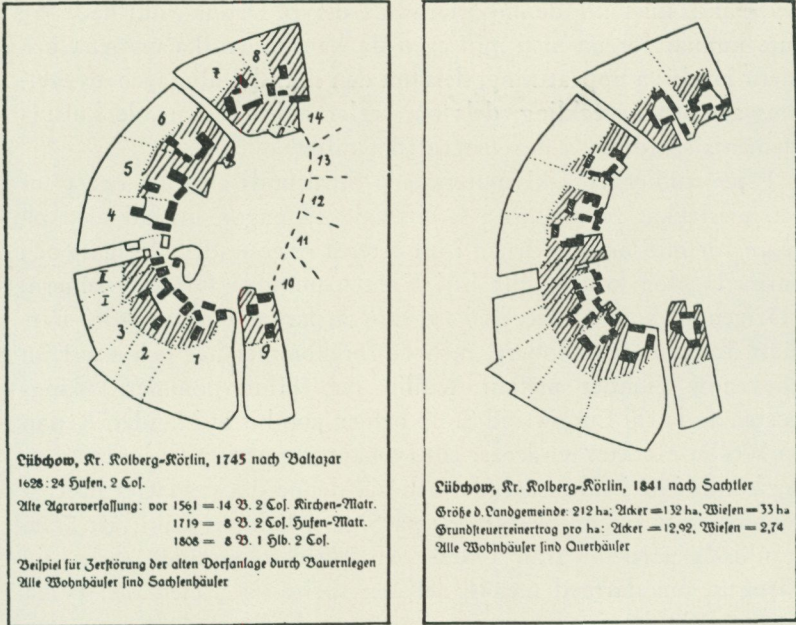

Bild 10. Byn Lubchow, Kreis Kolberg-Körlin, år 1745 och 1841.
Efter Gohrbandt.

så när ingående studium. Till grund för denna granskning ligger en studieresa i Pommern år 1934 men också resultat, som under senare år redovisats av tyska forskare. Det väsentligaste bidraget över gårdarna i Hinterpommern från senare år synes mig vara Emil Gohrbandt, "Der volkstümliche Bau der Bauernhöfe im hinterpommerschen Küstengebiet" (Pommersche Heimatpflege, 1933, s. 127 ff.). Detta arbete lärde jag tyvärr känna, först sedan mina fältstudier i Hinterpommern avslutats.

Min resa i Pommern på sensommaren 1934 möjliggjordes genom ett stipendium från den Bokelundska stipendiefonden vid Lunds universitet. Då jag planlade denna resa, var sedan några år gårdstyperna närmast inom Hinterpommern nyckeln till det problem, som uppstått genom den av Sigurd Erixon framlagda åsikten om den dansk-skånska gården som en från Sydtyskland via nordöstra

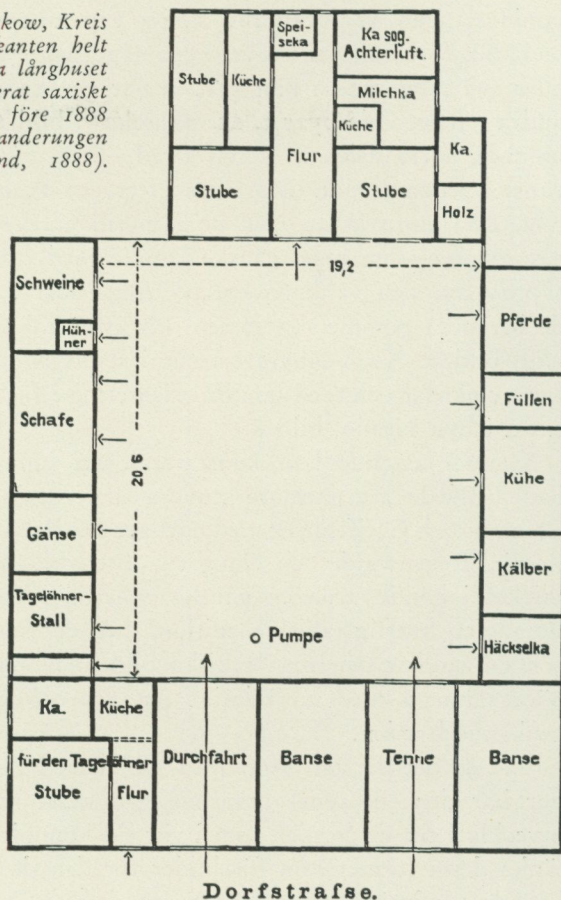
Tysklunds kustområde importerad gårdstyp. Denna åsikt hade jag inte kunnat förena med min egen då kanske ganska omogna och mera intuitiva uppfattning, dels om den skånska allmogebebyggelsens art och utveckling, dels om reglerna för olikartade kultur-elements spridning i det geografiska fältet.

Efter studier av arkivmaterialet i Stralsunds museum och efter ett misslyckat försök att i Greifswald få någon infödd med på resan för min maka och jag i bil österut över staden Wolgast och öarna Usedom och Wollin in i Kreis Cammin i Hinterpommern. Härigenom kom vi rätt in i fyrkantgårdarnas område, som närmast är Kreis Greifenberg, men de förekommer här och var från Dievenow (sundet mellan Wollin och Hinterpommern) längs kusten ända till Lupow vid Stolp och en god bit in i landet. Redan på Wollin märktes tendenser till fyrkantgruppering av husen, men jag kunde inte i fältmaterialet och vid denna dock relativt hastiga genomresa få någon bekräftelse på Sigurd Erixons åsikt, att "den frankiska gården" från Oder- och Weichselområdet spritt sig västerut, om därmed menas, att den spritt sig utmed den tyska kusten och det inte är ett annat uttryck för åsikten, att den vandrat över havet.

I byn Fritzow mellan kusten och staden Cammin fanns fullt utbildade fyrkantgårdar men med en tydlig blandning av gammalsaxiska, valmade hus och andra till synes yngre former. En vanlig form var en hög lada av saxisk typ med port utmed gatan, boningslängan, likaså av saxisk typ, mitt emot och med lägre förbindelselängor omslutande gården, bild 1. Men i samma by kunde man finna gårdar, där en boningslänga med raka gavlar och med ena gaveln mot vägen låg en bit undanryckt fägården och förenad med denna genom ett plank med port. Fägården hade en högre lada av saxisk typ med port mitt emot boningslängan, bild 2. Även i en sådan gårdstyp slår sålunda den saxiska traditionen kraftigt igenom. Andra gårdar i samma by, som tyvärr inte kunde bli föremål för någon mera ingående undersökning från min sida, visade en lösare gruppering av husen utan någon genomförd gårdsform.

I byn Schwirzen i samma krets mötte fullt utbildade fyrkantgårdar, bild 3—4. En portlänga utgjorde mellanpartiet i en

Bild 11. Gård i Rensekow, Kreis Greifenberg, där fyrkanten helt slutits och det saxiska långhuset ersatts av ett modifierat saxiskt tvärhus. Uppmätning före 1888 (Ur Hans Latsch. Wanderungen durch Ost-Deutschland, 1888). Jfr bild 8.

fälgård med boningslängan av modifierad saxisk typ med valmade gavlar, liggande fritt i förhållande till uthusen. Denna gårdsform är ganska vanlig i hela fyrkantgårdarnas område i Pommern.

Genom staden Greifenberg i kretsen med samma namn for vi norrut till byn Holm nära Treptow. En lång, något slingrande gata ledde genom byn, bild 5, vars gårdar var grupperade i mer eller mindre regelbundna fyrkanter. Även här hade man ganska genomgående en lada av saxisk typ med port ut till gatan och

boningslängan av förändrad saxisk typ mitt emot ladan. Dessa båda hus förbands genom vanligen något lägre hus, där gallerierna eller svalgångarna in mot gården var ganska vanliga, här som i andra närliggande byar t. ex. Rensekow, bild 6. Inom hela detta område, norra delen av Kreis Greifenberg, föreföll gårdstyperna ganska genomgående utformade efter det ovan redovisade systemet. Den stora ladan med port in till gården slöt fronten mot gatumarken, som regel ganska rymlig med träd och dammar en typ av by, som vanligen kallas "Angerdorf". I dammarna hade de berömda pommerska gässen och även ankor ett idealiskt tillhåll, bild 7. Även längre österut i Kreis Kolberg mötte samma typ av gårdar och med samma orientering i förhållande till gatan, t. ex. i byn Nessin, bild 8.

Sammanfattande kan konstateras, att inom de områden jag hade tillfälle att närmare studera under min resa 1934, Kreis Cammin och Greifenberg med närliggande delar av Kreis Kolberg-Körlin, Regenwalde och Naugard, företedde det äldre byggnadsskicket i bondbyarna en ganska enhetlig prägel, som klart avslöjade en kraftig saxisk tradition, men där nya drag kommit in och omvandlat den rena saxiska bilden. Dessa drag synas klart höra samman med en relativt sen utveckling inom den åkerbrukande bygden.

Vad är det då som skett med gårdarna i Hinterpommern och hur har den till synes ursprungligen klart saxiska bebyggelsen utvecklats till de former, som i vår tid kommit forskare att misstänka dessa former som förebilder för den dansk-skånska kringbyggda gården? För att få svar på dessa frågor räcker inte det recenta materialet i fältet till, även om det vid direkt studium ger klara antydningar. Vi måste gå till kartmaterialet och äldre historiska källor. Här kan jag begränsa mig till att kort referera Emil Gohrbandts undersökning, som bygger på ett ovedersägligt och exakt material.

Gohrbandt skriver inledningsvis (s. 129):

"Die Forschungen über den volkstümlichen Bau der Bauernhäuser und -höfe in unserm Gebiet sind jüngerem Datums. Die untenstehende Zusammenstellung bringt die wichtigste Literatur über die Forschung. Aus ihr schälen sich drei ganz verschiedene

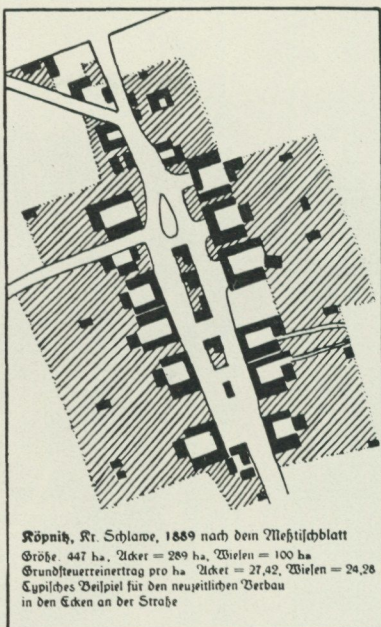
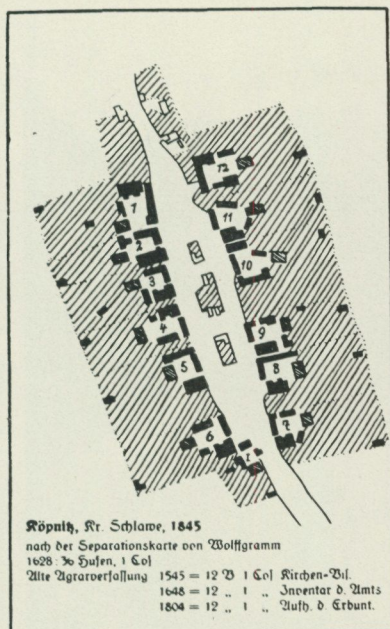

Bild 12. Förändringen i en pommersk by under ett halvt sekel. De relativt öppna gårdarna år 1845 med åtskilliga saxiska länghus kvar (nr 1, 2, 3, 6, 10, 11, 12) har år 1889 blivit helt slutna fyrkanter med endast ett saxiskt länghus kvar (10). Köpnitz, Kreis Schlawa. (Efter Gohrbandt.)

Auffassungen heraus. Man spricht von der 'fränkischen Hofanlage', dem 'nordischen Vierkanthof' und dem 'sächsischen Bauernhaus'. Also drei verschiedene Bauweisen für dieses Gebiet, erklärlich deshalb, weil man versucht hat, aus wenigen Bruchstücken der Gegenwart etwas aufzubauen. Zum andern bleibt man vielfach am Äusserlichen haften, vermutet dies und jenes und setzt voraus, dass es früher auch so gewesen sei. Vor allem vergisst man immer wieder, dass neben dem Wohnraum die Wirtschaftsräume genau so wichtig sind und dass erst im Zusammenhang und in der Verbindung sämtlicher Gebäude sich der volkstümliche Charakter zeigt. Aus der angeführten Literatur ergibt sich, dass kein Gebiet in Pommern in Bezug auf volkstümliche Bauart der Bauernhöfe

Bild 13. Fiskarbyn Kamp, Kreis Greifenberg, med sin långa rad av saxiska långhus, ännu fullt funktionella för en fiskarekultur med begränsad boskapsskötsel.

so sehr umstritten ist als das Küstengebiet in Hinterpommern.” Som sammanfattning av sina studier av kartmaterialet konstaterar Gohrbandt (s. 130), ”dass im hinterpommerschen Küstengebiet von der Dievenow bis über die Stolpe hinaus sich ein vollständig einheitlicher volkstümlicher Baustil für die Bauernhöfe entwickelt hat. Das Aktenmaterial verrät uns das hohe Alter dieser Bauweise. Ausnahmen von dieser Bauweise gibt es nicht, so weit wir es mit bäuerlichen Wirten im Hufenbesitz zu tun haben. Auch Pfarrgehöft und Gutshof müssen sich dem unterordnen. Daraus geht

der starke volkstümliche Charakter des siedelnden Stammes hervor.

Unsere Quellen von den Bauernhöfen in diesem Gebiet ergeben, dass der Hof ein Langhaus als Wohnhaus hat, das grundsätzlich im hintergrund des Gehöftes, abseits der Dorfstrasse, ligger. Eine grosse Zahl von Wirtschaftsgebäuden (3 bis 7) grupperiert sich so om den Hofraum, dass eins von ihnen sich quer mit seiner Langseite an die Strasse legt und die freie Auffahrt zum Hofe versperret. Das Langhaus ist ein echtes Sachsenhaus mit Walm oder Halbwalm. Dieser führt in unserem Gebiet die Bezeichnung 'kühlende' (Kielende)."

Att även den i gården ingående ladan (die Scheune) sedan gammalt och i hela området haft saxisk typ med valmade gavlar visar Gohrbandt med belägg både från 1600- och 1700-talen. Utom dessa båda saxiska huvudbyggnader har gårdarna i detta område i varje fall redan på 1700-talet fått en del andra mindre byggnader, särskilt stallar för djuren, men ännu 1711 redovisas t. ex. för en bonde i Kreis Greifenberg två häst- och ett kostall under det saxiska bostadshusets gemensamma tak samt två "Vorstellungchen vorm Haus". Det är här närmast frågan om att finna ut, när dessa hus successivt kommit att bygga upp en gårdsform av den pommerska fyrkantgårdens typ. Det saxiska bostadshuset låg tidigare i enlighet med gammal tradition med den gavel åt bygatan som rymde loge och stallar. Då en särskild lada tillkom, har den i varje fall i det pommerska området kommit att ligga utanför, således på den äldre gatumarken. Och sedan har mindre hus på sidorna fyllt ut gårdsfyrkanten. Hur en sådan gård med det gavelställda saxiska boningshuset sett ut framgår av planen av en gård från Jamund, Kreis Körlin, bild 9.

Detta saxiska långhus fick emellertid dödsstöten genom en kunglig förordning, långt innan det utbildats en sluten gruppering av husen i den pommerska gården. Det var Fredrik den store, som genom "Haushaltungs- und Wirtschafts-Reglement vor die Ämter der Herzogthums Pommern und die Lande Lauenburg und Bütow" år 1752 undanröjde förutsättningarna för det gamla saxiska bostadshusets fortbestånd. Detta hade i verkligheten redan blivit oekonomiskt och föga funktionellt. I stället anbefalldes

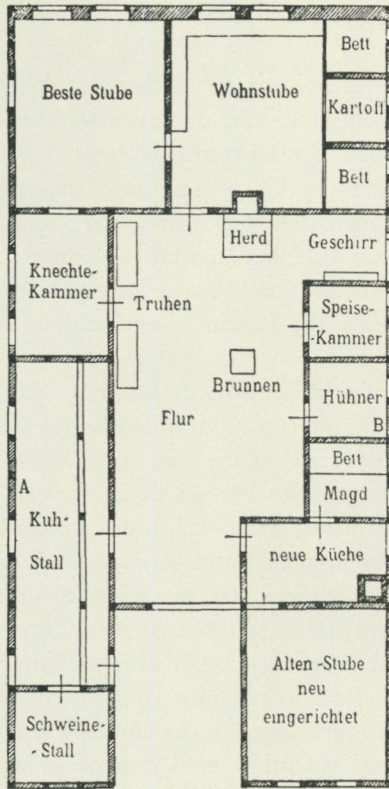

Bild 14. Plan av ett av långhusen i Kamp, upprättad före 1906.

nu en boningslänga med tvärindelning och resultatet kan utläsas ur två byplaner från Lübchow i Kreis Kolberg-Körilin år 1745, genomgående med saxiska långhus till bostadshus och år 1841, då dessa långhus helt och hållet ersatts av tvärhus, bild 10. Med den tvärställda boningslängan och den reglerade tomten i byn är redan tendensen mot en större slutenhet klar och slutstadiet kan ses av en plan, uppmätt före 1882 från Rensekow i Kreis Greifenberg, en av de byar jag besökte år 1934, bild 11, jfr bild 6.

Inför denna slututveckling är det naturligt att ställa frågan, om den nåtts utan någon influens från den s. k. "frankiska" eller den mellantyska gårdsformen. Allt talar för att så är förhållandet. Bestämmelserna av år 1752 riktade sig också mot den mängd av

småhus för olika ändamål, som uppstått utanför det saxiska bopningshuset, sedan dess roll som enhetshus upphört. Dessa småhus borde nu i stället sammanföras i längor med 36—40 fots bredd, och naturligtvis inverkade dessa bestämmelser på utvecklingen mot slutna gårdar med sammanhängande längor. Under 1800-talet ökade också gårdarnas skörderesultat i Tyskland liksom i vårt eget land. Fler djur kunde hållas och större utrymmen behövdes. Den billigaste och enklaste metoden var att bygga samman hus, som tidigare legat skilda, och på detta sätt uppstod under 1800-talets senare del allt slutnare gårdar. Exempel på denna utveckling visar de båda byplanerna från Köpnitz i Kreis Schlawe av år 1845 och år 1889. På mindre än femtio år har ur relativt lösa gårdsgrupperingar på ömse sidor om bygatan utbildats slutna fyrkantgårdar, där också några hus fått söka sig ut på själva gatumarken, bild 12. Därmed har vi nått fram till den normaltyp för bondgårdarna i Hinterpommern, som man i varje fall ännu på 30-talets början kunde studera i fältet. Denna typ är sen, i huvudsak utformad efter 1800-talets mitt, och redan detta gör att varje teori, att fyrkantgårdarna här skulle kunna ha tjänat som förebild i någon form för den dansk-skånska gården eller som typ vandrat över till Skåne och Danmark, är och förblir en orimlighet. När Sigurd Erixon ännu 1947 betonar att den frankiska gården öster om Oder nått fram till Östersjön, så är detta icke gällande för Hinterpommerns del, som ingenting har med den frankiska gården att göra. När han säger att denna gårdstyps ålder ”på senare tid underskattats och betraktats som ett relativt sent resultat av en intern utveckling av en-, två- och trelängade gårdar”, så är det i fråga om Hinterpommerns gårdar, som framgått av vad hittills anförts, inte fråga om någon uppskattning utan om en faktiskt klarlagd, väldokumenterad och relativt väl tidsfäst utveckling.

Som en indirekt bekräftelse på att det är jordbruket och de ekonomiska och näringsfunktionella förhållandena i jordbruksbyarna, som varit den drivande faktorn i den saxiska gårdens omvandling till Hinterpommerns fyrkantgård, kan man ta det saxiska husets öde inom en helt annan kulturform men mitt inne i fyrkantgårdarnas område i fiskarbyarna, t. ex. Kamp. Bakom

Langenhagens långa radby, bild 7, sträcker sig dess betesmarker ända fram till havet, dit en sandig väg leder. Vid en liten insjö, Kamper See, innanför en vall av dyner ligger denna lilla fiskarby med en lång rad av saxiska hus med den ena gaveln mot den lilla insjön och marsklandet och den andra, bostadsdelen, mot havet, bild 13—14. Invånarna är fiskare, som också har ett par kor, några svin, höns och ankor. Man har korna på bete ute i marsklandet, där man också slår gräset till vinterfoder. Vid vårt besök kom en primitiv stockbåt med två kvinnor glidande ute från betesmarkens vattenvägar. Den stakades fram, och man var på hemväg från mjölkningen.

Här i Kamp har det saxiska huset kunnat fortleva i praktiskt taget orört skick. Det har fortfarande sina begränsade uppgifter, där jordbrukarens utökade sädesproduktion och många djur icke sprängt den gamla ramen som den gjort i böndernas gårdar.

Denna artikel har egentligen, i vad gäller svensk byggnadskultur, endast lett till ett negativt resultat och är i den mening avgjort otillfredsställande. Som försvar kan endast sägas, att fastslagna doktriner ha en tendens att låsa fast forskningen, att stänga utblicken och att hindra den vetenskapliga fantasien. Därför måste sådana doktriner då och då kritiskt prövas. Men det är genom teorier och vederläggande av teorier, som all vetenskap dock stapplar framåt. Man synes dock kanske, när det gäller resultaten av den formaltypologiska och diffusionistiska bebyggelseforskningen, ha skäl för åsikten, att man ur metodisk synpunkt alltför djärvt använt det recenta materialet för ytterst vittgående slutsatser, innan man gett sig tid att undersöka, vilka lokala omvandlingar detta material kan ha varit utsatt för i relativt sen tid. Detta särskilt, då det gäller fyra århundraden inom de mest genomkultiverade och genomadministrerade delarna av kontinenten. Här föreligger därför utan någon tvekan ett behov av en omvärdering av fastslagna resultat med hjälp av en mera historiskt och funktionellt orienterad metodik.

NORDISKA MUSEET OCH SKANSEN UNDER ÅR 1956

Nordiska museet skall enligt sina stadgar "vara ett hem för minnen ur det svenska folkets liv". Denna uppgift söker museet att fylla genom att väl vårda de rika samlingar som redan finnas i dess ägo och genom att komplettera dem, i den mån detta visar sig av behovet påkallat och möjligheter härtill ges.

Härjämte skall museet ha som "särskild uppgift att genom vetenskaplig forskning och folklig undervisning vidga kändomen om den svenska odlingens historia". I detta syfte bedriver museet en omfattande undersökningsverksamhet och vill samtidigt på olika sätt främja forskningen på de ämnesområden museet har att bevaka.

Den "folkliga undervisning", varom stadgarna tala, har med åren fått en allt större omfattning och sträcker sig från lektionsgivning för barn ur huvudstadens skolor och från andra orter till universitetsstadiet, där den till museet knutna Hallwylska professuren genom en överenskommelse med Stockholms högskola svarar för ämnet Nordisk och jämförande folklivsforskning vid högskolan.

Till denna undervisning ansluter sig museets livliga publiceringsverksamhet med en egen förlagsdetalj och distributionsverksamhet.

Även museets betydande bibliotek och arkiv ha sina naturliga platser i detta sammanhang.

Vid sidan härav bedrivs en omfattande verksamhet av ekonomisk art, som har till syfte att skapa förutsättningar för institutionens egentliga syften. Härvid eftersträvas inte minst att ge trivsel och utbyte åt dem som besöka Skansen och de smärre anläggningar museet vårdar ute i landet.

För dessa olika verksamhetsgrenar lämnas i det följande specificerade redogörelser.

Det är emellertid naturligt för en institution med denna breda inriktning att också ägna intresse åt vad som kan kallas den yttre kulturminnesvården. Museet har länge sökt lämna sin medverkan i detta fall, ehuru möjligheterna för en enskild institution med nödvändighet äro begränsade, när det gäller hithörande svåra problem.

Särskilt under senare år har museets sakkunskap tagits i ökat anspråk, icke minst i samband med byggnadsminnesvården, där de rika bildsamlingarna och vederbörande tjänstemäns omfattande erfarenheter kommit väl till pass. Dessa uppgifter handhas i nära samarbete med Riksantikvarieämbetet, som i frågor av detta slag inhämtar museets mening.

Sistnämnda förhållande gäller även i en del andra ärenden, såsom rörande förslag till nya museibyggnader, behörigheten hos sökande till landsantikvariebefattningar etc. Regelmässigt yttrar sig museet över ansökningar om licens för export av äldre kulturföremål.

Slutligen kan nämnas, att museets nämnd tjänstgör som remissmyndighet för en del anslagsärenden m. m. Under året har nämnden därjämte avgivit underdånigt yttrande över Byggnadsminnesutredningens förslag till ny lag om byggnadsminnen. Styresmannen har i likhet med en av medlemmarna i museets nämnd, byggmästare Olle Engkvist, varit ledamot av utredningen, till vilken såsom expert varit knuten förste intendenten Hellner.

Allmogea vdelningen

I samarbete med tidningen Skogsindustriarbetaren (SIA) har en insamling bedrivits av äldre redskap och doningar tillhörande skogsbruket. Museets bestånd av sådana ting visade sig nämligen vid den inventering, som gjordes i samband med utställningen "Skogen i centrum" på Skansen år 1955, vara ojämnt och ofullständigt. Oavsett de lokala skogsmuseer, som hittills ordnats eller kunna komma att ordnas, företräder Nordiska museet här som inom andra grenar av svenskt näringsliv kravet på att ur vetenskaplig synpunkt representativa samlingar från hela landet

böra finnas på museet. Av föremål som insamlats på detta sätt märkas en bogslåde med stötting från Värmland och en tidig typ av timmersvans från Jämtland.

Den i samband med fältarbeten i norra Skåne påbörjade insamlingen av redskap och produkter från lanthantverket har under året fullföljts. Från restlagret i en affär i Killeberg, vars innehavare fungerat som förläggare för smeder och gällbgjutare i Loshults socken, ha förvärvats vissa serier av produkter, bestående av 330 betsel av 10 olika typer, 350 lekanden för tömmar, ett 70-tal tygelkrokar av mässing, 8 selbågar, 7 dussin glasögonfodral av bleck samt diverse andra prov på smide och gällbgjuteri. Dessa båda former av hantverk utövades särskilt i Loshults socken.

I samband med den utställning av äldre och yngre leksaker, "Lek i trä", som under december 1955 t. o. m. april 1956 ordnades i Skansens trapphall i samverkan med Bröderna Ivarsson (BRIO) i Osby, mottog Nordiska museet som donation en förbindelse, att museet för sina samlingar för all framtid skulle få göra ett fritt urval av BRIOS tillverkning och försäljning av leksaker. Tack vare firmans ledande ställning inom svensk leksakstillverkning och -försäljning ger denna generösa gåva museet möjlighet att med sina samlingar införliva en väsentlig del av hithörande ting och att ständigt föra fram traditionen i kontakt med nutiden. Om liknande arrangemang kunde genomföras för många föremålsområden, skulle museets insamlingsverksamhet onekligen i hög grad både förenklas och effektiviseras. Det bör dock understrykas att museet i fråga om leksaksbeståndet fortfarande är beroende av enskilda givare, främst när det gäller hemtillverkade leksaker. Dessa bli visserligen allt sällsyntare i vår tid men äro också därför särskilt önskvärda för våra samlingar. Årets skörd av leksaker gäller BRIOS egna tillverkningar och utgör något över hundratalet föremål.

Då tillfälle ges, kompletterar museet också sitt bestånd av nordiskt material utanför Sverige. Detta sker särskilt med tanke på en planerad översiktlig utställning av grannländernas folkliga kultur och mot den bakgrunden, att museets från vissa håll, t. ex. Norge, mycket rika äldre samlingar ha en dominerande folkkonstkaraktär. I samband med en studieresa till Färöarna av inten-

*Färing hämtar sand till betonggjutning i en "leypur", som bäres med hjälp av ett pannband, "fetil". Tórshavn, Färöarna.
Foto Barbro Wahlström 1950.*

denten Nyman tillfördes avdelningen något över ett femtiotal föremål, mest tillhörande det ålderdomliga näringslivet på öarna. Bland dem kan nämnas den fyrkantiga bärback, som kallas "leypur" och bäres på ryggen med hjälp av ett pannband, "fetil". I gammal tid skedde alla landtransporter enbart genom sådan bärning eller genom klövjning. Vidare märks ett exemplar av den smala, järnskodda spaden, "haki", det enda redskap varmed de smala brant sluttande tegarna kunde brukas, samt en torvspade, "pinnagrev", redskap för skärning av brännrotven, jämte drivveden det huvudsakliga bränslet på Färöarna. En ullkam, redskapet före den effektivare men mot ullens hänsynslösare kardan, röjer på sitt sätt öarnas karaktär av kulturhistoriskt reliktområde.

Oljetryckens populäraste motiv — kungafamiljen — i förgylld ram. Guldrupe, Gotland.

Ytterligare komplettering av museets bestånd från Färöarna sker genom erhållna kontaktmän.

I linje med det nuvarande programmet att föra fram föremålsförvärvet i kontakt med nutiden ha även de oljetryck, som sedan 1800-talets slut i så hög grad prytt enklare hem, blivit föremål för museets intresse. Under året har ett trettiotal sådana förvärvats, till större delen från Småland. Även några kistebrev och tre dörrar med landskapsmålningar i de övre speglarna kunna nämnas i detta sammanhang. Ett förvärv inom den mera traditionella äldre folkkonsten är värt att särskilt nämnas. Det gäller en sydsvensk bonad, inte alldeles komplett men dock i sitt bibehållna skick över 8 m lång och med bildsviterna i tre våder, som brukligt var hos de äldre målarna. Bonaden är målad år 1820, troligen av en dotter till Per Nilsson i Lusshult, och upptar bild-

"Brölloppet i Canan." Detalj ur 8 m lång målning från Småland, skänkt av Nordiska museets Vänner.

sviterna bröllopet i Kana, heliga tre konungar, Jeftas dotter, drottningen av Saba, om livsens krona, kvinnorna vid Kristi grav, de visa och de fåvitska jungfrurna, Ahasveros och hans drottning Vastis gästbud, den förlorade sonen, Jakob drager bort från sin svärfader Laban samt Elias under enbärsträdet. Bonadens texter äro i stor utsträckning hämtade ur tidens populära uppbyggelseböcker och spegla således den andliga atmosfär, vari detta måleri hörde hemma. Bonaden hör till de värdefulla gåvor som överlämnats av Nordiska museets Vänner.

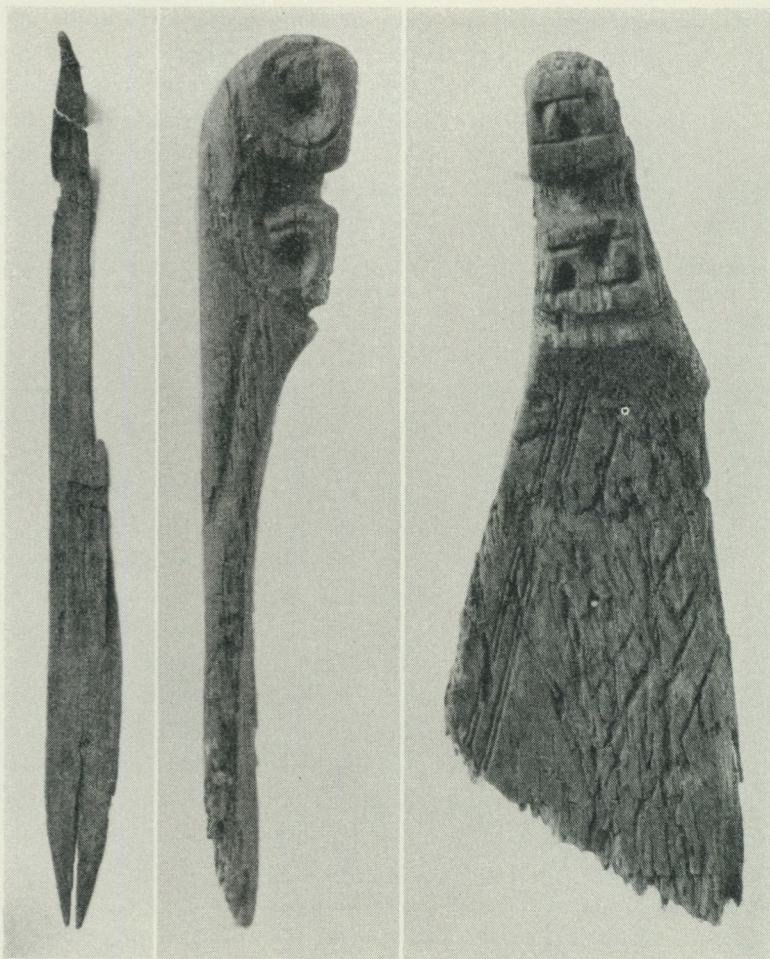
Museets samlingar ha i stor utsträckning tjänat som utgångspunkt och inspirationskälla för svensk hemslöjd, inte bara den textila utan också träslöjden och smidet. För att med museets egna samlingar kunna belysa denna företeelse i framtiden har avdelningen under året från Svenska Hemslöjdsföreningarnas Riksförbund förvärvat ett relativt stort urval av olika lokala hemslöjdsföreningars produkter, där traditionslinjen framstår direkt eller indirekt. Museet skulle gärna se att de lokala hemslöjdsföreningarna lämnade sitt bistånd, när det gäller att samla materialet för den svenska hemslöjdens historia på så sätt, att nyskapelser med erforderliga data om idé, förebild och tillverkare undan för undan tillfördes museets samlingar, helst i form av gåvor. Museet har riktat en särskild vädjan härom till de lokala föreningarna.

Avdelningen har fortsatt kompletteringen av inredningstextilier från 1900-talets första årtionden, huvudsakligen av samlingar som bilda miljöenheter. Förvärven — de flesta från Hälsingland, Skåne och Småland — äro resultat av ett upprop, som förra året skickades till museets fasta meddelare. En motsvarande aktion har tidigare gjorts för sentida dräkter. Även detta år ha värdefulla bidrag tillförts avdelningens samling av dräkter, bl. a. genom en framliden småländsk kvinnas hela efterlämnade klädförråd. Från Dalarna ha mottagits en yrkesmålares alla arbetskläder.

Två randiga bolstervar av ylle från Gotland ha sitt intresse främst därför, att textilbeståndet från denna del av vårt land är sparsamt representerat i museets samlingar. Bruket av bolstervar i sängutrustningen är vanligast i Skåne, Blekinge, Halland och södra Småland. Det förekommer även så långt norrut som i Västergötland och sträcker sig österut över Öland till Gotland. Avdelningen har tidigare saknat belägg från det östliga utbredningsområdet utanför de gammaldanska landskapen.

I samband med fältundersökningar i Bruksvallarna i Härjedalen och i Halland, närmare bestämt i Oktorp och trakten kring Laholm, ha även gjorts föremålsförvärv. Från Oktorp, där kompletterande uppgifter insamlats rörande Oktorpsgården på Skansen, ha förvärvats några virkkrokar av trä, vilka hört hemma just på denna gård. Laholmstrakten har sedan århundraden utmärkt sig för en rik produktion av stickning. Bland annat tillverkades mot slutet av 1800-talet s. k. sjömanströjor för försäljning. En stickerska har lämnat som gåva de stickor som hon själv använde vid denna tröjtillverkning. Dessutom ha förvärvats stickade te- och kaffevärmare som slående exempel på hur stickningstekniken i denna trakt fått en tillämpning utöver den traditionella (jämför härom amanuensen Wintzells uppsats på annan plats i denna årsbok).

Allmogeavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Eskeröd. Övriga tjänstemän vid avdelningen ha varit intendenten Nylén samt amanuenserna Wintzell och Biörnstad. Dessutom har fil. kand. Lars-Åke Kvarning från september 1956 tjänstgjort vid avdelningen.

Ornerad skida av bottenisk typ, fynd i en myr i Högbacken, Pite landsförsamling; nyförvärv till lappska avdelningen (NM 251.938).

Lappska avdelningen

Under de senare årens lappmarksundersökningar har ett flertal fornskidor kommit i dagen, samtliga myrfynd. Tre stycken av dessa ha införlivats med lappska avdelningens samlingar, två stycken från Lycksele socken och en från Högbacken nära lapp-

marksgränsen i Pite landsförsamling, alla tre av s. k. bottnisk typ, den sistnämnda med utsökt ornering. Bland övriga nyförvärv märkes såsom gåva från framlidne jägmästaren Carl von Sydow (genom sonen kaptan Nils Ludvig von Sydow) en samling dräktplagg, förvärvade bland lapparna under givarens deltagande i renbeteskommissionen omkr. 1910, och vidare ett inköpt kvinnohälte med spänne och knappar av silver från Lainiovuoma lappby samt fragment av stockkanoter, åror och skidor m. m. från Pite landsförsamling, skänkta av målaren Artur Nordmark.

Avdelningens föreståndare har varit intendenten Manker.

Högreståndsavdelningen

1600-talet är sparsamt företrätt i årets gåvor. Det märkligaste förvärvet utgöres av en väl bevarad holländsk damastduk från seklets början, vilken skänkts av gymnastikdirektören Sten Norselius, Ingelstad. Mönstret återger en bebådelsescen. Något yngre är en gåva från Nordiska museets Vänner, nio stycken damastservetter med jaktmotiv i mönstret. De härstamma sannolikt från Steninge slott i Uppland. Några remmare av en mindre vanlig typ ha inköpts. Av disponent Bengt Rapp har museet fått en oljemålning, som återger en intressant barnkammarinteriör.

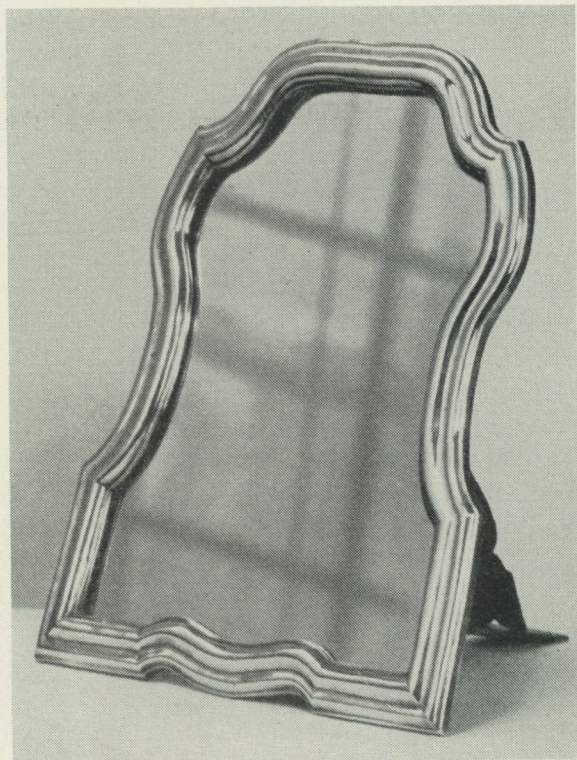
1700-talet representeras detta år framför allt av en rad intressanta småföremål. Dit hör en av fröken Ruth Gårdeman skänkt supkopp av koppar, daterad 1718 och härstammande från släkten Tersmedens Ramnäs. En under året inköpt silvertumlare utgör ett typiskt prov på bravurmässigt silversmide, genom att den drivits upp ur en specieriksdaler, vars kantinskription bevarats läslig. Nordiska museets Vänner ha överlämnat ett utsökt fickur av Johan Lindquist med boett av guld med blå emalj, stämplad av Frantz Bergs, Stockholm. En bibel från seklets början är med största sannolikhet ett bokbindarmästerstykke.

I antikhandeln har inköpts ett franskt fajansfat med fältmarskalken Erik Sparres och Christina Beata Lillies vapen. De gifte sig 1710 och Erik Sparre dog 1726, vilket alltså ger en mycket god datering av denna för svenska förhållanden ovanligt tidiga fajansservis. Fru Greta Ljungberg, Stockholm, har överlämnat två

Kinesisk Fo-hund av porslin, 1700-talets mitt (80 cm hög). En av ett par, skänkt av Nordiska museets Vänner.

fajansfat med det välkända humlemönstret och från fröken Anna Ericsson, Lidköping, har museet fått ytterligare en djup tallrik med samma mönster och Mariebergs signatur. Ett minne av den

Toaletspegel med silverram, tillverkad 1756 av guldsmeden Kilian Kelson, Stockholm.

ostindiska handeln äro två väldiga kinesiska porcelinshundar, som utgöra en gåva av museets Vänner. Herr Erik Areschoug, Bromma, har berikat samlingarna med ett rikt drivet täckfat av mässing av den typ, som hörde till köksutrustningen på de karolinska herrgårdarna. Herr Göran Silfverswärd har bidragit med en marsipanform av trä, med vars hjälp små kakor och fristående figurer kunde framställas.

Från konstnären Carl Gunne har museet fått ett märkligt, stort och dekorativt porträtt av konung Adolf Fredrik, härstammande från Joakim Strengs ateljé. En utsökt toaletspegel med silverram, stämplad av den kände rokokosilversmeden Kilian Kelson i Stockholm, är en välkommen gåva från museets Vänner.

Från seklets början härrör ett syskrin i form av en husmodell med svängt säteritak.

En liten men värdefull grupp 1700-talsbroderier har även detta år tillförts samlingarna. Sålunda ha Nordiska museets Vänner skänkt ett broderat täcke, sytt av en stubb från 1700-talets förra del. Materialet är linnelärft, broderat med ullgarn i klara färger med bårder utmed långsidorna (se titelplanschen). Täcket har gått i arv inom Lewenhauptska släkten. En märkduk, daterad 1746, är skänkt av fru Sigrid Liljenstolpe, Stockholm, och två silkebroderier i rokoko äro en gåva av fröken Elisabeth Bergensträhle. En sidenkofta från 1760-talet har inköpts och från fru Hanna Schjelderup kommer ett väl bevarat vitt bomullshalskläde från 1790-talet.

Vidare bör nämnas en intressant gåva från Grill-ättlingen kammarrättsrådet Karl Ankarswärd. Den utgöres av den tunga mässingsskylt som en gång suttit på Söderfors bruks postväska och bär Söderfors anrika järnmärke, vari Claes Grills initialer ingå.

Från fru Inga Bergqvist har museet fått ett par långa strumpeband, mönstervävda av silke- och linnegarn, med texten "Sara Elisabeth Lidman Stockholm den 1 oktober 1769 Af Kiärlig Hand Tag Detta Band Slit Det Ut Helt Nöyd Till Slut". Kungl. Husgerådskammaren har överlämnat en del textilier, bl. a. möbelöverdrag som använts vid kungliga begravningar samt en del prover till inredningstextilier.

1800-talets nytillskott domineras detta år av de smärre husgerådsföremålen. Från framlidna fröken Eva Creutz' dödsbo komma förutom en skrivbyrå, en väggspegel och några småbord från 1800-talets början ett antal prydnadsföremål och smycken samt några av dessa oansenliga husgerådsting från kök och matbord, som så sällan bevaras. Museets Vänner ha skänkt ett schatull med förgyllt dessertsilver, till större delen stämplat av Pehr Zethelius åren 1809—10. Direktör Thor Nälsén har överlämnat en puddingform av lergods samt en Rörstrandskaffekanna från seklets förra hälft. Från herr David Carlsson, Ulriksdal, kommer en ståtlig kopparkaffekanna, som av sin märkning att döma härstammar från Oscar I:s kök, och fru Ingrid Stigmark har överlämnat ett glas, märkt med inskriptionen Tulseboda

Brunn omgiven av graverad rosengirland. Tulseboda ligger i norra Blekinge och glaset är ett minne från gamla tiders brunnsliv. En liten grupp slipade kakskålar och saladiärer bl. a. med det s. k. mormorsmönstret har inköpts vid skilda tillfällen under året, fyllande tomrum i samlingarna. Från 1870-talet härstammar en tidstypisk likörservis med graverade meandrar på, som överlämnats av fröken Magda Nachmanson, Stockholm. En kaffeservis av silver i tidens karakteristiska vikingastil med drakslingor av silversmeden C. H. Forsman i Nyköping utgör ett intressant inköp. Fru Elisabeth Borlind har överlämnat en kaffeservis av nickel signerad av grundaren av Gense i Eskilstuna Gustaf Eriksson. Fröken Brit Gistedt, Stockholm, har skänkt en porslinsgrupp "Venus och Amor", som representerar det senare 1800-talets populära prydnadsföremål, och från Agnes Stengård, Hedemora, kommer jämte några intressanta småföremål en vacker lek-saksspinrock med beninläggningar. En ram i rikt skulpterad läderplastik till ett dampporträtt från 1850-talet har överlämnats av fru Johanna Ljungquist, Åmål. Bland småföremål av intresse märkas en nageltång daterad 1851, en caudecologneflaska från världsutställningen i London 1867 samt några 1800-talsföregångare till den moderna kulspeppennan. Givaren av dessa föremål är civilingenjör Anders Törnblom.

Bland årets tillskott till dräktsamlingarna märks särskilt en s. k. negligé från omkring 1830, dvs. en mössa av silkestyll för innebruk, en gåva av fröken Fina Edlund, Stockholm. Från samma tid härstammar en hattslöja av silkeflor, som överlämnats av fröken Greta Ekstedt, Stockholm. Fru Hillevid Flach har skänkt ett par brudlakan från 1800-talets början och från fru Sigrid Liljenstolpe kommer en damastduk med Lindersköldska vapnet, som alltså bör ha vävts för något av ärkebiskopen Jacob Lindbloms barn. Fru Paula Lindeberg har skänkt en samling barnkläder från 1880-talet och överdirektör K. G. Ljungdahl har överlämnat en häradshövdinguniform.

Från seklets slut härstammar en salongsmöbel i en stil som närmast kan betecknas som jugendempire. Den omfattar soffa, två fåtöljer, fyra stolar samt bord med fotogenlampa och skåp. Denna tidstypiska möbel är en gåva av konstnären Carl Gunne,

Stockholm. Ett synnerligen intressant inredningsföremål utgörs av en bonad, bemålad med motiv ur Sigurdssagan av August Malmström på uppdrag av den välkände översättaren av de isländska sagorna Peter August Gödecke. Den har överlämnats till museet av dennes barn fru Signhild Curman, rektor Hillevi Gödecke och agronom Helge Gödecke.

Överceremonimästaren Joen Lagerberg har som gåva överlämnat ett dockskåp från 1860-talet, som till stor del är bevarat i sitt ursprungliga skick. Fabrikör Ivar Fischer har skänkt en intressant 1840-talsmotsvarighet till våra dagars klippdockor. Den heter "Die Mode-Dame" och är försedd med en rikhaltig, för tiden typisk garderob. Från telegrafexpeditör Lisa Kihlberg, Stockholm, kommer en stor docka från 1880-talets slut, som är försedd såväl med rikhaltig och välgjord garderob som också med säng och vagn, och fröken Birgit Herrlin, Stockholm, har skänkt två ovanligt väl bevarade mekaniska leksaker med urverk från samma tid.

Samlingen av hantverksminnen har utökats genom förvärvet av tunnbindaren Clas Wilhelm Johanssons gesällprov — en kutting av ek med fotställning — som utfördes 1874. Skräddarmästare Pontus Paulsson, Stockholm, har överlämnat både sitt gesällbrev, daterat 1897, och sitt gesällprov, som utgöres av en bonjour. Fru Inez Låås, Stockholm, som arbetat i årtionden som en högt betrodd silverpolererska hos Hallbergs i Stockholm, har skänkt museet hela sin fullständiga och mycket värdefulla uppsättning polerstål och polerstenar. Herr Gunnar Egor har överlämnat en ciselörhammare och en spritlampa och herr Sven Andersson en samling hovslagarverktyg.

1900-talet. Från seklets allra första början härstammar en fullständig matsalsmöbel ritad av Carl Westman för vännen Erik Lallerstedt, vars arvingar överlämnat densamma. Den är utomordentligt typisk för den dåtida unga arkitektgenerationens försök att reformera även inredningskonsten och givetvis en mycket välkommen gåva. Från samma tid härstammar en s. k. ägghöna av flintporslin, som är signerad av Alf Wallander, vilken vid seklets början var Rörstrands ledande konstnär. Givaren är fru Anna Björkman, Eskilstuna. Fröken Brit Gistedt, Stockholm,

har överlämnat intressanta julgransprydnader från sekelskiftet jämte några smärre prydnadsföremål. Från fru Annie Silverstolpe, Stockholm, kommer en stor grupp kläder och inredningstextilier som till övervägande delen härstammar från 1900-talets början. Fru Mary Wälstedt, Holsåker, har skänkt en duk i linne-dräll med sex servetter, som är vävd 1912, och fru Maja Upmark, Stockholm, har ur sin garderob skänkt dräkter och klänningar för både vardag och fest från perioden 1930—1955. Slumstationen i Stockholm har överlämnat en slumsystems arbetsdräkt med alla dess tillbehör.

Fru Signe Persson-Melin, AB Gense, Eskilstuna, AB Gustavsbjergs Fabriker, AB Rörstrands Porslinsfabriker och Stålkompagniet, Eskilstuna ha slutligen överlämnat prover ur 1950-talets produktion.

Högreståndsavdelningens föreståndare har varit förste intendenten Hellner. Övriga tjänstemän vid avdelningen ha varit intendenterna Lagerquist, Bengtsson och Lagercrantz, amanuensen Holmquist samt fr. o. m. september månad amanuensen Stavenow. Dessutom ha under större delen av året fil. kand. Jan Brunius och under kortare perioder fil. kand. Inga Ehrenborg och fil. stud. Margareta Reuterskiöld tjänstgjort vid avdelningen.

Skansen

Kulturhistoriska avdelningen. Vården av de mer än 100 kulturhistoriska byggnaderna inom Skansens gränser innebär en mångfald av småreparationer som icke i detalj kunna redovisas. Till de oftast återkommande större arbetena höra takreparationerna. Under året har halmtaket omlagts på Ravlundagårdens östra länga och en del av bostadslängan, och på Boktryckerhuset har takpanel lagts under teglet. Vidare har omläggning av Glashyttans brädtak påbörjats.

Arbetena på det nya terrariet avslutades på försommaren och anläggningen togs i bruk den 16 juni.

Utöver det sedvanliga underhållet av ekonomi- och restaurangbyggnaderna ha bl. a. följande arbeten utförts. En radiohytt har uppförts intill musikestraden. Årskortsexpeditionen har flyttats från den s. k. Vaktstugan till huvudingången. Fem nya försälj-

ningskiosker ha uppförts efter ritningar av arkitekten Gunnar Aspe.

Vården av Nordiska museets byggnader utanför Stockholm har liksom under de senaste åren främst berört Svindersvik (se sid. 222). I Härkeberga gamla prästgård ha två rum i loftbodens övervåning inretts. Till det årliga underhållet av gärdesgårdarna har Härkeberga gille bidragit med 200 kr.

På Sturehovs herrgård i Södermanland, som tillhör Stockholms stad, ha två gamla magasinsbyggnader restaurerats och iordningställt såsom magasin för vissa grupper av museets samlingar.

I Seglora kyrka har högmässogudstjänst varit anordnad varje sön- och helgdag under året, varvid i främsta rummet präster från Stockholms församlingar medverkat. Under sommarmånaderna har i samarbete med Stockholms kyrkobröder aftonbön hållits varje dag. Ledare var grosshandlare Salomon Grane, och medelsiffran för deltagare varje kväll uppgick till 60. Kyrkan har sammanlagt 165 gånger upplåtits för vigslar.

Skansens klädkammare har på sedvanligt sätt stått föreningar och sammanslutningar av skilda slag till tjänst med utlåning av dräkter och annan rekvisita.

I samarbete med Stockholms läns och stads hemslöjdsförening ha anordnats kurser i spånad, växtfärgning och halmarbeten. I Älvdalsbodarna har fru Marta Eriksson sysslat med ystning och kärning under tiden 2 juli—27 augusti. Från den 2 december ha julbord stått dukade i Oktorpsgården och i Delsbogården.

Föreståndare för avdelningen har varit förste intendenten André. Amanuensen Sjöqvist har handlagt frågor rörande byggnadernas inredning, möblering och vakthållning. Byggmästare Elof Hagén har svarat för byggnads- och måleriarbeten och fogden Gustaf Henningsohn för väg- och parkarbeten. Seglora kyrkas ekklesiastika funktioner ha stått under tillsyn av kantor Gustaf Hellblom. Skansens klädkammare har föreståtts av fru Palmé.

Skansens observatorium har under vinterhalvåret varit tillgängligt för allmänheten varje stjärnklar torsdagskväll. Förevisningar ha anordnats bl. a. för skolungdom under ledning av kamrer Gustaf Lundgren.

Parti av de nya friluftsterrarierna.

Naturhistoriska avdelningen

Anläggningar. Under året har en ny anläggning bestående av två friluftsterrarier uppförts i nära anslutning till Fågelskogen. De ha utformats av herr Sigvard Hedblom vid Skansen och hysa f. n. representanter för Sveriges reptiler och amfibier. I den ena av de båda terrarierna vistas ormar och ödlor, medan grodor, paddor och vattenödlor bebo den andra. I båda anläggningarna har det tagits hänsyn till de olika djurens miljökrav, och resultatet har blivit två miniatyrlandskap med vegetationsrika dammar, bäckar, gräsmarker, ljungbackar, sandslänter osv. Under sommarhalvåret simma fiskar i en del av dammarna. Underjordiska, väl isolerade visten ha i anläggningen iordning-

ställtts för övervintring. Färgtavlor av terrariernas invånare, skänkta av Almqvist & Wiksell, Uppsala, ha för publiken underlättat djurens identifiering.

Beträffande övriga djuranläggningar ha förutom nödvändiga underhållsarbeten smärre förbättringar och omändringar vidtagits. Sålunda har bl. a. i den gemensamma anläggningen för björnar och rävar de senares gryt utökats till flera sådana, vartill ansluter sig en mindre utomhusgård, dit endast rävarna ha tillträde. Rävarna kunna nu alltså själva välja vistelseort genom att vara antingen bland björnarna på det stora björnberget eller i sin privata avdelning. Båda områdena utnyttjas, men oftast befinna sig rävarna bland björnarna.

En av älgghagarna har utvidgats och delats upp i två sektioner för älgkalvar resp. rådjur. Båda avdelningarna ha försetts med takbelagda vindskydd, i vilka utfodringen delvis sker. På Lill-Skansen ha en del av miniatyrhagarna vidgats.

I samband med att Skansen under 1956 som gåvor mottagit ett antal exotiska fåglar, ha några av de äldre volièrerna i Djurhuset moderniserats och bl. a. tillförts levande växter. Därtill ha ytterligare fyra nya volièrer konstruerats. Nyförvärven utgöras av två arter paradisfåglar från Nya Guinea, deponerade av fil. dr Sten Bergman, Rönninge, av 17 arter fåglar från Afrika, Amerika och Asien, skänkta av komminister Brynolf Ström, Bromma, och tre tukaner från Sydamerika, överlämnade av Bokförlaget Forum genom bokförläggare Adam Helms.

För utförandet av nya skyltar i färg av Djurhusets fåglar har värdefull hjälp lämnats av fil. kand. Kjell Engström och konstnären Harald Wiberg.

I den fågeldamm, som hålles öppen vintertid, har ytterligare en strömbildande motor insatts, så att därigenom den öppna vattenytan väsentligt vidgats. En större flotte har under vintern varit placerad i denna damm i syfte att skänka vattenfåglarna en trygg nattplats i skydd för de viltströvande rävarna.

Djurbeståndet. I djuranläggningarna på Skansen och Julita funnos den 1 november 1956 859 djur fördelade på 140 arter.

Djurbeståndet har sedan föregående år ökat i antal såväl genom

Helsvart snok från Gotland, en av invånarna i Skansens nya friluftsterrarium. I nämnda landskap uppträder snoken i flera varieteter, hos vilka icke blott färgerna utan även teckningen äro helt olika.

Foto: G. Håkansson.

naturlig förökning som genom gåvor, byten, inköp och depositioner. Av däggdjuren ha sålunda anubisbabian, rhesusapa, björn, gråsäl, vildsvin, kronhjort, dovhjort, ren, visent, får, dvärgfår, get, dvärgget, shetlandspunny, kanin, marsvin och vit mus fortplantat sig. Bland fåglarna ha följande arter kläckt ungar: sebrafink, undulat, berguv, häger, knölsvan, vitkindad gås, gräsand, skrattduva, fasan och påfågel. Häckningsförsök ha dessutom gjorts av bläsgås.

Bland gåvorna märkas ozelot, rävar, fälthare, skogshare, rådjur, dovhjortar, stjärtkittor, tofstrastskrikor, pagodstare, stålglansstare, långstjärtad glansstare, brunryggade guldsparvar, ringastrilder, blå astrilder, grå astrilder, bältfinkar, tigerfinkar, atlasfink, lazulifinkar, kubafinkar, sebrafinkar, amaranter, orangevävare, grå kardinal, dominikanerkardinal, rödorade tofsbulbuler, rödgumpad bulbul, kinesisk näktergal, orangetukan, grönnäbbade

tukaner, skriftarassari, blåkindad skäggök, dvärgpapegoja, rosenpapegoja, bivråk, vita storkar, sädgås, vigg, bergand och stor-skrake samt huggormar, snokar, skogsödlor, kopparödlor, vanliga grodor, åkergrodor, vanliga paddor och mindre vattenödlor. De ovannämnda dovhjortarna ha skänkts av ingenjör Torsten Kreuger och de vita storkarna av Tiergarten der Stadt Nürnberg. Donatorerna till flertalet av de exotiska fåglarna ha tidigare nämnts.

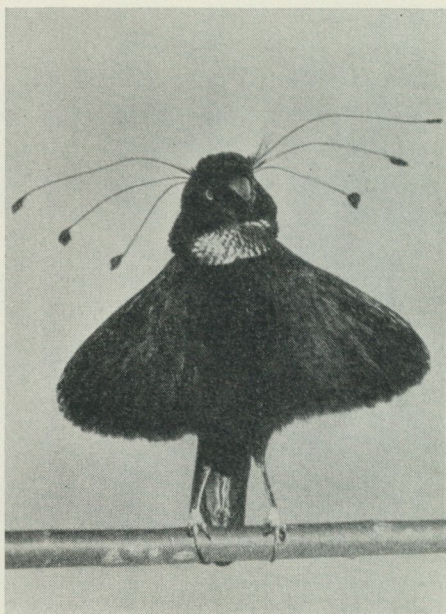
I byte har avdelningen bl. a. erhållit en visent från Polen, en bagge av gotländsk utgångsras från Lilla Karlsö och fyra grågäss från Öster-Malma jaktvårdsskola. Inköpta nyförvärv utgöras bl. a. av en ozelot, en utter, en gråsäl, en älg, gulbröstad astrilder, risfåglar, blodnäbbvävare, två sädgäss och en trana samt diverse kräl- och groddjur. I deposition ha erhållits två strålparadisfåglar och en gul paradisfågel.

Även på annat sätt har Skansens djurvärld erhållit nytillskott. Under sommarens lopp har det nämligen inträffat, att djur spontant vandrat in på Skansen och där sällat sig till artfränder i olika anläggningar. Sålunda har dels en grävlinghane frivilligt hoppat ned i grävlingarnas anläggning, dels har en räv på samma sätt anslutit sig till rävarna och björnarna i dessa djurs gemensamma anläggning i Björnbergen. Denna räv finns alltjämt i sällskapet. Märkligt är att dess inhopp ägde rum på sensommaren, då parningstid ej råder.

Den ovannämnda polska visenten, en 3-årig tjur, har bytts mot en av visenttjurarna (en 4-åring) på Julita. Syftet härmed är att för avelsarbetet friska upp genbeståndet hos visenterna på Skansen och Julita resp. i ett polskt reservat. Den nyförvärvade visenten vistas t. v. på Julita.

Skansens par av rent svenska kronhjortar har i år erhållit en hjortkalv. Det är den första avkomma, som fötts på Skansen av representanter för de skånska kronhjortarna, vilka i nämnda landskap ha sin enda fasta förekomst i Sverige med en liten stam av blott ca 150 djur.

Allmänverksamhet. Försöken att återinföra berguven på platser i Sverige, där den utrotats, men där ortsbefolkningen nu önskar den åter, ha i år delvis krönts med framgång. Sålunda

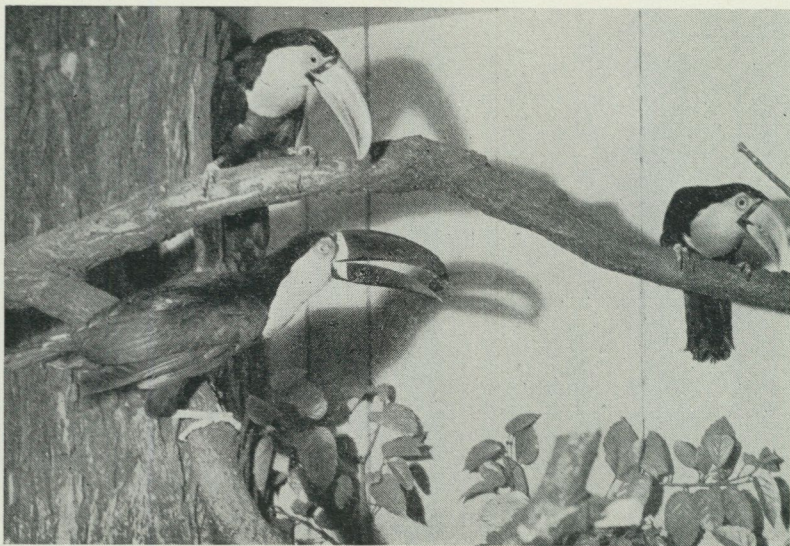

*Dansande strålparadisfågel.
Paradisfågelnas hanar kännetecknas av märkliga prydnadsfjädrar, vilka på olika sätt bredas ut under dansen, som utgör ett annat karaktärsdrag hos dessa fåglar.
Foto: A. Bergman-Sucksdorff.*

ha de i Kilsbergen, Närke, deponerade berguvarna häckat och kläckt två ungar, vilka släppts fria och kvarblivit i trakten. Däremot har det på Kållandsö i Västergötland utplacerade paret icke skridit till bosättning.

Under vintern 1955—1956 omhändertog avdelningen ett mycket stort antal oljeskadade eller utsultna knölsvanar och en del änder. De oljeindränkta fåglarna ha tvättats och i regel tillfrisknat, varefter de fram på våren utplacersats i olika delar av landet, där man önskat erhålla dem. För detta arbete har Tygelsjö kemiska fabriker gratis ställt oljeupplösande tvättmedel till förfogande.

Bland återfynd av på Skansen ringmärkta fåglar märkas en häger i Frankrike och grågäss i Holland resp. Österrike. Exakta redogörelser för resultaten av Skansens ringmärkningar komma

En orangetukan (nederst) och två grönnåbbade tukaner höra till 1956 års nykomlingar i Djurhuset. Foto: Å. Nordb.

efterhand att publiceras i tidskriften *Vår Fågelvärld*. I nämnda tidskrift ha under året influtit Meddelande nr 1 resp. 2 från Skansens naturhistoriska avdelning. Avsikten är att framdeles i facktidsskrifter och under löpande numrering publicera smärre rapporter och uppsatser från Skansen.

Också under 1956 har professor Torsten Lagerberg bistått avdelningen i arbetet med namnskyltar av på Skansen växande träd och buskar.

Den planerade revideringen och kompletteringen av Skansens geologiska samlingar, som överdirektören professor Nils H. Magnusson lovat utföra, har påbörjats.

Under en del av höstens söndagar ha för allmänheten anordnats vandringsföreläsningar bland djuren under ledning av föreståndaren. Under våren besöktes Skansen av medlemmar i Dansk Ornithologisk Forening, som i ornitologiskt syfte hade arrangerat en resa i Sverige. Även andra visningar av speciell natur ha

förekommit, t. ex. för kurser och skolklasser, varvid såväl föreståndaren och förmannen som olika djurvårdare fungerat som ledare.

Vid avdelningen ha tre arkivarbetare arbetat under skilda perioder. Ett fototek innehållande dels svenska landskapsbilder, dels djur- och växtbilder främst från Sverige men också från andra länder har uppordnats. Antalet fotografier uppgår f. n. till ca 2 000. Under arbete är en registrering av i vetenskapliga tidskrifter och andra publikationer tryckta arbeten gällande nordiska ryggradsdjur. Titlarna uppföras i ett kartotek under resp. djurart. Början har gjorts med fåglarna, ett arbete, som i det närmaste hunnit fram till innevarande års publikationer. Därvid har det av Sveriges ornitologiska förening i Nordiska museet deponerade biblioteket med ett stort antal löpande tidskrifter varit till stor nytta.

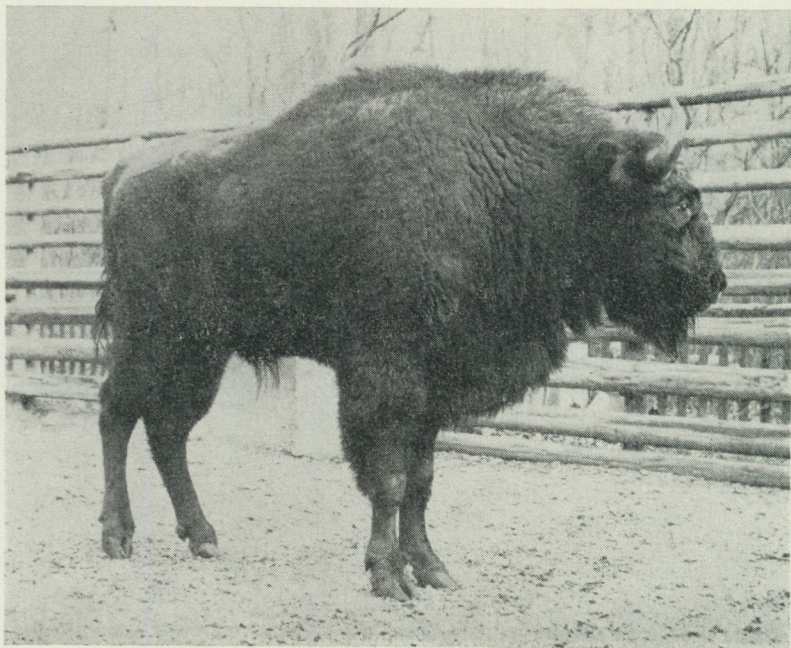
Fäl tarbeten. Verksamheten i fält har under året avsevärt byggts ut. Genom erhållna anslag från Statens naturvetenskapliga forskningsråd och Statens viltforskningsråd har avdelningen på skilda fronter igångsatt en serie ekologiska undersökningar. Arbetsuppgifterna ha i första hand bestått av:

1. Havsörnens näringsbiologi i Östergötlands och Södermanlands skärgårdar resp. i ungfåglarnas övervintringsområden på Öland och i Skåne. I sistnämnda båda landskap har också kungsörnen inkluderats i undersökningen.

2. Sädgässens och bläsgässens ekologi under höst-, vinter- och våruppehållen i Skåne med särskild hänsyn till deras inverkan på odlade fält. Försök till utredning om varifrån populationer av i Skåne övervintrande sädgäss härstamma.

3. Knölsvanens näringsbiologi och åldersfrekvens i täta, över somrande bestånd, där ortsbefolkningen anfört klagomål på grund av försämrade fiskeförhållanden genom fåglarnas betning av undervattensängar.

Undersökningarna påbörjades under våren och beräknas fortgå under några år framåt. Arbetet har organiserats på fyra lag till större delen rekryterade av zoologer från Zoologiska institutionen i Lund. Som undersökningsledare fungera docent Erik Dahl, Lund

Den 3-åriga visenttjuren Pulik från Polen, ett av nyförvärven i Julitas visentbesättning. Foto: Å. Nordh.

(gässen), fil. mag. Martin Markgren, Lund (örnarna i Skåne) och fil. mag. Viking Olsson, Valdemarsvik (knölsvanen i Södermanland och Östergötland). Undersökningarna på Öland utföras av personal vid Ottenby fågelstation och sortera direkt under föreståndaren. I samband med organiserandet av dessa av statliga medel understödda arbeten har föreståndaren företagit resor till Öland och Skåne.

Föreståndarens studier över kattugglans biologi, som utföras på Balingsholm i Södertörn, beräknas pågå ytterligare ett par vårar, innan materialet kan slutbearbetas. I september gjordes av föreståndaren en andra observationsserie av fågelsträcket vid Torhamns udde i Blekinge, det svenska fastlandets sydöstligaste punkt. I samband med en resa i Amerika bereddes föreståndaren tillfälle att som Zoological Society of San Diego's gäst i juli

studera termo-ekologiska problem hos reptiler i västra delen av Coloradoöknen i Södra Kalifornien och norra Mexiko i syfte att jämföra dessa djurs värmetolerans med närstående arters, vilka tidigare med samma teknik undersökts i Belgiska Kongo. Senare samma månad besöktes området kring Söndre Strömfjord på västra Grönland, där terrängen intill inlandsisen ägnades uppmärksamhet i och för jämförelser med ekologiska förhållanden i de svenska fjällens lavregion. Avdelningens fältarbeten i den svenska fjällkedjan ha under året varit inställda.

Avdelningen har tagit initiativ till en inbjudan från de nordiska länderna riktad till professor Paul Errington, Iowa State College, USA, att under ett års tid besöka Danmark, Finland, Norge och Sverige. Avsikten är att professor Errington skall utföra vissa undersökningar i dessa länder, föreläsa och framför allt diskutera med nordiska kolleger. Förslaget har mottagits positivt av alla berörda parter i de fyra länderna, vilka samtliga förklarar sig villiga att bestrida en del av kostnaderna. Besöket kommer att äga rum under 1958—1959. För förberedelser av detta besök konfererade föreståndaren i september med för projektet intresserade institutioner i Köpenhamn.

R e s o r. Vid den i Chicago i maj och juni hållna konferensen med International Union of Directors of Zoological Gardens and Aquariums representerades institutionen av föreståndaren. I samband med vistelsen i USA inbjöds han att delta i tvenne symposier vid Higgins Lake, Michigan, anordnade av University of Michigan, Ann Arbor, det ena i samarbete med The American Society of Mammalogists, det andra tillsammans med The American Society of Ichthyologists and Herpetologists. Besöket i Förenta Staterna under maj—juli utnyttjades emellertid framför allt till besök vid och studier av akvarier och zoologiska trädgårdar. Sådana jämte naturvetenskapliga museer och universitetsinstitutioner besöktes bl. a. i New York, Chicago, Ames, Des Moines, Detroit, Cleveland, Buffalo, Ithaca, Syracuse, Albany, Cape Cod, Cambridge, New Haven, Philadelphia, Washington, Patuxent, Miami, New Orleans, San Antonio, San Diego, La Jolla, Mount Palomar, Los Angeles, Palos Verdes, Santa Barbara, Monterey, San Francisco och Berkeley.

Besöken vid samtliga amerikanska institutioner voro utomordentligt lärarika. Överallt var tillmötesgåendet och gästfriheten mycket stora. Speciell generositet härvidlag visades av Cornell University i Ithaca, där föreståndaren under en vecka var universitetets gäst. Han var också inbjuden som gäst på flera smärre expeditioner, företagna med flyg, bil eller båt. Färder under längre tid än ett dygn anordnades av The Chicago Zoological Society; Iowa State College, Ames; University of Michigan, Ann Arbor; Cornell University, Ithaca; New York Zoological Society; U. S. Fish and Wildlife Service, Washington; Crandon Park Zoo, Miami; National Audubon Society, Miami; San Antonio Zoo; Zoological Society of San Diego; University of California; Los Angeles County Museum och San Francisco Zoological Gardens.

Under kortare perioder bereddes föreståndaren arbetsplats vid följande institutioner; Chicago Natural History Museum (amfibier), Cornell University, Ithaca (fåglar), The American Museum of Natural History, New York (reptiler) och United States National Museum, Washington (fåglar). Vidare har han under kortare tid i maj och augusti arbetat på Musée Royal du Congo Belge i Tervuren, Belgien. Under sistnämnda månad deltog han i sammanträden i Bruxelles i egenskap av svensk styrelseledamot i International Union for Conservation of Nature and Natural Resources, ett av UNESCO bildat organ.

Djurvårdare Sven Borg reste i oktober till Sassnitz, där utväxlingen av visenter med Polen ägde rum.

Besök. Avdelningen har under en eller flera dagar i studiesyfte eller för diskussioner besökts av följande utländska forskare: A. van den Brink, Bird Zoo, Soest, Holland; intendent Curt af Enehjelm, Högholmens Djurgård, Helsingfors; författare James Fisher, Ashton, England; dr Svein Haftorn, Trondheims Museum; S. C. Houston, Pennsylvania Game Commission, Fayetteville, USA; lektor Hans Hvass, Köpenhamn; dr Jane Kaltenbach, USA; dr Bernt Löppenthin, Universitetsbiblioteket, Köpenhamn; dr Erna Mohr, Zoologisches Museum, Hamburg, Tyskland; inspektör Rysgaard, Zoologisk Have, Köpenhamn; professor Ragnar Spärck, Universitetets Zoologiske Museum, Köpenhamn; Maurice Velge, Antwerpen, och dr Günther Voss, Tierpark Krefeld.

I studiesyfte eller för diskussionsändamål har avdelningen under en eller flera dagar besökts av bl. a. följande svenska personer (där ej annat anges är adressen Stockholm): konservator V. Berg, Naturhistoriska Riksmuseum; fil. dr S. Bergman, Rönninge; skriftställare J. Bernström, Tidö; överdirektör G. A. Bouveng, Kungl. Veterinärstyrelsen; med. lic. D. Carlström; professor

G. E. Du Rietz, Växtbiologiska Institutionen, Uppsala; överjägmästare F. Ebeling, Luleå; fil. kand. C. Edelstam, Zootomiska Institutet; fil. kand. K. Engström, Zootomiska Institutet; fil. lic. S. Forselius, Zoologiska Institutionen, Uppsala; docent K.-H. Forslund, Statens Skogsforskningsinstitut; kansli-sekreterare B. Girell, Inrikesdepartementet; intendent B. Hamilton, Skånes Djurpark, Höör; professor B. Hanström, Zoologiska Institutionen, Lund; skriftställare L. Holmberg, Lund; professor S. Hörstadius, Zoologiska Institutionen, Uppsala; konstnär S. Larson, Göteborg; konstnär L. Liljefors, Skyttorp; docent B. Lundholm, Bromma; fil. dr M. Lundqvist, Kartografiska Institutet; förste museiintendent Y. Löwegren, Zoologiska Institutionen, Lund; professor C. Malmström, Statens Skogsforskningsinstitut; lektor K.-E. Näsmark, Bromma; fil. mag. V. Olsson, Valdemarsvik; professor H. Osvald, Kungl. Lantbrukshögskolan, Ultuna; laborator G. Otterlind, Kungl. Fiskeristyrelsen, Göteborg; fil. kand. C. Ramel, Zootomiska Institutet; ingenjör O. F. Reuterwall, Varberg; docent S. Rudberg, Geografiska Institutionen, Uppsala; professor L. Silén, Zootomiska Institutet; professor C. Skottsberg, Göteborg; komminister B. Ström, Bromma; laborator G. Svärdson, Sötvattenslaboratoriet, Drottningholm; riksdagsman H. Wachtmeister, Ronneby; läroverksadjunkt B. Walldén, Västerås, och konstnär H. Wiberg, Stenhamra.

Naturhistoriska avdelningens föreståndare har varit förste intendenten Curry-Lindahl. Under hans frånvaro ha vet. med. dr Karl Borg och stadsveterinär Uno Plazikowski vikarierat. Borg har dessutom under större delen av året tjänstgjort som veterinär vid avdelningen med Plazikowski som vikarie. Som sekreterare har fil. kand. Gun Rosencrantz tjänstgjort. Tillfälligt har också fil. kand. Kjell Engström biträtt. Förman Albin Johansson har förutom funktionen som fodermästare även haft det direkta överinseendet av arbetena i de olika djurvårdaredistrikten. Vikarie för honom har varit förste djurvårdare Sven Borg. För Lill-Skansen och dess personal har djurvårdare Sven-Åke Nordh svarat. Vården av de nya friluftsterrarierna har handhåfts av djurvårdare Tore Glemmefors.

Högtidligheter, fester och övriga programinslag

Programmet kring årsskiftet 1955—1956 var förlagt till Solliden, där skådespelare Olof Widgren läste Tennysons "Nyårsklockan" och Skansens stjärngossar sjöngo, varefter ett fyrverkeri avbrändes. På Trettondagen anordnade Radiotjänst ett program på Solliden som direktutsändes.

I samband med skolornas vinterlov den 20—26 februari arrangerades skidtävlingar för barn under stor tillslutning.

På Sollidens skridskobana gjorde Stockholms Konståkningsklubb och S.A.S.K. ett antal uppvisningar under januari, februari och mars.

Sommarens program har från senare delen av maj följt i huvudsak nedanstående schema.

På måndagarna gjordes i början av säsongen ett experiment med grammofonkonserter, varvid Yngve Flyckt presenterade programmet. Försöket vann dock föga genklang hos publiken. Under säsongens senare del togs allsången upp igen med stöd av Stockholms-Tidningen och under ledning av Gunnar Johansson.

Tisdagarna ha varit reserverade för frågetävlingar med Gösta Knutsson och "Tolv rätt" med Gunnar Wersén.

Radioprogrammet "Värdshuset Tuppen" med Georg Eliasson direktsändes även denna säsong på onsdagarna från Solliden. Ett stort antal kända artister medverkade under säsongens 12 utsändningar. Redaktionen bestod utom programledaren av Ulf Peder Olrog, Mats Rehnberg samt från Radiotjänst Jörgen Cederberg.

Torsdagarna hade enbart musikalisk underhållning.

På fredagarna framfördes i samarbete med tidningen Expressen ett dagsaktuellt ungdomsprogram med jazzton. Stig Olin var konferencier. Dessutom anordnades som vanligt "lekvall" med Knut Ringqvist som ledare.

Lördagarnas underhållning gick under benämningen "Önskesan" i samarbete med tidningen Året Runt. Producent var Hans Abramson och som konferencier fungerade större delen av sommaren Karin Sohlman.

"Skansenorkestern" under ledning av Jerry Högstedt svarade för den musikaliska delen av underhållningsprogrammen. Orkesterns numerär hade för året utökats från 13 till 18 man, nämligen 5 violiner, 1 viola, 1 cello, 1 bas, 1 flöjt, 1 oboe, 2 klarinetter, 1 valthorn, 2 trumpeter, 1 trombone, 1 piano och 1 slagverk.

Liksom tidigare på sön- och helgdagar ha olika organisationer, företag och föreningar förlagt sina fester och möten till Skansen. Följande större arrangemang ha sålunda anordnats:

Typernas gångtävlan den 31 mars och Sleipners terräng den 22 april.

Valborgsmässoafton firades som vanligt med studentuppmarsch, tal till våren, studentsång, eldar och fyrverkeri. Högtidsprogrammet var förlagt till Solliden.

Nykterhetsfolket hade sin traditionella fest Kristi Himmelsfärdsdag den 10 maj med Per Edvin Sköld som högtidstalare. Vid Skådespelarnas Djurgårdsmässa den 12 och 13 maj medverkade som vanligt ett uppbåd av framstående artister. Den 17 maj firades Norges nationaldag på sedvanligt sätt med barntåg och högtidsprogram på Solliden.

Svenska Flaggans dag den 6 juni högtidlighölls med sång av Jussi Björling. Svenska Ungdomsringens årliga fest med uppvisningar av folkdanser och högreståndsdanser ägde rum den 10 juni.

Midsommardagen firades den 22 och 23 juni på sedvanligt sätt med lekar och dans kring majstången samt sång och musik.

Söndagen den 26 juni svarade Stockholms Spelmansgille för en folkmusikfest. Finlands dag firades under stor tillslutning den 1 juli och bjöd på ett omväxlande program med ett stort uppbåd av framstående artister från Finland och Sverige. Sveriges Finlandsföreningars riksförbund och Föreningen Norden stodo bakom arrangemanget. Frälsningsarméns årliga musikgudstjänst ägde rum den 2 juli. Amerikanska nationaldagen högtidlighölls den 4 juli. En fransk folkfest på Frankrikes nationaldag den 14 juli anordnades i enlighet med redan stadgad tradition.

Unga Örnar arrangerade ett jubileumsprogram den 22 juli. Talare var statsminister Erlander. Den 29 juli hade Stockholmspolisen sin årliga populära fest med häst- och hunduppvisningar samt konsert av Hamburgpolisens musikkår. Telefon AB L M Ericssons fritidskommitté anordnade sin tionde LM-dag den 12 augusti. Ett stort festprogram anordnat av SGU den 14 augusti med bland annat ett jättefyrverkeri blev tyvärr på grund av ihållande regn till största delen spolierat.

Stockholms Fackliga Centralorganisations och Morgon-Tidningens folkfest anordnades den 19 augusti. Huvudtalare var statsrådet Sven Andersson.

Barnens Dagsprogrammet sträckte sig över en hel vecka, näm-

ligen 1—8 september, och omfattade en serie stjärneevenemang, såsom konserter av Blanche Thebom och Jussi Björling, dansuppvisning av den tjeckoslovakiska folkdanstruppen "Lucnica" samt finalen i tidningen Husmoderns Sommarpussel. Frikyrkofolkets tionde Skansendag firades den 9 september.

I Sverige-Amerikadagens program söndagen den 16 september ingick bl. a. sång av K.F.U.M.-kören, ett "Bygdebröllop" samt folkdansuppvisningar — de båda sistnämnda inslagen arrangerade av Svenska Ungdomsringens Västgötadistrikt. Talare var statsrådet Sam Norup.

I samarbete med Svenska Ungdomsringen anordnades en lin-skördedag den 23 september med bl. a. skördegudstjänst i Seglora kyrka. Den 30 september anordnade Stockholms Sångarförbund och Körförbund efter många års bortovaro ånyo en "Sångens dag".

Söndagen den 2 oktober anordnades "De blindas dag" med bl. a. en servitörgångtävlan på Solliden och ett rikhaltigt underhållningsprogram. Den 14 och 21 oktober anordnades hantverksdagar, med ett stort uppbåd av skickliga yrkesmän som demonstrerade olika hantverk bl. a. i stads kvarteret.

Julmarknaden hölls för första gången 2 söndagar, nämligen den 2 och 9 december. Auktionsförrättare voro Arvid och Axel Kling från Arvika.

Konserter ha givits av Stockholms Konsertförening (3 ggr) och Kungl. Hovkapellet (2 ggr) med följande dirigenter: Sixten Ehrling, Sten Frykberg, Nils Grevillius och Gunnar Stærn. Utom musikkårer från Flottan, Stockholms Spårvägar och Stockholmspolisen ha musikkårer från Hamburgpolisen, en nederländsk eskader och den amerikanska kryssaren "Des Moines" gästspelat under säsongen.

Av större solistuppträdanden kunna nämnas utom Jussi Björling och Blanche Thebom, Gloria Davy, Sigge Fürst, Karl Gerhard, Zarah Leander och Evert Taube.

Leif Kronlunds orkester har svarat för den moderna dansmusiken. Det norska danskapellet The Spotlights vikarierade under Kronlunds semester. På måndagarna arrangerades dans efter grammofonmusik i samarbete med grammofonfirman Decca.

Eric Östs spelmanslag har svarat för musiken till den gamla dansen på Bollnästorget. Svenska Ungdomsringen har på måndagarna anordnat kurser i gammal dans och i samband därmed gammal dans för allmänheten. Torsten Lindströms kapell har svarat för musiken vid dessa tillfällen. Under vinterhalvåret har ett liknande arrangemang gjorts på restaurang Solliden.

Skansens folkdanslag och ringleksbarn samt lag från Svenska Ungdomsringen ha dagligen under sommarmånaderna uppvisat svenska folkdanser och lekar. Dessutom ha finska folkdanslag gästspelat.

Gås Anders Nämnden hade uppspelning och förrättade medalj-utdelning den 9 juni. Bland andra spelmän som medverkat längre eller kortare perioder kunna nämnas: Joel Bergström, Erik Klockar, Axel Myrman och Eric Öst.

K.F.U.M:s elitgymnaster ha givit en uppvisning.

För barnen ha anordnats rid- och åkturer från Gästgiveriet, ridturer på elefanten samt karusell. Det lilla tåget har kört dagligen från april till oktober. Skansens Vaktparad under Ivar Lundgrens ledning har varje söndag marscherat från Djurgårdsbron till Bollnästorget under tiden april—juni, augusti—november.

Skansenteatern har varit upplåten åt produktionsledaren Lorens Marmstedt, som givit "Thehuset Augustimånen" av John Patrick.

Under året förekommo 10 folksöndagar, varav 4 under sommarhalvåret, samt 8 s. k. 50-öresdagar under sommarhalvåret och 12 under resten av året.

Utöver de på annan plats nämnda gudstjänsterna i Seglora kyrka ha 4 friluftsgudstjänster anordnats i Frikyrkorådets regi.

I syfte att få en klarare bild av Skansenbesökarnas önskemål beträffande program o. dyl. har under sommaren en publikundersökning genomförts i Skansens egen regi. Undersökningen var planlagd av assistent Hjelte i samråd med Svenska Telegrambyrån.

Den kommitté som handlagt programverksamheten har bestått av ekonomidirektör Brunnberg, intendent Rehnberg, direktör Georg Eliasson, assistent Hjelte och amanuens Tullander. På programavdelningen har dessutom tjänstgjort fru Palmé. Kapten

Gustaf Blomquist har under sommarmånaderna tjänstgjort som inspektör på Skansen.

Tyresö

Slottet har varit tillgängligt för besökande varje söndag under sommaren och efter anmälan även vardagar. Besökarantalet har varit 2 460. Någon redovisning av antalet besök i parken enligt tidigare praxis är ej längre möjlig, enär den särskilda avgiften för tillträde till densamma från och med detta år slopats.

In- och utvändiga underhållsarbeten av nödvändig natur ha företagits. — Samfundet Nordiska museets Vänner höll den 30 maj sitt årsmöte på slottet under ordförandeskap av H. K. H. Prins Bertil.

I egenskap av vaktmästare har förste expeditionsvakten Arvid Caster haft närmaste uppsikten över slottet och dess inventarier. Parken har stått under trädgårdsmästare Hugo Alenbys vård.

Julita gård

Under tiden 13 maj—16 september och de följande söndagarna under september ha Stora huset på herrgården och museet jämte fattigstugan vid Nybble hållits öppna för allmänheten. Besökarantalet i huvudbyggnaden har varit 19 104 och i museet 29 863 eller sammanlagt 48 967.

Musikandakt har liksom tidigare hållits varje söndag under sommaren i gårdskapellet. — Kyrkospelet Den förlorade sonen uppfördes söndagen den 19 augusti av Föreningen kyrklig dramatik; på grund av ogynnsam väderlek skedde framförandet i sockenkyrkan i stället för, som avsett var, på planen framför Stora huset. — Sveriges kristliga gymnasist- och studentrörelse har som vanligt sedan två decennier tillbaka samlats till sommarmöten, nämligen stockholmsavdelningen 7—14 juni och mellan-svenska avdelningen 11—19 augusti.

Följande större sammankomster ha ägt rum: Svenska flaggans dag, Frälsningsarméns dag den 17 juni, Södermanlands spelmansförbunds stämma på midsommardagen, vidare Svenska landsbygdens ungdomsförbunds sommarting den 15 juli och Folkpartiets sommarting den 29 juli.

Avdelningen landsbygdens hantverk i museet färdigställdes till sommaren. Restaureringen av salen i Stora husets mellanvåning har fortsatt, men arbetet därmed har icke kunnat slutföras på grund av dess tidsödande karaktär. På två av stugorna inom museiområdet ha torvtaken omlagts och en källare, tillhörande det gamla tegelbruket, har iståndsatts.

Parkområdet har liksom under föregående år ägnats särskild uppmärksamhet. Vegetationen har sålunda underkastats föryngring.

Den i föregående årsberättelse omnämnda anläggningen för effektiv rening av avloppsvatten inom världshusets område blev under året tagen i bruk. — Huvudgårdens arrendatorsbostad har i samband med skiftet av godsarrendator reparerats och bostaden ordnats för två familjer.

Den 24 nov. 1956 avled i sitt hem på det gamla torpet Dalhem under Julita mästersnickaren Gustaf Henning Forssman i en ålder av åttiosex år. Med honom försvann en av de sista länkarna i en kedja av gamla trotjänare från löjtnant Arthur Bäckströms tid. Hans namn är mänskligt att döma för alltid förknippat med Julita gård tack vare hans medverkan vid möbleringen av löjtnantens hus. Otaliga äro numera de människor, som efter ett besök i Julita museum eller i Stora huset på herrgården lagt hans namn och hans gärning på minnet i spontan beundran inför den mer eller mindre självlärde hantverkarens skicklighet. Han var en otroligt försynt man och många mena att han gick obelönad just på grund härav. Han nöjde sig med livets nödortft blott han obehindrad fick hantera sina verktyg. Hans gamle husbondes arvtagare skattade honom mycket högt och sökte göra hans ålderdom bekymmersfri.

Centralt ha ärenden rörande Julita handlagts av intendenten Lagerquist, som dessutom svarat för de museala anordningarna. Representant på platsen har varit major Nils Adlercreutz, som även förestått gårdskontoret. Skogsförvaltning och tillsyn över arrendegårdarna ha omhänderhafts av forstmästare Axel Gustawsson, Gnesta.

Svindervik

Huvudbyggnaden och dess köksflygel samt den s. k. Paviljongen ha hållits öppna för allmänheten under tiden 20 maj—16 september varje söndag och dessutom tisdagar—fredagar mellan kl. 18—20. Antalet besökare har varit 2 475.

En del underhållsarbeten ha under året utförts. Sålunda har barriären omkring huvudbyggnaden reparerats liksom nordvästra delen av trädgårdsstaketet. Vidare ha de monumentala grindstolparna vid trädgårdsinfarten omputsats och avfärgats samt en ny brygga utlagts vid ekonomibyggnaderna vid sjön. I huvudbyggnaden har ett av rummen i övervåningen restaurerats, varvid väggarna målats i en ljusgrå färgton enligt framtagna färgprov.

Arkivet

Bland förvärven må framhållas en samling av omkring 1 600 fotografiska negativ med motiv från Lillhärddals socken i Härjedalen från tiden mellan 1890 och 1910. Samlingen är en gåva av herr Jack Kritschewsky, Stockholm. Förvärv av detta slag äro för arkivet av mycket stort intresse. Önskemålet att äldre negativsamlingar tillvaratagas i den mån de inrymma kulturhistoriskt värdefullt material har också från museets sida delgivits fotograferna landet över.

Till de dokument rörande guldsmedsfirman Gustaf Möllenberg som arkivet tidigare besitter, ansluter sig fru Matilda Feron, Stockholm, gåva av ett större antal handlingar, bland vilka även märkas böcker med smyckeritningar.

Av f. amanuensen vid Nordiska museet fröken Hedvig Bratt, Stockholm, har skänkts en samling "P.M.-lappar", växlade mellan Artur Hazelius och henne under åren 1899—1901. Dessa orderlappar ha förenats med den övriga samlingen av dylika papper i Hazeliusarkivet, vilka ofta utnyttjats i framställningar rörande institutionens historia.

Av arkitekten Jan I. Wahlman, Stockholm, har såsom gåva erhållits prostens i Norrbo L. O. Bergs dagböcker 1817—1860. Av fil. dr Hans Hansson, Stockholm, har skänkts en "Fårmär-

kesbok" från Gotland. En samling om 32 poesialbum är en gåva av skriftställaren Knut Stenring, Stockholm.

Av inköp må nämnas två teckningar av O. A. inköpta genom Nordiska museets Vänner, "Boströmsdag på Skansen", 1900, och "Skansen som nöjesetablissemang", 1902. Vidare ha inköpts en stambok, som tillhört kyrkoherde Carl Ludvig Hornstedt (1773—1823), en handskrift med ritningar av Mariebergs- och Rörstrandsmärken, en större samling av notifikationskort, ett antal ettbladstryck till bröllop och begravningar, en handskrift "Sällskapslekar samlade och utgifne till Ungdomens tienst".

Lapska arkivet har genom inköp förvärvat förste bibliotekarien fil. dr Torsten Kolmodins dagbok och fotografier från en forskningsresa i Lappland 1913.

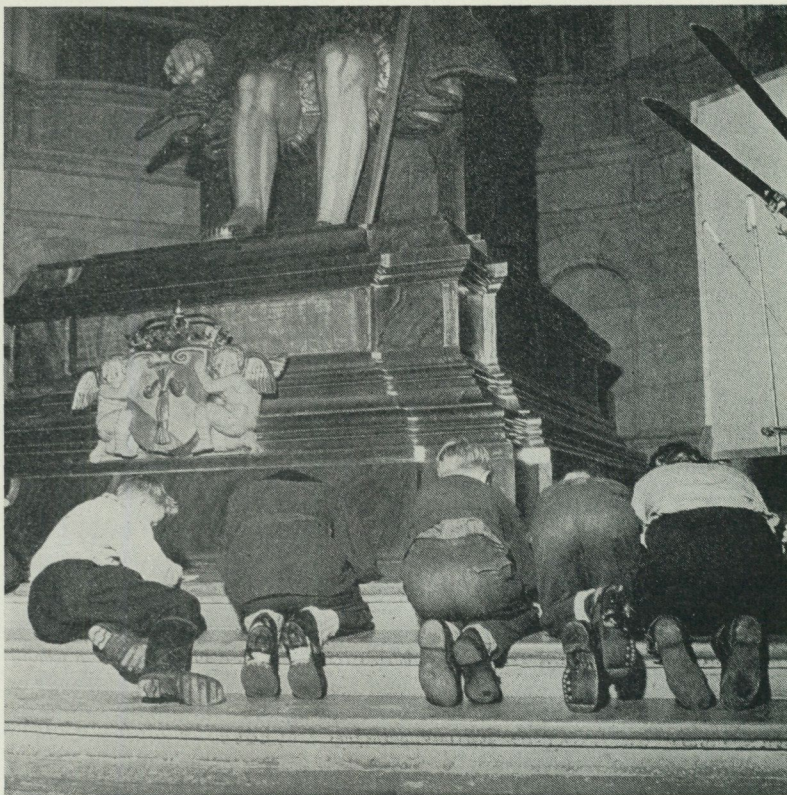
Arkivet har föreståtts av intendenten Lundwall i egenskap av arkivarie. För olika avdelningar inom arkivet ha svarat: för bildarkivet amanuensen Liedgren, för lapska arkivet intendenten Manker och för de folkloristiska samlingarna assistenten Tillhagen. Inom arkivet ha under året vidare tjänstgjort fil. lic. Marianne Olsson, f. Hagstroem, samt fröken Margarete Fohlmeister.

Biblioteket

Förvärven av böcker och tidskrifter ha under året varit av ungefär normal omfattning. Drygt 28 hyllmeter ha blivit katalogiserade och inordnade i samlingarna. Anmärkas kan att ett utbyte av dupletter ägt rum med Kungl. Krigsarkivet; dupletter av värde för museet ha även överlämnats från Alnarps lantbruks-, mejeri- och trädgårdsinstitut och från Svenska akademiens Nobelbibliotek.

Antalet utlån har under året uppgått till omkring 5 000, varav 3 500 lån utanför bibliotekslokalerna. Exakt 10 procent av dessa lån gå till andra bibliotek i och utanför Stockholm. Härigenom gengäldar museet förmånen att få från andra bibliotek inlåna den i det dagliga arbetet behövlige litteratur, som icke kan på annat sätt anskaffas. Under året passerade 508 sådana inlånade volymer bibliotekets låneexpedition.

Biblioteket har föreståtts av intendenten Jansson i egenskap av

Under skolornas februarilov anordnades i museet tävlingar för skolbarn. Här utnyttjas trappan framför Gustav Vasas staty som skrivbord av ivriga tävlingsdeltagare.

bibliotekarie med biträde av förste biblioteksassistenten Ehrnborg. Dessutom ha under längre eller kortare perioder tjänstgjort förra amanuensen Laura Stridsberg, fil. stud. Karin Näsström och fil. stud. Mare Zastrov. Bibliotekets vaktmästare är herr Enar Eriksson. En assistentjänst har under året varit vakant.

Undervisningsavdelningen

Under året ha femte och sjunde klasserna vid Stockholms folkskolor undervisats i likhet med föregående år. Förutom denna

med särskilt besöksschema reglerade undervisning har ett stort antal skolor, korporationer, militärförband och andra grupper erhållit undervisning i museet och på Skansen. I samarbete med skolmyndigheterna i Stockholms omgivning har ett antal pedagogdagar ordnats vid Nordiska museet och Skansen, varvid de olika överlärardistriktens samtliga lärare deltagit och erhållit kunskap om de möjligheter museet kan erbjuda för undervisningen.

I samarbete med Stockholms skolresetjänst ha landsortens skolresegrupper under sommaren särskilt omhändertagits.

Under höstterminen ordnades en föreläsningsserie om möbler och heminredning. Vidare har ett stort antal kvällsföreläsningar ordnats i anslutning till utställningen "Ur den svenska fattigdomens historia", vilken under året anordnats av undervisningsavdelningens personal. Liksom under tidigare år har avdelningen även handhaft museets bokförmiddling.

Avdelningen har föreståtts av intendenten Rehnberg i egenskap av museilektor. Vidare ha här arbetat fil. kand. Ernst-Folke Lindberg och fil. stud. Roland Hjelte samt under vissa delar av året fil. stud. Inga Arnö, Lars Berglund, Gisela Briné, Birgitta Carlestam, Hans Hallquist, fil. kand. Bengt Jonsson och fil. stud. Bo Särnstedt.

Vid bokförmiddlingen ha arbetat fru Maggie Ardell och fröken Elisabeth Starck.

Hallwylska professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning samt
Institutet för folklivsforskning vid
Nordiska museet och Stockholms högskola

Professor Granlund har undervisat och fullgjort examination såsom för en ordinarie lärostol i detta ämne vid Stockholms högskola.

Under vårterminen föreläste professor Granlund över ämnet "Antropologiska prentioner" och under höstterminen över "Nordiskt arbetsliv i anslutning till Atlas över svensk folkkultur". Dessutom har docenten Gustav Ränk, som innehar docentstipen-

dium, under vårterminen föreläst över valda ämnen ur det östbaltiska folklivet samt under höstterminen över "Socialt och religiöst liv hos de nordeurasiska jägarna och nomaderna. Några valda kapitel".

Seminarieövningar ha hållits varje vecka. Därvid ha under vårterminen följande ämnen behandlats: Britta Masolle: Kulturspridning och kulturförändring. En principdiskussion; Gustav Ränk: Ett typiskt drag ur svensk folktro; Sam Selling: Förkristen jul; Skans Torsten Nilsson: Kring några kulturella särdrags försvinnande från Västerdalarnas finnmarker; Carl-Herman Tillhagen: Zigenare och svenskar. Ett kulturkontaktproblem; Olle Veirulf: Sågar och såglag i övre Dalarna; Alfa Olsson: Bröd och sovel; Karl Malmsten: Operationsanalytisk marknadsundersökning av ölförsäljningen i Stockholm under 1500-talet; Marianne Olsson: Möbleringsskicket i Ydre härad i Östergötland 1750 — nutiden. Dessutom förekommo övningar i uppmätningsteknik och föremålskunskap, ledda av resp. intendent Nyman, professor Granlund och förste intendent Hellner, samt en demonstration av modern fotografering och fotogrammetri i Tekniska högskolans institution för organisk kemi ledd av professor Bertil Hallert. Under höstterminen behandlades följande ämnen på seminarieövningarna: Hans Kruse: Ur förarbetet till en undersökning av pepparrotsoodlingen i Enköping; Anna-Britt Sifversson: Drag ur Stockholms torghandel under 1800-talets slut och 1900-talets början. Nya uppteckningar; Bo Särnstedt: Karakteristiska drag i äldre nordiskt bröllofsfirande; Jonas Berg: Nya forskningsrön om åkrar och tegar; Inga Arnö: Några karakteristiska drag i äldre nordisk boskapskötsel; System och fält: två centrala sociologiska begrepp. Diskussion med utgångspunkt från Gutorm Gjessings Socio-Culture, inledare Åke Hylin; Ragnar Jirlow: Ur den svenska plogens historia; Arne Biörnstad: Hantverkare och förläggare i Loshult; Barbro Lindskog: Seder och bruk i svensk folktradition rörande bröllofsfirande i hemmet; Mats Rehnberg: Huvuddragen i den svenska socialvårdens historia; Gustav Ränk: Svenska skörostkulturer; Skans Torsten Nilsson: Rior på Västerdalarnas finnmarker. I seminarieövningen den 25/10 deltog på inbjudan det sociologiska seminariet. Den 18/10 åhörde seminariet konservatorn mag. art. Marta Hoffmanns föredrag i Nordiska museet: En förhistorisk vävstol i levande tradition. Docenten Ränk har biträtt vid samtliga seminarieövningar.

Institutet för folklivsforskning är som forsknings- och undervisningsinstitution knutet till professuren i nordisk och jämförande folklivsforskning. Under ledning av professor Granlund har verksamheten koncentrerats på att utarbeta material från fältforskningar och insamlingsarbete. Sålunda har det från Hälsinglandsexpeditionen och Gotlandsexpeditionen 1955 (se Fältarbeten, Etnologiska undersökningen) insamlade materialet helt iordningställt inom Institutet. Vidare har laxfiskeundersökningen från åren 1945—1947 kompletterats och en

samling äldre skisser iordningstälts. Tre frågelistor ha utsänts och de inkomna svaren bearbetats. Institutets egna fältundersökningar ha anknutits till tidigare igångsatta arbeten, varvid ekonomiskt stöd erhållits från privata institutioner. Docenten Ränk har sålunda med stöd av Riksstod under sommaren fortsatt sina undersökningar rörande äldre mjölkhushållning, ost och ystning i Jämtland. Förste amanuensen Hagar har under sommaren gjort byforskningsresor i en del svenska landskap. Fil. dr Laid har med bidrag från K. Skogs- och lantbruksakademien studerat i Svealand och Norrland anordningar för sädestorkning och har som Etnologiska undersökningens stipendiat bedrivit liknande fältarbeten i Norge. Även i Finland har dr Laid gjort forskningsresor för samma ändamål. Under hela året har han dessutom handhaft den tekniska redigeringen av Atlas över svensk folkkultur. De med bidrag från Samfundet S:t Erik tidigare påbörjade kulturhistoriska studierna vid Lundagatan på Söder i Stockholm ha fortsatt. Fil. lic. Talve, som åtnjuter doktorandstipendium från Stockholms högskola, har på uppdrag av Värmlands museum under en månad under sommaren fortsatt katalogiseringen av hembygdsgårdarnas samlingar i Västvärmlands finnbygd. Fil. kand. Anna-Britt Sifversson har under sommaren och hösten för Etnologiska undersökningens och Stockholms Stads-museums räkning bedrivit forskning rörande den äldre torg-handeln i Stockholm och har i samband därmed gjort en del resor i Stockholmstrakten.

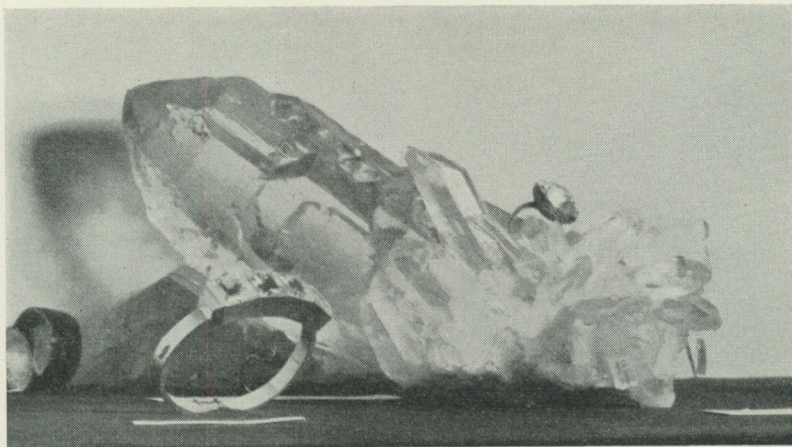
Forskningsresor i utlandet ha förutom redan omtalade gjorts av professor Granlund, som med bidrag från Kungafonden besökt British Museum, biblioteken och museerna i Oxford och Cambridge samt Bibliothèque Nationale i Paris för att studera s. k. ekonomik eller "Husbandry" i medeltida illuminerade manuskript. Förste amanuensen Hagar har med anslag från Sydfinska nationen och Helsingfors universitet bedrivit studier i Finland bl. a. för en avhandling om draganordningar och seldon för häst. Fil. lic. Talve har under en månad med hjälp av stipendium från Bondekulturstiftelsen i Finland för sitt avhandlingsarbete bedrivit forskning rörande bastur och rior i Finland. Liknande forskning har han även bedrivit i Norge under en månad tack vare

ett resestipendium från svensk-norska samarbetsfonden. Docenten Ränk har under höstterminen hållit två föreläsningar i Finland.

Inom Institutet ha under året tjänstgjort: 1:e amanuensen fil. lic. Helmut Hagar, kanslibiträdet fröken Lisa Löfman, kontorsbiträdet fru Margit Stoye och som tekniskt kontorsbiträde fru Margret Bengtsson. Statsstipendier ha genom K. Arbetsmarknadsstyrelsen utgått till professor Karlis Straubergs och fil. dr Eerik Laid. Statsstipendiaterna ha samtidigt fungerat som extra assistenter vid Institutet. Från Arbetsmarknadsstyrelsen har bidrag erhållits till avlöning av ett antal arkivarbetare och som arbetsledare för denna grupp tjänstgjorde till den 1 juli intendenten fil. lic. Anders Nyman. Fil. dr Sven Ljung har som extra arbetskraft utfört vissa specialuppdrag.

U t s t ä l l n i n g a r

År 1956 har varit ett sällsynt livaktigt utställningsår för Nordiska museet och Skansen. Inalles kan institutionen nämligen redovisa inte mindre än dussinet tillfälliga utställningar, av vilka tvenne som vandringsutställningar besökt åtskilliga platser inom och utom Sverige. Den 8 november 1955 öppnades i museets sal för tillfälliga utställningar *Typografiskt 50-tal*, en framställning av trycksaksformgivningens metoder och resultat, sådana dessa kunna avläsas i de arbeten, som de senaste åren utförts av medlemmarna i den arrangerande föreningen, Stockholms Typografiska Gille. Kostnaderna för utställningsarrangemangen bestredos genom generösa bidrag från Stockholms boktryckerier. Man avsåg icke att i första hand framvisa vackra tryckalster utan att pedagogiskt klargöra bokens, tidskriftens och reklamtryckets formgivning. Under november och december hade anordnats en föreläsningsserie över detta ämne i museets föreläsningssal, varjämte talrika visningar, speciellt för fackskolor, ägde rum. Utställningen som ordnats av intendenten Bengtsson med biträde av fil. kand. Jan Brunius och frivilliga krafter inom Gillet, avslutades den 9 januari 1956 och den 21 i samma månad öppnades den i Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg, där man den 26 hade ordnat en Grafisk Dag med stor anslutning. Under mars månad visades utställningen i Kunsthåndværkerskolen i Köpen-

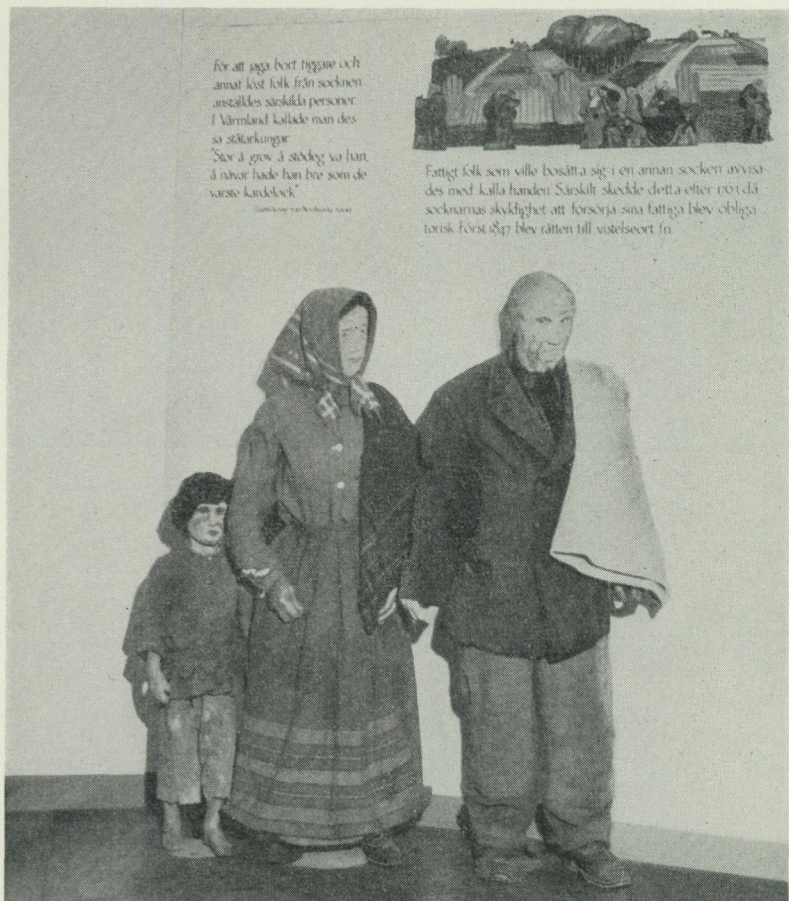

Bergkristall i sin naturliga form och som smyckematerial förr och nu. Monter i utställningen Guld-Silver-Ädelsten.

hamn och under maj i Norrköpings museum. Den 16 november öppnades utställningen åter i Helsingfors, där Helsingfors Grafiska Klubb stod som värd.

Grevinnan Nonni Ahlefeldt-Laurvig-Bille i Danmark har under sina resor i Indien och Pakistan sammanbragt en stor privatsamling av textilier, vilka i urval visades i museet under namnet Indiska Saris, Tygtryck, Broderier under tiden 20 januari—3 mars. Färgprakten, de exotiska mönstren och textilt teknikerna lockade en talrik publik, givetvis speciellt bland fackfolk och studerande. Utställningen arrangerades av ägarinnan och amanuensen Holmquist.

Sveriges Juvelerare- och Guldsmedsförbund kunde 1956 fira sitt femtioårsjubileum och museet hade i anslutning därtill tillmötesgått förbundets anhållan om anordnandet av en jubileumsutställning. Denna utställning, som kallades Guld—Silver—Ädelsten, öppnades den 14 april i närvaro av H.M. Konungen och H.K.H. Prinsessan Birgitta. Utställningen var uppdelad i tre avdelningar, av vilka den första gjorde propaganda för modern formgivning i silver och mot slentrianmässig kopiering av 1800-

Grupp från utställningen *Ur den svenska fattigdomens historia*.

talsformer. En utställning av hedersgåvor i guld och silver, resultatet av en inventering (företagen med välvilligt bistånd av Svenska Dagbladets marginalredaktion), bildade den andra avdelningen. Slutligen förekom en fyllig exposition av de vanligaste ädelstenarna, deras slipningsformer och användningssätt i äldre och nyare smycken. I anslutning härtill demonstrerade en verkstad för slipning av ädelstenar de gängse slipningsmetoderna. Utställ-

ningen hade ordnats av intendenten Bengtsson med biträde av fil. kand. Brunius, fil. stud. Barbro Lindskog och fil. stud. Karin Näsström.

Ett annat femtioårsjubileum — Svenska Socialvårdsförbundets — högtidlighölls på liknande sätt ehuru ämnet starkt kontrasterade emot det föregående. Utställningen *Ur den svenska fattigdomens historia*, anordnad av museets undervisningsavdelning under ledning av museilektor Rehnberg, gav en av bilder, föremål och texter sammansatt framställning av hur man i vårt land sedan medeltiden sökt taga vård om fattiga, sjuka och åldringar och hur denna barmhärtighetstjänst — ursprungligen under kyrkans hägn — så småningom utvecklades till vår moderna socialvård. Särskilda avsnitt ägnades t. ex. den privat organiserade välgörenheten och de statligt och kommunalt anordnade nödhjälpsarbetena. Som avslutning visades en framställning av Svenska Socialvårdsförbundets organisation och verksamhetssätt samt en fyllig och intressant utställning av exempel på modern arbetsterapi och hobbyverksamhet inom socialvårdens ram. Utställningen beräknas pågå över sommaren 1957.

Flera smärre tillfälliga utställningar i museets lokaler ha under året anordnats. I textilavdelningens förrum utbyttes vid månadsskiftet januari—februari utställningen *Figurbrodier* mot ett urval av *Norsk bildväv*, som visades till början av juni, då en ny utställning *Band och snodd*, ännu pågående, öppnades. Dessa trots ämnenas begränsning fylliga utställningar ha visat sig kunna väcka stort intresse, icke endast hos fackskolornas textilstuderande ungdomar. De två sistnämnda utställningarna ordnades av amanuens Wintzell.

Då Finlands president Urho Kekkonen under sitt statsbesök i Stockholm i oktober även besökte Nordiska museet, hade allmogedavdelningen anordnat en liten, men representativ utställning av *Finländska ryor och näverarbeten*. Utställningen kvarstod över årsskiftet.

Ett i sitt slag märkligt jubileum högtidlighölls i museet den 26 februari, då *Stockholms Bokbindaregesällskap* höll sitt årsmöte efter en kontinuerlig verksamhet under 325 år. Gesällskapet är den sista kvarlevan av Stockholms alla skråorga-

Från president Kekkonens besök: En av lappska avdelningens dyrgripar, en trolltrumma från finska lappmarken, fångar presidentens intresse (t. h. intendent Manker).

nisationer, av vilka visserligen många i likhet med denna omorganiserades till sjukkassa, men som dock försvunnit en efter en. I museets skråavdelning visades gesällskapets tillhörigheter, bl. a. den märkliga välkomman från 1722, de tre skrålådorna och inte minst den digra matrikeln, som förts oavbrutet sedan 1631. Fil. kand. Brunius stod för utställningsarrangemangen.

I Skansens trapphall öppnades den 1 december 1955 en utställning *Lek i trä*, anordnad i samarbete med leksaksfabriken BRIO i Hässleholm. Utställningen, som arrangerades av intendent Nyman, efterträddes den 16 april av en *tapetutställning*, anordnad av AB Tapetintressenter i samarbete med Svenska Slöjdföreningen. Arkitekt Lena Larsson, som ordnat utställningen, hade även författat en broschyr, som utdelades till besökarna, med titeln "Er tapet på tapeten..."

Årets sommarutställning i trapphallen hade anförtrotts åt Hemslöjdsförbundet, som utställde alster av svensk hemslöjd, företrädesvis av suvenirkaraktär. I samband med s. k. hantverksdagar i Skansens stadskvarter söndagarna den 14 och den 21 oktober visade Skansen ett urval av de produkter, som tillverkas av permanenta och tillfälligt arbetande verkstäder på Skansen, varjämte Hantverket bidrog med exempel på konsthantverk från Stockholms Stads Hantverksförening.

I Skansens stora utställningshall var ursprungligen planerad en Statens Järnvägars jubileumsutställning, men då SJ:s jubileumsfirande av kända skäl så gott som helt inställdes, öppnades här i slutet av maj Skansens lekstuga till barnens underhållning. Där funnos utställda leksaker från ledande firmor i branschen och en modelljärnväg, som SJ ställt till förfogande. I hallens inre utrymmen var en trafikskola anordnad i samarbete med NTF, Försäkringsbolaget Fylgia och Nymanbolagen, Uppsala. Här kunde barnen få åka på cyklar och trampbilar och samtidigt inhämta trafikvett. I en målarskola, arrangerad av AB Wilh. Becker, målades och tecknades under sakkunnig vägledning. Anordningarna leddes från Skansens sida av intendenten Lagercrantz.

Fältarbeten

Etnologiska undersökningen. Med bidrag från Humanistiska fonden fortsatte professor Granlund den inventering av Hälsinglands allmogebebyggelse, som inleddes förra året. Medhjälpare voro konstnären Homman och fru Ingalill Granlund. Dessutom undersökte professor Granlund laxfisket i Ume älv. Under ledning av intendenten Nylén fortsattes i slutet av maj månad den för två år sedan påbörjade undersökningen av bymiljön i Bruksvallarna i Härjedalen. Medarbetare voro amanuens Biörnstad, konstnären Eduard Ole, fotografen Wintzell samt amanuensen Wintzell, som i februari vistades i Bruksvallarna tio dagar för att uppteckna traditioner inom det husliga arbetet. Amanuens Wintzell reste dessutom i början av augusti i trakten av Laholm och gjorde uppteckningar om stickning.

Under tre veckor i september månad vistades intendent Nyman på Färöarna, där han skaffade föremål åt museet, studerade samlingarna i Føroya Fornminnissavn och gjorde resor på öarna för att undersöka arbetsliv, redskapsbestånd och byggnadskultur.

Intendenten Manker har genom lapska avdelningens ordsmeddelare fortsatt sina undersökningar i lappmarkerna, speciellt rörande lapparnas gamla kultställen, samt på ön Tjörn i Bohuslän insamlat bygdehistoriskt material i anknytning till tidigare inventeringar.

Fil. lic. Marianne Olsson påbörjade under 14 dagar i augusti en undersökning av Mälardöarnas kommunikationer, varvid särskilt båtar och båtbyggeri studerades.

Assistenten Tillhagen har i samband med föreläsningsresor gjort folktroupteckningar i Hälsingland, Uppland, Östergötland och på Gotland samt fotograferat äldre byggnader inom Färila och Njutångers socknar i Hälsingland.

Fil. kand. Skans Torsten Nilsson gjorde under 5 veckor i september och oktober en undersökningsresa till finnmarkerna inom Grangärde, Floda och Sävsnäs socknar i Dalarna samt Gåsborns socken i Värmland.

Med bidrag från Kungl. Skogs- och Lantbruksakademien studerade fil. dr Eerik Laid under flera perioder från maj till oktober nutida sädestorkningstekniker i Svealand och Norrland. Dr Laid har dessutom under september månad undersökt såväl äldre som nyare metoder för sädestorkning i västra och södra Norge.

Professor Gustav Ränk fortsatte i juni och juli månader sina undersökningar om äldre mjölkhushållning och ystning i Norrland.

Av Etnologiska undersökningens meddelare omfattar den fasta staben 170 personer. Av dessa ha 107 med ledning av museets frågelistor sänt in bidrag under året. Utarbetning av det under resorna och genom ordsmeddelarna insamlade materialet har pågått i den mån det varit möjligt. Under året ha inkommit 700 accessioner, omfattande 4 600 sidor text, 420 teckningar och 1 295 fotografier. En frågelista om torkning av säd på åkern har utgivits. Av den stencilerade tidskriften "Meddelanden från Etno-

logiska undersökningen” har ett nummer utkommit, vilket utdelats i första hand bland ortsmiddelarna.

Under föreståndarskap av styresmannen ha vid Etnologiska undersökningen arbetat professor Granlund, museielektor Rehnberg, artisten Homman, kanslibiträdet Hullström samt med halvtidstjänst fil. lic. Marianne Olsson, f. Hagstroem. De lapska undersökningarna ha omhänderhåfts av intendenten Manker.

Högreståndsavdelningens undersökningar. Undersökningen av den äldre bebyggelsen i städerna har även detta år intagit den mest framträdande platsen i arbetet. Ett flertal gårdar i Filipstad har under året varit föremål för ingående uppmätning, beskrivning och fotografering. Arbetena ha bedrivits med anslag från staden och i samarbete med landsantikvarie Gösta von Schoultz. Undersökningarna av det gamla Vadstena ha även de fortsatts i samarbete med Föreningen Gamla Vadstena representerad av folkskollärare Sven Bergman. Anslag har lämnats av staden. På initiativ av landsantikvarie Gunnar Svahnström har i Jönköping ett antal kvarter, som hotas av rivning, undersökts, även i detta fall med bidrag från staden.

Med anledning av den fortgående omdaning av städerna står ett antal viktiga monument nu inför snar rivning. I ett par fall ha sådana monument kunnat ingående uppmätas och fotograferas. I andra fall har detta med anledning av museets begränsade resurser icke varit möjligt. I Karlskrona rives just nu en synnerligen väl bevarad handelsgård, den bobergska gården, särskilt intressant därför att den med största sannolikhet innesluter ett hus, som verkligen på Karl XI:s befallning fördes dit från Ronneby, då denna stad skulle flyttas och bilda samhället omkring den nya flottstationen. Undersökningen förmedlades av landsantikvarien Ingemar Atterman, och medel lämnades av tomtens ägare HSB i Karlskrona. I samarbete med landsantikvarien von Schoultz har också den gamla järnvågen i Karlstad undersökts. Dessa arbeten ha från museets sida bedrivits av ingenjör Rosén och arkitekt Wetter.

Huvuddelen av undersökningarna i städerna har mer eller mindre direkt varit orsakad av den aktuella nydanningen av våra

samhällen. Med nödvändighet har på grund av dessa arbetens angelägenhet den systematiska, vetenskapliga forskningen kommit i andra hand. Ett led i försöken att med de huvudsakligen byggnadshistoriska studierna förena en inventering av beståndet av lösa inventarier är emellertid den resa till ett antal herrgårdar i Västergötland, som företagits av intendenten Gunnel Hazelius-Berg med biträde av fil. stud. Ann-Sofi Berg. Vidare har en tidigare påbörjad, synnerligen omfattande undersökning fullföljts av Eriksbergs slott i Södermanland, varvid deltagit förste intendenten Andrén, ingenjör Rosén, arkitekt Wetter och fotograf Grundström. Björneborg i Småland har undersökts av arkitekt Wetter.

Slutligen har påbörjats en undersökning av Torsvi gård i Uppland, som är avsedd att bli mycket ingående och omfatta icke endast byggnader och inventarier utan även livet på gården, arbeten av olika slag ute och inne samt godsbildningens uppkomst och förändringar. Arbetena ha påbörjats i nära samarbete med friherrinnan Ragnhild Hermelin och från museets sida ha deltagit förste intendenten Hellner, intendenten Hazelius-Berg, arkitekten Wetter och fotograferna Claréus och Grundström.

Museets undersökningsmaterial från prästgårdarna är till största delen så gammalt som från 1920-talet. Med hänsyn till de stora förändringar dessa under mellantiden utsatts för är en kompletterande genomgång av dessa ofta mycket betydelsefulla gårdar nödvändig. För att förbereda ett sådant arbete har förste intendenten Hellner företagit en orienterande resa till flera sådana i mellersta Sverige och södra Norrland.

Högreståndsavdelningens kulturhistoriska undersökningar ha föreståtts av förste intendenten Hellner. Fast anställda ha varit ingenjör Rosén, arkitekt Bertil Wetter och amanuens Stjernswärd.

Skansens naturhistoriska avdelnings fältundersökningar redovisas s. 211.

Förvaltning m. m.

Anslag och donationer. Under år 1956 ha till museet överlämnats följande anslag, gåvor och donationer:

Statens anslag till avlöningar utgår för budgetåret 1956/57 med 365 400 kr och till undersökningar av äldre svensk folkkultur och folktradition med 72 900 kr. Till täckande av den höjning som skett av de rörliga tilläggen beviljades museet ett tilläggsanslag av 18 000 kr, varför det sammanlagda statsanslaget för budgetåret utgjorde 456 300 kr. Härtill kommer ett tilläggsanslag på 9 000 kr avseende lönetillägg som utgick för budgetåret 1955/56. Till Institutet för folklivsforskning uppbär Nordiska museet på Stockholms högskolas stat för budgetåret 1956/57 ett anslag av 42 900 kr; av statsmedel utgick även ett tillägg på 770 kr för täckande av de höjda rörliga tilläggen under budgetåret 1955/56 till personalen vid institutet. Utöver dessa anslag har för innevarande budgetår ställts till museets förfogande ett reservationsanslag på 157 000 kr såsom bidrag till ombyggnads- och reparationsarbetena på museibygnaden.

Under året ha 23 arkivarbetare varit sysselsatta inom museet avlönade med särskilt anslag på ca 115 000 kr, som med stort tillmötesgående ställts till museets förfogande av Kungl. Arbetsmarknadsstyrelsen. Som arbetsledare har nu som tidigare fungerat assistenten Carl-Herman Tillhagen.

Stockholms stad har i likhet med föregående år beviljat Skansen 55 000 kr i grundanslag och 25 000 kr som bidrag till kostnaderna för stråkorkestermusik under sommaren. Liksom tidigare har museet genom Stockholms folkskoledirektion erhållit ett anslag på 10 000 kr till en biträdande museilektor.

Apotekare Ivar Röing har till museet donerat två fastigheter Sjöberg 2² och Sjöberg 2⁴ belägna i Össebygarns socken, Uppland. I anslutning härtill har AB Oxygenol för att hugfästa minnet av apotekare Röings livsgärning inom bolaget och i enlighet med donators önskan till museet överlämnat en penninggåva av 40 000 kr.

Såsom testamentarisk gåva av fröken Signe Högman, Stockholm, har museet mottagit 1 000 kr.

Såsom bidrag till restaureringen av Svindersvik har museet av byggnadsingenjör Ernst Wohlin såsom gåva mottagit 470:67 kr samt av Vegete-bolagen, Stockholm, för samma ändamål 400 kr.

Farmaceutiska föreningen i Stockholm har såsom bidrag till katalogiseringen av föremålsbeståndet i Apoteket på Skansen överlämnat ett bidrag av 750 kr.

Till avlönande av en vakt i Officina Typographica i Skansens stads kvarter har en gåva på 750 kr överlämnats av Svenska Typografförbundet.

Från Humanistiska fonden har museet mottagit ett anslag av 9 000 kr såsom bidrag till inventering av byggnadsminnesmärken av profan art på landsbygden i Hälsingland samt från samma fond ett anslag av 3 000 kr till tryckning av Sigurd Dahlbäcks efterlämnade arbete *Nordskandinaviska Studier*.

Till utgivningen av en monografi om Gustavsbergs badort vid Uddevalla har museet från Stiftelsen Wilhelm och Martina Lundgrens Vetenskapsfond fått mottaga ett anslag på 10 000 kr.

Naturhistoriska avdelningen har för fältarbeten under budgetåret 1956/57 mottagit ett anslag på 4 000 kr från Statens viltforskningsråd och ett bidrag på 5 000 kr från Statens naturvetenskapliga forskningsråd.

Samfundet Nordiska museets vänner. Samfundets styrelse har under året utgjorts av: ordförande H. K. H. Prins Bertil, vice ordförande f. riksantikvarien Sigurd Curman och skattmästare disponenten Nils Westerdahl samt vidare friherrinnan Susan af Ugglas, f. Lewenhaupt, hovrättsrådet J. Nordenfalk, byggnadsingenjören Oscar Hegert och advokaten friherre Carl von Plomgren, de båda sistnämnda suppleanter. Styresmannen har varit samfundets sekreterare. Som inköpsnämnd har fungerat H. K. H. Prins Bertil, direktör Ivan Traugott, disponent Nils Westerdahl och styresmannen. Samfundets medlemsantal utgjorde den 1 januari 1956, 227 personer, av vilka 122 ständiga och 105 årligen betalande ledamöter.

Årsmötet var förlagt till Tyresö slott, varvid museets tjänstemän demonstrerade de av Vännerna under året skänkta gåvorna, bland vilka märkes den sydsvenska bonadsmålning som närmare beskrives på s. 194, samt värdefulla föremål till högreståndsavdelningen för vilka redogöres på s. 197—203.

Medaljer. Artur Hazeliusmedaljen i guld har tilldelats förre styresmannen professor Andreas Lindblom. Samma medalj i silver har under året tilldelats nämndeman Arvid Hertner, Karlshamn, folkskollärare fil. kand. Assar Jansson, Saladamm, samt apotekare Martin Stjerna, Stensele. Hazeliusmedaljen i brons har tilldelats fru Clara Andersson, Lunnarp, journalisten Einar Axelzohn, Emådalen, handlanden G. E. Carlsson, Gustav Adolf, maskinisten C. E. Hartman, Bångbro, kontoristen Karl Kronberg, Alsterbro, och fröken Ida Mattsson, Tving.

Skansenföreningens, Samfundets för Nordiska museets främjande, medlemsantal utgjorde den 31 oktober 1956 12 594 personer. Av dessa äro 36 hedersledamöter. Till hedersledamöter och innehavare av föreningens plakett i silver ha utsetts professor Sigurd Erixon, f. ledamoten av Nordiska museets nämnd fil. dr Bror Jonzon, professor Andreas Lindblom, professor Win. Roukens, Arnhem, och direktör George Scherling.

Besök m. m. För Skansen var besökssiffran under hela året 1956 1 960 902 mot 2 223 475 år 1955. Motsvarande siffror för Nordiska museet var 133 923 mot 70 683 år 1955.

Museets samlingar ha ökats med ca 2 300 inventarieförda föremål, varigenom dessas antal stigit till upp emot 253 700.

Publikationer

Från museet har utgivits:

Fataburen, Nordiska museets och Skansens årsbok 1956.

I serien Acta Lapponica:

— VIII: Lappland, av Johannes Schefferus. Översättning från latinet av Henrik Sundin, granskad och bearbetad av John Granlund, Bengt Löw och John Bernström.

— IX, 1: Berättelse om en missionsresa till Lappland 1659—60, av Johan Ferdinand Körningh. Översättning från latinet av John Granlund.

— XI: Lapska offerplatsfynd från järnålder och medeltid i de svenska

lappmarkerna, av Inga Serning. Med numismatisk bilaga utarbetad i Kungl. Myntkabinettet.

— XII: Om lapparna i Jämtland och Härjedalen, av Lars Thomasson.

I särupplaga: Gamla prästgården i Härkeberga by, av Erik Andréén.

The Lapps, Guide to the exhibits in Nordiska museet and at Skansen Open-Air Museum, av Ernst Manker.

Ur den svenska fattigdomens historia. En utställning om svensk socialvård under sju sekler, katalog utarbetad av Ernst Folke Lindberg.

"Roligt jobb på gamla dar", orientering angående Svenska socialvårdsförbundets utställning rörande hobby och arbetsterapi.

Julita, Kort historik och vägledning. 6:e uppl.

Nordiska museets böcker (bokkatalog).

Meddelanden från Etnologiska undersökningen nr 85 (stencilerad).

Skansens program (18 nummer).

I samarbete med Föreningen för svensk kulturhistoria och Folklivsarkivet i Lund har museet under året utgivit 4 häften av tidskriften Rig.

Förste intendenten Andrén:

Gamla prästgården i Härkeberga by, i Fataburen.

Möbelstilarna, en handbok i den svenska möbel- och inredningskonstens historia, 3:e uppl.

Novilla rediviva, i Byggmästaren.

Gamla Staberg, en karolinsk bergsmansgård i Dalarna, i Dalarnas hembygdskbok.

Guldsmedsläkten Rudman och några samtida gävleguldsmeder, i Rig.

Monteringsfärdiga hus på Karl Johans tid, i Siporex-nytt.

Recensioner i Svenska Museer och Rig.

Intendenten Bengtsson:

Svenskt stilgjuteri före år 1700. Studier i svensk boktryckerihistoria (akademisk avhandling).

Recension i Hantverk och Småindustri.

Redigerat (tillsammans med G. Berg) Fataburen.

Amanuensen Biörnstad:

Artiklar och recensioner i Svenska Museer.

Styresmannen dr Berg:

Ängsvaktare, i Saga och sed 1954.

Om stigstenar, i Gotländskt arkiv.

Gabriel Djurklou som folklivsforskare, i Från bergslag och bondebygd.

A Tool Chest from the Viking Age, i Universitetet i Bergen, Årbok 1955, Hist.-antikv. rekke.

Matvanor hos svensk allmoge i äldre tid, i Svenskt husmoderslexikon VI. Medverkat i utarbetandet av Byggnadsminnen (SOU 1956: 26).

Redigerat (tillsammans med B. Bengtsson) Fataburen och (tillsammans med M. Rehnberg och S. Svensson) Rig.

Förste intendenten Curry-Lindahl:

Ecological Studies on Mammals, Birds, Reptiles and Amphibians in the Eastern Belgian Congo, del I, i Annales du Musée Royal du Congo Belge.

Arctic vertebrates threatened with extinction in Sweden, i Proceedings and Papers of the 5:th Technical Meeting of the International Union for the Protection of Nature.

A vanishing elephant; Icterine warbler (*Hippolais icterina*) imitating the song of an African shrike; Montagnes tropicales, samtliga i Sixième Rapport Annuel de l'Institut pour la Recherche Scientifique en Afrique Centrale.

Axel Reventlow, förord i Reventlow: Små och stora djur i Köpenhamns Zoo.

Biotoper, revir, vandringar och periodicitet hos några smådäggdjur; Åkergrödan (*Rana arvalis*) funnen i Haparanda skärgård, båda i Fauna och Flora, Domherre (*Pyrrhula pyrrhula*) häckande i björkregionen vid Virihaure, Lule lappmark; Gulhämpling (*Serinus canaria*) i Trelleborg; Symbios mellan häger (*Ardea cinerea*) och dovhjort (*Dama dama*); Simmande vit stork (*Ciconia ciconia*), samtliga i Vår fågelvärld.

Då ville jag haft en kamera, i Fotografisk årsbok.

Hemkänsla och hemlängtan hos djuren, i Vårt röda kors.

Mambas in combat, i African Wild Life.

Nordiska fåglars övervintring i tropiska Afrika, i Brehm, Djurens liv, del III, 6:e uppl.

On the ecology, feeding behaviour and territoriality of the African lungfish *Protopterus aethiopicus* Heckel, i Arkiv för zoologi.

Ours brun (*Ursus arctos*) et renards (*Vulpes vulpes*) ensemble dans le même enclos, i Procés-Verbal de la Conférence de l'Union Internationale de Directeurs de Jardins Zoologiques, tenue à Båle.

Tornedalen, i Natur i Västerbotten och Norrbotten.

Vad äter rovfågeln?, i Sveriges natur.

Redigerat (tillsammans med överjägmästare F. Ebeling) Natur i Västerbotten och Norrbotten.

Reviderat (tillsammans med professor S. Ekman) 6:e uppl. av Brehm: Djurens liv, delarna III och V.

Recension i Ymer.

Fil. kand. Ehrnborg:

Andreas Lindbloms tryckta skrifter under femtio år 1906—1955. (Bibliografi.)

Förste intendenten Eskeröd:

Early Nordic-Arctic boats. A survey and some problems, i Arctica, festskrift till professor Åke Campbell.

Recension i Svensk Jakt.

Professor Granlund:

En utebakugn i Ydre, i Festskrift till Carl Hamilton (Östergötlands och Linköpings stads museums meddelanden).

How Fishermen Became Burghers. Studies of Urban Ethnology in the

Town of Söderhamn in Helsingland, Sweden, i Arctica, festskrift till professor Åke Campbell.

Reviderat översättningen och bidragit till kommentaren (tillsammans med andra) av Joh. Schefferus' Lappland (Acta Lapponica VIII).

Översatt och kommenterat Berättelse om en missionsresa till Lappland 1659—60 av J. F. Körningh (Acta Lapponica IX: 1).

Artiklar i Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

Recension i Rig.

Svensk redaktör för Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid.

Förste intendenten Hellner:

Reguleringen av museenes opvarming, ventilasjon og fuktighetsgrad, i Museumsnytt (Oslo).

Amanuensen Holmquist:

Den grillska toalettpegeln, i Fataburen.

Intendenten Lagercrantz:

I ostindiska kompaniets tjänst, i Fataburen.

Artiklar och recensioner i Form, Hem i Sverige, Damernas värld, Vecko-Journalen och Expressen.

Intendenten Lagerquist:

Mästare och gesäll, i Sveriges hantverk. Svenskt konsthantverk från dess guldålder, utställningskatalog.

Recension i Rig.

Amanuensen Liedgren:

Kulinariska studier i 1800-talets Stockholm, i Fataburen.

Fil. kand. Lindberg:

Vägledning till utställningen Ur den svenska fattigdomens historia.

Artiklar i Studiekamraten och Socialvårdsförbundets tidskrift.

Recensioner i Rig och Svenska Museer.

Intendenten Mancker:

Boken om Skum.

The Lapps, guide to the exhibits in Nordiska museet and at Skansen Open-Air Museum.

Den bottniska skidtypen i nya myrfynd, i På skidor 1957.

Det i lappmarken fördolda, i Västerbotten.

Kultplatsen Pålnovuoddo, i Norrbotten.

Offerplatsen på Gudfjellöya, i Jämten.

De sista kåtorna, i Folket i Bild.

En natt vid Teusajaure, i antologin Min värsta fjällfärd.

La preistoria degli sci, i Epoca (Milano).

Redigerat och utgivit Acta Lapponica.

Intendenten Nylén:

Recension i Rig.

Artikel i Svenska Museer.

Intendenten Rehnberg:

Med bilen i Stockholmstrakten. En handbok för bilister.

Svensk kommunalhistoria, Uppländsk urbygd, Småländsk kust, Från norra Skåne, samtliga i Landskommunernas tidskrift.

Från landskapsmuseer och hembygdsgrårdar. En översikt för år 1955, i Fataburen.

Nordiska museets böcker (bokkatalog).

Ett nytt museum, Att ställa ut gamla föremål på nya sätt, Svenska Museimannaföreningen 50 år, Sundsvalls museum, "Museal önskedröm", samtliga i Svenska Museer.

Danska järnvägsminnen, i Signalen. Ungdomen och kulturen, i Medborgarboken (ny uppl.).

Helger, högtider och familjedagar, i FIB:s hemböcker.

Artiklar och recensioner i Ratten, Signalen, Handelsnytt, Röster i radio, Perspektiv, Landskommunernas tidskrift, Svenska Museer, Rig, Meddelanden från Etnologiska undersökningen samt i dagspressen.

Redigerat i Stockholms skärgård. Prosa och poesi.

Redigerat och utgivit Svenska Museer, Rig (tillsammans med G. Berg och S. Svensson) samt Meddelanden från Etnologiska undersökningen.

Professor Ränk:

Die Schlange als Schwellenschutz in der schwedischen Volksüberlieferung, i Ethnos.

Om äldre mjölkhushållning i Baltikum, i Svio-Estonica.

Die estnische Volkskundeforschung in den Jahren 1945—1955, i Zeitschrift für Ostforschung.

Tekoja synnytäva sana, i Suomalainen Suomi.

Amanuensen Sjöqvist:

Artikel i Vår stad.

Professor Straubergs:

Bröllop i Småland, i Sveriges bebyggelse, Landsbygden.

Vid evighetens portar och Lettiska årsfester (på lettiska), i Latviešu tautas dziesmas.

Utgivit Latviešu tautas mīklas, sakāmvardi un parunas (Ēnigmes, proverbes et aphorismes populaires lettons) med inledning.

Utgivit Latviešu tautas dziesmas (Chansons populaires lettones) tillsammans med A. Švābe.

Amanuensen Talve:

Rieldaren (på finska), i Virittäjä.
Om estniska elever i finska lantbruks-
skolor före det första världskriget (på
estniska), i Tulimuld.
Recensioner i Rig.

Assistenten Tillhagen:

The Gypsies' fiddle and other Gypsy
stories (tillsammans med M. A. Ja-
gendorf) New York.
Zigenarnas levnadsförhållanden 1955.
En intervjuundersökning, i Betänkan-
de avgivet av 1954 års zigenarutred-
ning (SOU 1956: 43).
Zigenarna i Sverige. 1954 års zigenar-
utrednings betänkande, samt Varifrån
härstammar tattarna?, i Sociala med-
delanden.

Diseases and their cure among the
Swedish Kalderascha Gypsies, i Jour-
nal of the Gypsy Lore Society.

Fågelskrock på Dal, i Dalsländsk Jul.
Hammarskämt och smedhistorier och
Hammarsmedernas fusk, i Fagersta
Forum.

Artikeln Barnlek i Kulturhistoriskt
lexikon för nordisk medeltid.

Recensioner i Journal of the Gypsy
Lore Society.

Artiklar i dagspressen.

Amanuensen Wintzell:

Dopdräkter med färg, i Svensk slöjd-
tidning.

Gamla stjärnor blir som nya, i Idun.

Kansli och ekonomiförvaltning. Under året har kansliet föreståtts av intendenten Rehnberg i egenskap av sekreterare. Kansliets arbetskrafter i övrigt ha varit kontorsskrivare Huss, fru Lilly Sahlin, fru Elisabeth Bergqvist samt under en del av året kansliskrivare Rosencrantz.

Föremålsregistreringen förestods under årets fyra första månader av intendenten Björn Hallerdt och under senare hälften av året av intendenten Nyman.

Den ekonomiska förvaltningen har stått under ledning av direktör Brunnberg.

Räkenskapskontoret har föreståtts av kamrer Hegnell. Vid det-
samma ha dessutom arbetat kamrer Nyblin, kassör Gustavsson,
kanslibiträderna Kjell och Solberg, kontorsbiträdet Svensson samt
under en del av året fru Gun Staberg och fru Sickan Fagerstadh.
Programredaktionen och reklamavdelningen har föreståtts av
direktör Brunnberg med biträde av amanuensen Tullander, fru
Palmé och kontorsbiträdet Runeborg.

Driften vid Skansens restauranger har liksom tidigare stått
under ledning av en särskild restaurangkommitté. Ordförande i
denna är direktören Arne Edfelt, övriga ledamöter styresmannen,

direktören Brunnberg och direktören för Skansens restauranger Sture Håård.

Nordiska museets nämnd hade vid årets början följande sammansättning: hovrättsrådet J. Nordenfalk, ordförande, tillika delegerad för finansförvaltningen, 1943;¹ fil. dr Bror Jonzon, andre ordförande, 1935; byggmästare Olle Engkvist, 1947; direktören Erik Bengtson, 1949; överintendenten fil. dr Åke Setterwall, 1950; förste hovmarskalken Erik Wetter, 1952, samt fil. dr Gösta Berg, styresman, 1956. Herrar Bengtson och Jonzon lämnade nämnden med utgången av maj, respektive oktober månad i enlighet med stadgarnas bestämmelser om ledamöternas levnadsålder. Av dem har herr Jonzon under de senaste fem åren fungerat som andre ordförande. Till nya medlemmar av nämnden utsågos den 18 augusti riksarkivarien fil. dr Ingvar Andersson och den 19 november överintendenten Åke Wiberg. Herr Engkvist utsågs vid sistnämnda sammanträde till andre ordförande i nämnden.

Museets tjänstemän. Intendenten fil. lic. Björn Hallerdt lämnade med utgången av april månad sin anställning såsom föremålsregistrator vid museet. Den 1 juli tillträdde intendenten fil. lic. Anders Nyman denna befattning.

Tjänstemannastaben utgjordes den 31 december 1956 av följande personer:

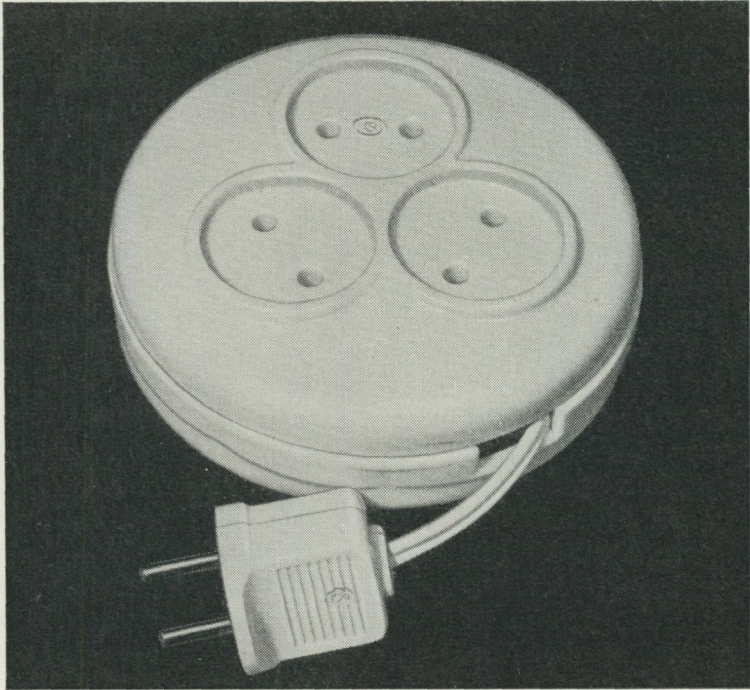
Styresman: fil. dr Gösta Berg, (1924) 1956.² — Sekreterare: t. f. förste intendenten Mats Rehnberg, se nedan. — Förste intendent: fil. dr Albert Eskeröd, (1937) 1947, föreståndare för museets allmogevavdelning; fil. dr Brynolf Hellner, (1932) 1948, föreståndare för museets högreståndsavdelning; fil. dr Erik André, (1937) 1949, föreståndare för Skansens kulturhistoriska avdelning; Kai Curry-Lindahl, 1954, föreståndare för Skansens naturhistoriska avdelning. — T. f. förste intendent: fil. lic. Mats Rehnberg, (1938) 1956. — Ekonomisk direktör: civilingenjör

¹ Årtalet betecknar året för inträde som ledamot i nämnden.

² Årtalet betecknar det år befattningen tillträdde. Inom parentes anges året för inträde i museets tjänst.

Arthur Brunnberg, 1956. — Kamrer: civilekonomen fil. kand. Sam Hegnell, 1938. — Professor i nordisk och jämförande folk-livsforskning: fil. dr John Granlund, (1930) 1955. — Arkivarie: intendenten Lundwall, se nedan. — Bibliotekarie: intendenten Jansson, se nedan. — Museilektor: t. f. förste intendenten Rehnberg, se ovan. — Intendenter: fil. dr Ernst Manker, 1939; fil. lic. Sam Owen Jansson, (1929) 1945; fil. dr Marshall Lagerquist, (1936) 1948; fil. dr Bengt Bengtsson, (1938) 1949; fil. dr Anna-Maja Nylén, (1938) 1950; fil. lic. Sten Lundwall, (1946) 1950; fil. lic. Bo Lagercrantz, (1948) 1955. — T. f. intendent: fil. lic. Anders Nyman, 1956. — Amanuenser: fil. kand. Inga Wintzell, f. Wikland, (1950) 1952; fil. kand. Kerstin Sjöqvist, f. Carlson, (1944) 1952; fil. lic. Arne Björnstad, (1952) 1954; fil. kand. Kersti Holmquist, f. Wallér, (1949) 1954; fil. lic. Rut Liedgren, (1943) 1955; fil. lic. Elisabeth Stavenow, 1956; Brita Stjernswärd, (1931) 1933; Margareta Tullander, (1937) 1939. — Förste biblioteks-assistent: fil. kand. Karin Ehrnborg, f. Hallström, 1947. — Biträdande kamrer: Alvar Nyblin, (1930) 1947. — Huvudkassör: Henning Gustavsson, 1952. — Kanslist: fil. kand. Ann Marie Huss, f. Hedenius, (1954) 1956. — Kansliskrivare: fil. kand. Gunhild Rosencrantz, f. von Sydow, 1951; Lillemor Kihlskog, f. Andersson, (1944) 1948. — Kanslibiträden: Dagmar Hullström, (1937) 1946; Inga Lisa Kjell, f. Hultqvist, (1942) 1948; Gunvor Solberg, f. Karlsson, (1946) 1948. — Kontorsbiträden: Vera Runeborg, (1948) 1951; Elsa Svensson, 1954. — Föreståndare för kläd-kammaren: Solveig Palmé, f. Löthgren, (1946) 1948. — Fotografer: Märta Claréus, f. Claréus, 1927; Åke Wintzell, 1949; Åke Grundström, 1949. — Ritare: Olle Homman, 1927; Sander Rosén, 1932. — Konserveringsateljén: Marie Louise Dägel, f. Wulfcrona, textilkonstnärinna HKS, (1952) 1953; Birgitta Carlson, f. Elg, textilkonstnärinna HKS, 1955.

GÖSTA BERG

LUMA sladdosa

- 5 meter utdragbar sladd
- trevägsuttag
- vit plast
- S-märkt för 5 ampère
- kan hängas på vägg
- svenskt patent
- riktpriis 13:50
- finns i konsum

STYRELSEBERÄTTELSE FÖR ÅR 1955

Nordiska museets nämnd får härmed avgiva berättelse rörande museets ekonomiska förvaltning år 1955.

Beträffande institutionens verksamhet i övrigt hänvisas till årsberättelsen för 1955, tryckt i Fataburen 1956.

Angående räkenskaperna för 1955 får nämnden anföra följande:

Efter verkställda avskrivningar redovisas för 1955 ett överskott av kr 6 897: 82, som tillsammans med från föregående år balanserat överskott av kr 107 061: 42 eller sammanlagt kr 113 959: 24 balanserats till 1956.

Beträffande resultatet av den ekonomiska verksamheten under året samt ställningen vid årets slut hänvisas till nedanstående balans- samt vinst- och förlusträkningar.

Balansräkning den 31 december 1955

Tillgångar

<i>Kassa, postgiro, banker</i>		562 555: 56	
<i>Diverse fordringar</i>			
Fordringar enl. reskontra		346 947: 98	
<i>Förskotterat för vissa ändamål</i>			
Fältforskningar och förlagsverksamhet		47 523: 52	
<i>Restaurangernas inventarier och varulager</i>	1 075 949: 05		
<i>Materialgårdens varulager</i>		9 262: 20	
<i>Guldsmedsbusets materiallager</i>		2 301: 87	
<i>Aktier i Aktiebolaget Cirkus</i>		300 000: —	
<i>Balanserade anläggningskostnader etc.</i>			
Å avdelningen på Skansen	146 602: 89		
,, ,, Lejonslätten	267 805: 12		
,, ,, Julita	30 112: 75	444 520: 76	

Kapitaltillgångar

Museibyggnaden	3 000 000: —		
Restaurangbyggnader	3 875 000: —		
Julita gård	1 101 800: —		
Svindersvik	401 000: —		
Tyresö slott	190 000: —		
Samlingar och inventarier	4: —	8 567 804: —	
		<u>8 567 804: —</u>	
		<u>11 356 864: 94</u>	

Hög kvalitet
och stort sortiment
har gjort
MARABOU CHOKLAD
till
Sveriges populäraste

Skulder

I förskott uppburna inkomster

Årskort för 1956	33 105:—	
Av beviljat statsanslag	220 296: 04	
Förskottsbetalda hyror etc.	73 600:—	327 001: 04

Diverse skulder

Leverantörer	385 654: 13	
Källskatt	169 116: 32	
Upplupna skuldräntor	60 570: 75	
Skuld till fondförvaltningen	134 673: 70	
Övriga skulder	57 921: 10	807 936:—

Reserverat för olika ändamål

Byggnadsunderhåll och inredningsarbeten ...	70 447: 65	
Inköp till samlingarna	3 633: 36	
Förlags- och vetenskaplig verksamhet	39 068: 88	
Skogsvårdsåtgärder å Julita gård	12 931: 35	
Övriga ändamål	72 579: 18	198 660: 42

Lån av fondförvaltningen för fastighetsinvestering 968 000:—

Intecknings- och reverslån

Lån hos försäkringsbolag	3 886 815:—	
Mälardalens Hypoteksförening	209 558: 14	
Kungl. Bostadsstyrelsen	88 622: 20	
Stockholms stad	151 882: 79	
AB Sandrew-Ateljéerna	112 000:—	4 448 878: 13

Nordiska museets fria pensionsstiftelse 85 000:—

Eget kapital 4 407 430: 11

Vinst- och förlustkonto

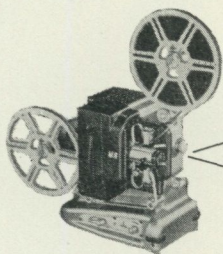
Balanserad vinst	107 061: 42	
Årets vinst	6 897: 82	113 959: 24
		<u>Kronor 11 356 864: 94</u>

Nordiska museets fondförvaltning

Balansräkning den 31 december 1955

Tillgångar

Värdepapper enl. bil. 1	2 460 212: 50	
Investering i byggnader å Skansen	968 000:—	
Banker	134 607: 56	
Upplupna fondräntor	14 002: 93	
Fordran på Nordiska museets kassaförvaltning	134 673: 70	
		<u>Kronor 3 711 496: 69</u>

ORDNA SJÄLV
TREVLIKA
HEMMAKVÄLLAR

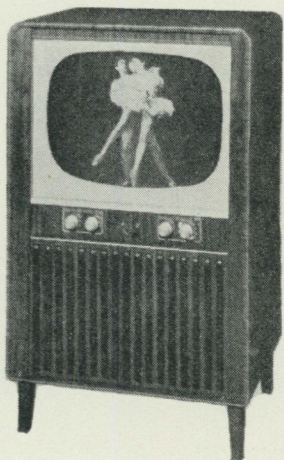
med utrustning från

BRODDMANS

*Ni vet väl
adressen!*

STORGATAN

Tel. växel 63 08 30

**El - Radio - TV
Bandspelare**

4

**Grammofonskivor
Radiogrammofonutställning**

10

Kino - Foto - Optik

12

Leverantör till Nordiska
museet och Skansen m. fl.
statliga institutioner.

Förmånliga avbetalningsvillkor ordnas!

Låt oss visa Er en TV eller en modern Radiogrammofon

Skulder

Fondkapital

Fonder enl. bil. 2	3 711 496: 69
Kronor	3 711 496: 69

Vinst- och förlusträkning för 1955

Inkomster

Inträdesavgifter	2 143 343: 22
Årskort och årsbok	339 054: —
Statliga och kommunala anslag, varav 330 000: — till ombyggnadsarbeten i museet	878 164: 36
Fondräntor	151 264: 10
Inkomstarronden och -hyror	262 447: 41
Vetenskaplig verksamhet	49 484: 37
Förlags- och undervisningsverksamhet	162 728: 89
Inkomstbringande företag på Skansen och Julita	2 293 262: 78
Utnyttjade donationer och reserverade medel	167 169: 30
Övriga inkomster	25 766: 52
Kronor	6 472 684: 95

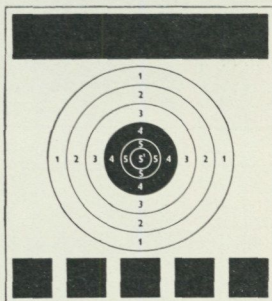
Utgifter

Löner, pensioner, understöd och sjukomkostnader	2 486 512: 25
Omkostnader för årsbok och årskortsexpedition	47 592: 85
Vetenskaplig verksamhet	249 721: 61
Förlags- och undervisningsverksamhet	104 906: 68
Annonser och reklam	123 360: 26
Attraktioner och utställningar	361 464: 36
Underhåll av byggnader samt inredningsarbeten	484 916: 56
Inköp och underhåll av inventarier	67 394: 01
Djurföda	161 778: 01
Expeditions- och kontorskostnader samt telefoner	98 532: 88
Utgiftsarronden och -hyror	16 436: 56
Ränteutgifter	32 837: 94
Försäkringspremier	41 126: 38
Gas, elektricitet, vatten och värme	183 200: 55
Parkanläggningar och vägar samt inre och yttre renhållning ..	272 557: 78
Diverse driftskostnader för inkomstbringande företag på Skansen och Julita	954 191: 05
Övriga driftskostnader	222 913: 72
Ombyggnadsarbeten i Nordiska museet	393 452: 54
Avskrivning å byggnader och anläggningar	131 207: 59
Till fonderna överförd andel av fondräntorna	31 683: 55
Årets överskott	6 897: 82
Kronor	6 472 684: 95

han sa' **HANSA**
för god service!

Vi hjälper Er gärna med försäkringarna

Dominera

koncentrera

repetera med klar målsättning

AB SVENSKA TELEGRAMBYRÅN

Stockholm Göteborg

Malmö Hälsingborg

i alla stadsdelar

Tel. 44 97 00

Under året har institutionen fått emottaga gåvomedel för olika ändamål till ett belopp av kr 26 613:88 enligt nedanstående:

Ändamål	Belopp	Utnyttjat under året	Överfört till 1956
Svindersvik	14 008:74	—:—	14 008:74
Ej angivna ändamål	12 605:14	—:—	12 605:14
	<u>Kronor</u> 26 613:88	—:—	<u>26 613:88</u>

Stockholm den 23 april 1956.

J. NORDENFALK

BROR JONZON

OLLE ENGVIST

ERIK BENGTON

ÅKE SETTERWALL

ERIK WETTER

GÖSTA BERG

NORDSTRÖM & SON A.-B.

Firman grundad 1874

Kontor & lagerexp.:

Brahegatan 4

Tel. 67 06 35 (växel)

Butik:

Sibyllegatan 16

Direkt linje: 62 67 60

Stor sortering av:

Skinn & Lädervaror - Pjäxor Tofflor Galoscher

Portföljer Plånböcker Portmonnäer

Handskar Livremmar

Firma PAPPER & KUVERT

(Innehavare B. LENNDELIOUS)

DROTTNINGGATAN 4

TELEFON 20 91 83

VIKTOR PETERSSONS RÖRLEDNINGSFIRMA

Utför: gas-, vatten-, avlopps- och värmeledningar

Stjärngatan 4 · Tel. 310437, efter kontorstid 370706, 264779

J dag och varje dag sedan 1888 tar man över
hela världen fler bilder med Kodak film och
kameror än med någon annan fotoutrustning.

Kodak – ett varumärke sedan 1888

AB Olof Nyberg

Byggnads- och inredningsglas

Speglar och sliperi

Uppsättning av kakelugnar (även antika)

öppna spisar, isolering, plattsättning

JOHN ERICSSONS PLATTSÄTTNING AB

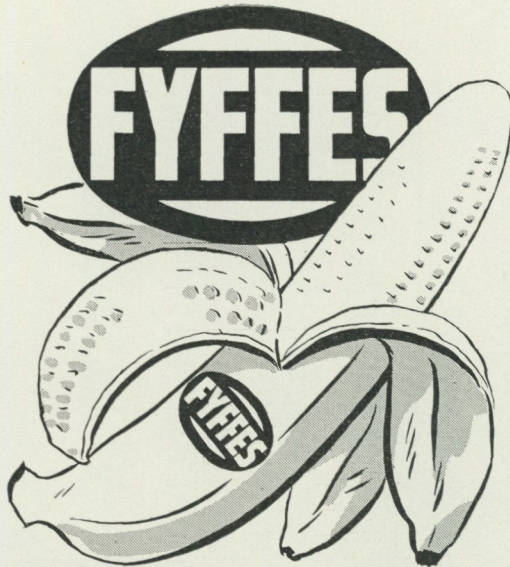
NORR MÄLARSTRAND 74 · TEL. 520220

Fondförvaltningens värdepapper den 31 december 1955

Obligationer	Nom.	Bokf.	Nom.	Bokf.
3,5 %		410 000:—	410 602:50
<i>Förlagsbevis</i>				
3,5 %	50 000:—	49 750:—	
4 %	673 000:—	668 200:—	
4,5 %	5 000:—	5 000:—	
6 %	11 000:—	12 705:—	739 000:—
				735 655:—
<i>Inteckningslån</i>				
4 %	125 000:—	125 000:—	
4,25 %	95 000:—	95 000:—	
4,5 %	135 000:—	135 000:—	
5 %	85 000:—	85 000:—	
5,25 %	20 000:—	20 000:—	
5,5 %	105 000:—	105 000:—	
5,75 %	70 000:—	70 000:—	635 000:—
<i>Reverslån</i>		50 000:—	50 000:—
<i>Aktier</i>		330 210:—	628 955:—
			<u>Kronor</u>	<u>2 164 210:—</u>
				<u>2 460 212:50</u>

Institutionens värdepapper förvaltas på följande sätt:

	Nom. belopp	Bokf. belopp
Hos Stockholms stads fondförvaltning		
För allmänna fondförvaltningen	1 560 110:—	1 763 616:50
Avkastningen utgör säkerhet för reverslån hos Stockholms stad å kr 150 000:— samt för beviljat kreditiv å högst kr 400 000:—		
Hos Skandinaviska Banken		
För Ebba Lindaus fond	7 500:—	18 605:—
Hos Stockholms Enskilda Bank		
För Lagergrenska fonden	340 800:—	365 420:—
Hos Svenska Handelsbanken		
För J. Bäckströms familjefond	135 000:—	135 000:—
Hos Sundsvalls Enskilda Bank		
För A. G. Jansons fond	70 200:—	127 561:—
I eget förvar		
För allm. fondförvaltningen	50 600:—	50 010:—
	<u>Kronor</u>	<u>2 164 210:—</u>
		<u>2 460 212:50</u>

A:B.BANAN-KOMANIET

**NORRKÖPINGS TIDNINGARS
AKTIEBOLAG**

*Utgivare av Norrköpings Tidningar,
Sveriges äldsta nybetstidning*

Vårt verksamhetsområde omspanner

BOKTRYCK - LITOGRAFI - OFFSET - TIDNINGSTRYCK

Nordiska museets fonder den 31 december 1955

Allmänna fonden	102 322: 47
Pensionsfond för tjänstemän	344 043: 30
Herman Fritiof Antells fond	100 000: —
H. Lichtensteins fond	3 556: 60
Carl och Sophie Lundströms fond	10 000: —
Artur Hazelius monumentsfond	40 417: 46
Artur Hazelius fond av 30/11 1901	7 259: 75
Johan August Hazelius fond	100 000: —
Gunnar Hazelius fond	8 067: 35
Sundbornsprostens donation	28 175: 11
Henrik Krooks fond	21 401: 30
Bobergiska fonden	82 697: 33
Peter och Malin Beijers fond	25 800: —
Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond	726 900: 65
Walter och Wilhelmina von Hallwyls pensionsfond	252 636: 42
Hilmer Åbergs fond	40 640: 90
Oscar Hirschs fond	25 000: —
Fritz Ottergrens fond	25 954: 63
Artur Hazeliusfonden	59 136: 67
Axel Wilhelm Casséns testamentsmedel	30 000: —
August och Thérèse Hazelius fond	50 000: —
Ebba Lindaus fond	20 000: —
Markisinnan Mary Moore Lagergrens fond	369 540: —
Museibyggnadens underhållsfond	200 000: —
Östgötagårdens fond	9 808: 50
Grillska förnyelsefonden	5 775: 87
Hilda Kumlins fond	23 354: 02
Professorkan Thérèse Kjellbergs minnesfond	68 507: 13
Grosshandlare J. Bäckströms familjefond	202 223: 58
Fonden "Kyrka och kultur"	31 396: 80
O. Gröndahls donationsmedel	7 240: —
Walter Fevrells svenska fond	6 046: 79
Alexander och Sigrid Skånbergs fond	417 435: 97
Byggmästare A. G. Jansons fond	103 000: 38
Constance Anderssons fond	50 000: —
Grosshandlare Teodor Ericsons fond	50 000: —
Fondförvaltningens regleringskonto	63 157: 71
	<hr/>
	Kronor 3 711 496: 69

S:T ERIKS T.T.

THREE TOWN^S EXPORTÖL

THREE TOWNS
(säg S:t Eriks T.T.)
är ett ljust, svenskt starköl
som med framgång exporteras
över hela världen.

STOCKHOLMS
BRYGGERIER

Hur skall man tvätta?

FÖRR slog man med klappträ.

NU slår man kort och gott med pekfingeret
på nummerskivan

2 5 2 5 0 0

till

AB NOCKEBY-TVÄTTEN

det bästa "tvättmedlet" för såväl vit- som kemtvätt

REVISIONSBERÄTTELSE FÖR ÅR 1955

Undertecknade, som av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien respektive Stockholms Stadsfullmäktige utsetts att granska Nordiska museets räkenskaper och dess nämnds förvaltning för år 1955, få efter verkställd revision avgiva följande berättelse.

Vi hava tagit del av nämndens protokoll, räkenskaper och andra handlingar, vilka lämna upplysning om museets ekonomi och förvaltning.

Räkenskaperna hava före revisionen underkastats särskild siffergranskning av auktoriserad revisor, som häröver avgivit berättelse.

I de vid revisionen granskade räkenskaperna för år 1955 för Nordiska museet ingå jämväl räkenskaperna för Skansenföreningen och för Walter och Wilhelmina von Hallwyls donationsfond.

Räkenskaperna för Nordiska museets pensionsstiftelse ha granskats utan anmärkning.

De i nämndens berättelse av den 23 april i år lämnade och av oss påtecknade uppgifterna om tillgångar och skulder samt inkomster och utgifter överensstämma med räkenskaperna.

Efter vad vi under revisionen inhämtat om nämndens handhavande av institutionens förvaltning få vi tillstyrka, att ansvarsfrihet meddelas nämnden för den tid revisionen omfattar.

Stockholm den 11 juni 1956.

BERNHARD KARLGREN

SVEN HAGSTRÖM

Utsedda av Kungl. Vitterhets Historie
och Antikvitets Akademien

EDVIN WIDE

Utsedd av Stockholms Stadsfullmäktige

G. LONELL A.-B.
NYBROKAJEN 7 - STOCKHOLM
20 65 44 20 65 45

tapeter

ERICSSON & KÖHLERS NYA AB

BIBLIOTEKSGATAN 9
(vid Stureplan)

TELEFON: 1119 56, 1119 57

Frö & blomsterlökar
AB NORDISKA FRÖHANDELN

TEL. 23 02 85 · STOCKHOLM

Förteckning över personer och institutioner som 1955—1956 överlämnat gåvor till Nordiska museet och Skansen¹

Gun Adler; M. Ahlström, Jakobsberg; Allhems Förlag, Malmö; H. Alm; Almqvist & Wiksell, Uppsala; Alnarpsinstitutets bibliotek, Åkarp; A. Alsterdal, Malmö; H. Alsvik, Drammen; Linnéa Andemar; J. E. Anderbjörk, Växjö; B. A. Anders; A. Andersson; Alice Andersson, Slöinge; Inga-Britt Andersson; K. Andersson; S. Andersson; S. Andersson, Åbo; E. Andrén, Hagalund; K. Ankarsvärd; Annonnsbyrån Svea AB; Elise Antevs; Ellen Antevs; Aina Appelblom, Johanneshov; A. Appelgren, Vasa; E. Areschoug, Bromma; C. J. E. Arfwedson; Earnen Arrhenius; Margaret L. Arnott, Aten.

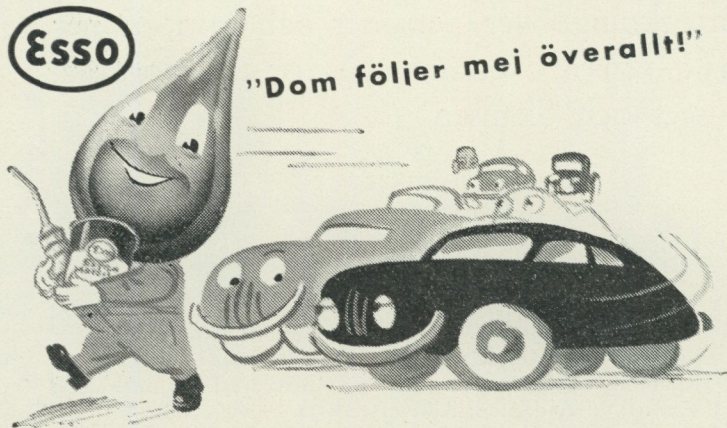
A. Bäckström, Lidingö; J. Balys, Washington; E. Benedicks; Amanda Bengtsson, Hasslöv; B. Bengtsson, Lidingö; Ann-Sofi Berg; G. Berg; Elisabeth Bergensträhle; A. Berghman, Djursholm; C. Bergman, Tännäs; S. Bergman; Knubb O. Bergmans dödsbo, Leksand; S. Berndtsson, Höviksnäs; J. Bernström, Västerås; G. Bertel, Bromma; Bestyrelsen för Svenska Flaggans dag; A. Björnstad; Dicki Björnstad; E. Björk, Gualöv; Anna Björkman, Eskilstuna; Lydia Bladhs dödsbo, Kalmar; E. Bohm, Bromma; Bokförlaget Forum; Bokgillet, Uppsala; H. Bolander, Sala; S.-O. Boman, Vaxholm; Albert Bonnier; A. Borg, Linköping; L.-G. Borg; Elisabeth Borlind; Berit Boström, Helsingfors; T. Brandt; C. Brant-Lundin, Östersund; Hedvig Bratt; N.-A. Bringéus, Lund; Astrid Broman; Berta Broman; K. A. Broman; H. Bruu, Tórshavn; Irma Brämer; Naemi Brännhammar; Bröderna Ivarsson AB, Osby; AB H. Bukowskis konsthandel; Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte, Bonn; G. Busck, Bromma; K. Bäckgren, Askersund.

B. Carde; Carlsbergfondet, Köpenhamn; Birgitta Carlson; AB Carlsson & Reicke; D. Carlsson, Ulriksdal; D. de Cazeneuve, Boulogne-sur-mer; L. Christensson; Ciba-Gesellschaft, Basel; Comisión indigenista, Caracas; L. L. Cortés y Vásquez, Salamanca; Eva Creutz' dödsbo; Elsa Curman; S. Curman; K. Curry-Lindahl.

S. Dahl, Tórshavn; O. Dahlgren, Uppsala; AB Otto Dahlin; V. Dahlkvist, Johanneshov; Signe Dahlstedt, Enskede; Dalslands fornminnes- och hembygdsförbund, Vänersborg; Carin Damm; Brita Daniels; De danske kongers kronologiske samling, Köpenhamn; N. Dencker, Uppsala; Petra Djurhuus, Tórshavn; Lotty Djurling; Drätselkammaren, Oskarshamn; Drätselkammaren, Västerås; L. Döry-Jobaháza, Hamburg.

¹ Givarens adress är Stockholm, där ej annat anges. Förteckningen omfattar tiden 1 november 1955—31 oktober 1956 och avser gåvor såväl till föremålssamlingarna som till arkiv och bibliotek.

Esso

BIRGER NILSSONS VERKSTÄDER

FRIHAMNSVÄGEN 1, VÄRTAN

Plåt, Smide, Metall- & Mekanisk Verkstad

Växel: 62 36 52
62 47 85, 62 72 81

Spec. **STÄLLVERK** och **TRANSFORMATOR-**
KIOSKER, GRAFISKA MASKINER
ROTERANDE LJUSREKLAMER
INDUSTRIMONTERINGAR

Strömming { *näringsrik*
billig
dagsfärs

all slags fisk

PARTIFISKHALLEN
Vintervägen 19-21

Stockholms Läns Fiskförsäljningsförening u. p. a.

TEL. växel 23 12 50 STOCKHOLM

Elsa Eckert; Ecklesiastikdepartementet; Gull Edling, Göteborg; Fina Edlund; G. Egor; Ruth Ehrnström, Huddinge; H. Eierholm, Sundbyberg; S. af Ekenstam, Hemavan; gm S. Ekman, Enköping; Greta Ekstedt; Gudrun Ekstrand; N. Eliasson; E. Engström, Norrviken; Anna Ericsson, Lidköping; G. Eriksson, Norrköping; G. Eriksson, Umedalen; H. Ericsson, Sollentuna; S. Erixon, Vällingby; A. Eskeröd; R. von Essen, Skokloster; Ruth von Essen, Kavläs; Etnologiska undersökningen.

Fackskolan för huslig ekonomi, Uppsala; Mariana Falkman; Mathilda Feron; V. Fevrell; Finska färg- och fernissfabriks AB, Helsingfors; I. Fischer; Susie Fjällbäck; Hillevid Flach; A. Francke, Saltsjöbaden; R. Francke, Stäringe; H. Fransson; Frenckellska Tryckeri AB, Helsingfors; gm Elin Friberg, Jönköping; Elsa von Friesen, Djursholm; Rigmor Frimannslund, Oslo; Frälsningsarméns slumstation nr 3; Föreningen Brage, Helsingfors; Föreningen Gamla Vadstena, Vadstena; Føroya Fornminnissavn, Tórshavn.

Gatukontorets asfaltverk; Gense AB, Eskilstuna; Greta Gerell; Rut Gibson; K. G. Gilstring, Pelarne; gm Brit Gistedt; Julie Gleerup; P. V. Glob, Århus; Gouvernement Général de l'Algérie, Alger; J. Granlund; H. Grothe; C. Gunne; Gustavsbergs porslinsfabrik AB, Gustavsberg; E. Gustafsson, Halmstad; G. Gustafsson, Hägersten; O. Gustafsson, Storfors; S. Gustavsson, Lidingö; Ruth Gårdeman; E. Gärdin; Gävle missionsförsamling, Gävle; Frida Göransson.

Greta Hagberg, Diö; Margit Hallberg; B. Hallerdt, Falun; Hallwylska museiföreningen; D. Hannerberg, Lahäll; B. Hanssen, Gnesta; Anna Hansson; H. Hansson; S. A. Hansson; Gina Hazelius; Gunnel Hazelius-Berg; G. Hedenlund, Hägersten; Märtha Heilborn, Djursholm; Heilmittelwerke, Wien; Mme Heller, Grammont; Hembygdsstudiecirkeln i Stenbrohult, Diö; R. Hemmer, Helsingfors; Hercules Powder Co., Wilmington; Greta Herlitz; Gunhild Hermelin, Veckholm; Birgit Herrlin; F. L. Hinckley, New York; R. Hjelte; Harriet Hjorth, Sigtuna; R. Hjorth, Saltsjöbaden; Lena Hjukström, Siljansborg; Ebba von Hofsten, Källtorp; L. Holm, Göteborg; A. Holmberg; E. Holmkvist, Uppsala; Kersti Holmquist; Humanistiska fonden; Anna Håkansson; C. W. Håkanson; O. A. Högman, Valbonne; Signe Högmans dödsbo; Mattis Hörlén.

ICOM, Paris; Monica Immerbo; Imperial chemical industries, Ltd., London; Industrihistoriska samlingsarna, Göteborg; Karin Ingelström; Inrikesdepartementet; Institutet för folklivsforskning; Institutul Român pentru relațiile culturale ca străinătatea, Bukarest; International Secretariat for research on the history of agricultural implements, Köpenhamn; Märta Isbergs dödsbo; K. G. Izikowitz, Göteborg.

Janković, Danica S. & Ljubica S., Belgrad; B. Jansson, Vessigebro; Signe Jansson, Lidingö; S. O. Jansson, Bromma; R. Jirlow, Västerås; E. L. Johansson, Salstad; Swea Johansson, Urshult; Rosa Jonason, Handen; Elsa Jonn; J. Jonson, Hestur; K. Jonsson; P. Johnsson, Broby; G. Junebeck, Rotebro; K. Jungstedt; Justitiedepartementet; B. Järbe, Enköping; Ella Jönsson, Laholm; J. A. Jönsson, Gualöv; O. Jönsson, Gualöv.

S. Kadesjö, Trollhättan; Birgitta Karlsson; Elna Karlsson, Norrhyttan; C. Kempe; Lisa Kihlberg; A. Klausson; Knapgården, Särna; Ida Kock; Kockums AB, Kallinge; Kommunalstyrelsen, Sjundeå; Den Kongelige Porcelainsfabrik, Köpenhamn; Konstakademiens bibliotek; Korsnäs AB, Gävle; Emy von Kothen; Birgit Kraiman; Krigsarkivet; P. H. Kristensen, Köpenhamn; O.

En kvalitetsfirma för

KÖTT-, FLÄSK- och CHARKUTERIVAROR

AB Hj. Westerlunds Eftr.
STOCKHOLM

VÅRT MÄRKE — KVALITETSMÄRKET

för { boktryck
litografiskt offsettryck
ståltryck

IVAR HÆGGSTRÖMS BOKTRYCKERI AB

Gamla Brogatan 26, Stockholm

Telefon 229970

AB FEYCHTINGS JÄRNHANDEL

Specialité: ESKILSTUNASMIDEN

Vasagatan 22 Tel. 100483, 204670

Kristiansen, Stuvsta; J. Kritschewsky; F. Krüger, Mendoza; T. Kreuger; Kungl. Biblioteket; Kungl. Husgerådskammaren; Brita Kuylenstierna, Källtorp; Astrid Kähr-Hallehn.

J. Lagerberg; B. Lagercrantz, Lidingö; S. Lagercrantz, Uppsala; M. Lagerquist, Lidingö; E. Lallerstedts dödsbo; Dagmar Landelius; H. Landelius; Landsmåls- & folkminnesarkivet, Uppsala; Landströms hyrverk, Solna; Y. Larsson; E. Lehmann, Ankarsrum; S. Leif, Bromma; Helfrid Leijer, Uppsala; T. Lenk; gm Frida Lexander, Leksand; N. Lid, Vindern; Sigrd Liljenstolpe; Liljevalchs konsthall; Davida Lilliehööks dödsbo; A. M. Lindberg, Diö; E.-F. Lindberg, Bromma; Elsa Lindberg; T. Lindberg; A. Lindblom; Paula Lindberg; Karin Linder; Inga Lindskog; Livrustkammaren; S. Ljung; C. Ljungdahls handels- & fabriks AB, Göteborg; K. G. Ljungdahl; W. Liungman, Djursholm; Johanna Ljungquist, Ämål; Olga Ljungqvist; LT:s förlag; Marie Lund, Gentofte; gm E. Lundberg, Lidingö; Karin Lundblad, Djursholm; Maj Lundgren; C. Lundin, Sollentuna; Emy Lundin; gm A. Lundqvist; E. Lundqvist, Slöinge; Kerstin Lundqvist, Slöinge; Inez Låås.

K. G. Malmvik; E. Manker; G. Mannerström; Mariehälls barnkoloni; Harriet Marké, Växjö; Marmorbruket, Kolmården; A. Maunsbach; F. Meyer; P. Michelsen, Köpenhamn; Ingeborg Milton, Nordkoster; Ruth Modig; Anna Mogren; D. J. Mortensen, Suduroy; Lizzie Moser; Musée de l'Homme, Paris; A. H. Myhrman; B. Myrin, Danderyd; Sigrd Möller.

Magda Nachmanson; Nasjonalgalleriet, Oslo; Alma Nilsson, Forshult; Anna Nilsson, Hedemora; J. Nilsson, Torne; N. Nilsson, Hagfors; Norbergs bergslags hembygdsförening, Norberg; G. Nordh, Västervik; V. Nord; E. H. Nords dödsbo, Boda; Knut och Karin Nords dödsbo, Nyköping; J. Nordenfalk; Nordisk gummifabriks AB Overman, Sundbyberg; AB Nordiska Kompaniet; Nordiska museets Vänner; A. Nordmark, Roknäs; Lilly Normann; S. Norselius, Ingelstad; AB P. A. Norstedt & Söner; T. Nälsén; G. Näsström.

C. O'Danachair, Dublin; Mary Odelstedt; E. Odhner, Johanneshov; Vera Oldberg; A. Ohlsson, Slågarp; Helfrid Ohlson; T. Olsson; Å. Olson, Malmö; Oscars församling.

Pastorsämbetet i Gladhammar, Fårhult; J. Patursson, Kirkjubour; P. Paulsson; AB Penta, Göteborg; Pernå kommun, Pernå; Jean Pehrson, Huntsville; L.-H. Persson, Solna; Maggi Person, Solna; Signe Persson-Melin, Malmö; T. Persson, Vitvattnet; F. Pettersson, Hägersten; J. Petterson, Rörbäcksnäs; Å. Plantin, Ludvika; U. Plazikowski; Sonja von Plomgren; J. C. Poulsen, Hestur; A. A. Prestwich, London; Greta Pålsson, Bromma.

B. Rapp; N. Rapp; H. Rasmussen, Köpenhamn; Red. av Beklädnadsfolket; Red. av Färgeriteknik, Göteborg; Red. av Globen; Red. av Jorden runt; Red. av Lantarbetaren; Red. av Lantmannen; Red. av Metallarbetaren; Red. av Nordisk boktryckarkonst; Red. av Rig; Red. av RLF-tidningen; Red. av Skogsindustriarbetaren; Red. av Svenska Dagbladet; Red. av Svenska Museer; Red. av Urnyheterna, Malmö; M. Rehnberg; Mary-Ann Rehnberg; K.-A. Reimer; N. E. Reita; Z. Rewski, Warszawa; Rikets allmänna kartverk; Riksantikvarieämbetet; Riksarkivet; Riksbankens pappersbruk, Tumba; Riksdagens ekonomibyrå; Riksdagens tryckeriexpedition; Elsa Roosval; Sigrd Rossander; Jenny von Rothstein; Letta Rudnicka-Jaroszynska, Rom; Karin Rudskog, Lidingö; O. Rydén, Hånger; Ränöstiftelsen; G. Ränk, Vällingby; AB Rörstrands Porslinsfabriker, Lidköping.

Vår specialité:

LAX • FÅGEL • VILT

EGNA RÖKERIER

NILS FRIDELL

ÖSTGÖTAGATAN 37

Tel. 423917 - STOCKHOLM - Tel. 423918

Haldins Åkeri & Renhållningsverk

Utför transporter och gårdsrenhållning
samt levererar grus och sand m. m.

**Entreprenör
för Skansen**

Infördras offert Tel. 46 05 33

ZETTERLUND & THELANDERS

BOKTRYCKERI-AKTIEBOLAG

SKEPPSBRON 40, STOCKHOLM C

TELEFON 23 11 80 (VÄXEL)

S. Salén; Alva Salstrand, Saleby; Samfundet för svensk folklivsforskning; J. R. Santos Jr., Porto; S. Silow; Hanna Schjelderup; Franz Schneckluth Verlag, Darmstadt; I. Schnell, Nyköping; Barbro Schröder; B. Schultsberg; Alida Segerstråle; H. Seitz; Vivi Selling, Vällingby; Göran Silfversvärd; Annie Silverstolpe; R. Simonis, Enskede; S. Sjöberg, Sundbyberg; Sjöfartsmuseet, Göteborg; W. Sjöwall; Skandinaviska museiförbundets svenska sektion; Skansens Julmarknad; J. av Skarði, Tórshavn; S. Skeppström, Bromma; H. Skirbekk, Elverum; E. Skirgård, Örsundsbro; Anna-Stina Sköld, Ljungbyhed; Edith Sköld, Vällingby; Slite cement och kalk AB, Slite; Socialstyrelsen; Socialvårdsbyrån, Jönköping; Vera Sohlén; A. Soll, Preston; Stadsbiblioteket, Göteborg; Stadsmuseet; Statens Hantverksinstitut; Statens Järnvägar; Statens Järnvägars presstjänst; Statistiska centralbyrån; Axel Steenberg, Köpenhamn; Hulda Stenborg; Agnes Stengård, Hedemora; K. Stenning; Signe Stiernblad; Brita Stjernswärd; AB Stockholms Bryggerier; Stockholms Enskilda Bank AB; Stockholms högskola; Stockholms stadsarkiv; Stora Kopparbergs Bergslags AB, Falun; Stora Ängby trädgårdsförening, Bromma; Margit Stoye; O. Strandberg, Hägersten; K. Straubergs, Aspudden; B. Ström, Bromma; N. Strömbom, Djursholm; Stålkompagniet AB, Eskilstuna; S. Sundahl, Uppsala; Sundsvalls museum, Sundsvall; Ulla Swartling; F. L. Svedin, Göteborg; AB Svensk Litteratur; Svenska Ackumulator AB Jungner; Svenska Akademiens Nobelbibliotek; AB Svenska bokförlaget; Svenska Boktryckareföreningen; Svenska Institutet; Svenska Landskommunernas förbund; AB Svenska Metallverken; Svensk-franska konstgalleriet; S. Svensson, Lund; Sveriges bageriidskareförening; Sveriges hantverks- och småindustriorganisation; Sveriges järnhandlarförbund; Agnes Svärd-Carlsson, Spånga; S. Svärdström; N. L. von Sydow, Halmstad; Södermanlands läns hembygdsförbund, Nyköping; Södermanlands spelmansförbund, Katrineholm.

I. Talve, Johanneshov; Tidens förlag; C.-H. Tillhagen, Lidingö; F. Thofte, Solna; Karin Thollander; Lilly Thuréus; S. Thuréus; Troms landbruksselskap, Tromsö; Tryckeri AB Thule; A. Törnblom; Anna Törner.

Uddeholms AB, Uddeholm; Universitetsbiblioteket, Lund; Universitetsbiblioteket, Uppsala; Maja Upmark; Upsala-Ekebykoncernen, Uppsala; Upsala sparbank, Uppsala; Uppsala universitets museum för nordiska fornsaker, Uppsala.

G. Wagner; A. de Wahls dödsbo; J. Wahlman; Ragnhild Wahlström; U. Valdeaus, Hökarängen; S. Wallin; Ingeborg Wannberg; Irma Wasséns dödsbo; D. K. Webb, Chillicothe; Lalla Welander; Wenner-Gren foundation for anthropological research, New York; B. Wetter, Lidingö; H. Wideen, Göteborg; E. Widéll, Vänersborg; Signe Widholm, Bergsjö; S. Wigfusson, Älvsjö; gm Margit Wikander, Lidingö; Inga Wintzell, Vällingby; Vitterhetsakademiens bibliotek; B. Wittströmer, Ljusdahl; Ebba Wulfcrona; Hedvig Wulff-crona; Mary Wälstedt, Holsåker; Västmanlands läns landstings förvaltningsutskott, Västerås.

A. Zareba, Kraków; Zoologisches Institut, Freiburg; Eva von Zweigbergk. Margareta Åkesson; M. Åmark, Hedemora; J. G. Åslund, Tallåsen; L. Åström, Hägersten.

Ida Öfverman; Örebro läns hembygdsförbund, Örebro; Örebro läns jaktvårdsförening, Örebro; Örebro läns landtmäns centralförening, Örebro; Edith Österlundh-Svensson, Hillerstorp; Östgöta konstförening, Linköping.

RYMANS BOKHANDEL

BANÉRGATAN 7 · TEL. 627420

IVAN HEDENBY

Klaratorget, Stockholm
Kontor: Folkskoleg. 22^{IV}
Tel. 68 68 73

*Grönsaker och
rotfrukter i parti*

*Skansens restauranter
begagna alltid*

Tårt- och Fatpapper

från

**SVENSK PAPPERS
MANUFAKTUR A.-B.**
Sundbyberg Tel. Sthlm 28 17 83

Skansens biljetter tryckas av

AB Parajett

LANDSKRONA

Stockholmskontoret tel. 62 93 08, 67 65 15

"SLOTS-SENAP"

Bordets förnämsta krydda finnes å Skansenrestaurangerna.

DE - HÅS LIVSMEDEL

Maria Prästgårdsgata 15 Tel. 41 53 11

KÖTT, VILT OCH KONSERVER

Fataburen bör bindas!

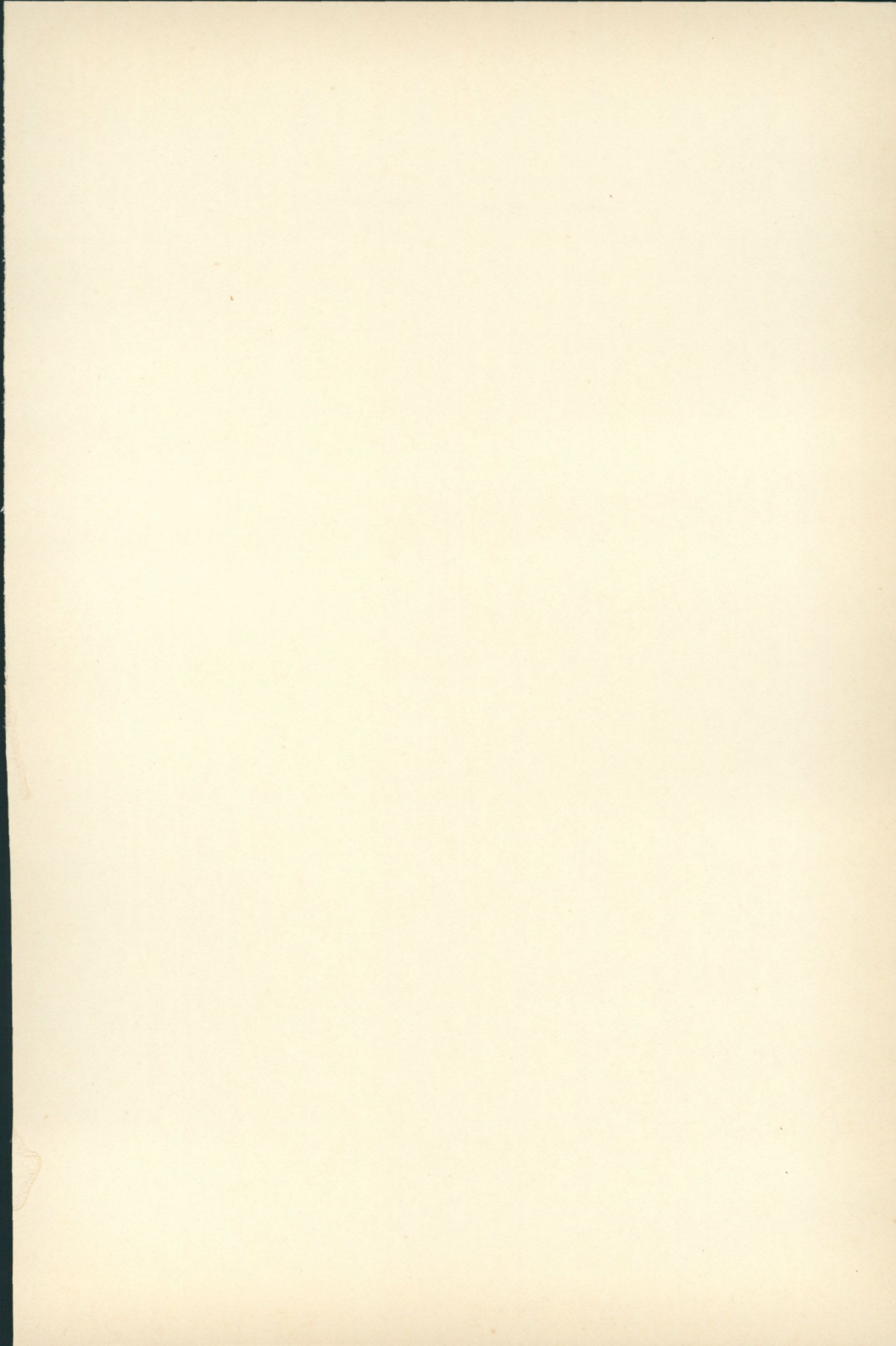
Vi har tryckt denna årsskrift och kan även leverera pärmar till densamma à Kr. 2:75 (exkl. porto).

Vi har pärmar till samtliga årgångar fr. o. m. år 1931.

Rekvirera pärmar och lämna inbindningen till Er egen bokbindare!

TRYCKERI AKTIEBOLAGET THULE

S:t Eriksgatan 33 - Stockholm K - Tel. 52 02 45

Vackert glas från Glasbyttan

*Förevisning
och försäljning
alla dagar
i Skansens
Stockholmskvarter*

Årskort till Nordiska museet och Skansen kostar 16 kronor,
varvid årsboken Fataburen medföljer.
Fataburen separat kostar 10 kronor.